

”LIVS-LYSET OVER NAADESTOLEN”

Grundtvigs høytidssalmer som kristen livstydning

Are Alund

AVH502 – Masteravhandling (55 ECTS)
Master i Kristendoms-kunnskap, studieretning kirkehistorie
Høst 2011

Det teologiske Menighetsfakultet

Veileder: førsteamanuensis Jan Schumacher

Innhold

<i>Forord</i>	3
<i>Innledning</i>	4
Hvorfor salmer, og hvorfor Grundtvig?	4
”den levende Følelse af, at vi allerede er overgangne fra Døden til Livet”	5
Materiale og salmeutvalg	6
Salmestudiets teori og metode	7
Avhandlingens oppbygning og plassering innen salmeforskningen	10
<i>Grunnleggende elementer i Grundtvigs teologi</i>	14
Lyset og Livet er Tvillinger bolde.....	14
<i>Livstydning ved tropologisk tekstfortolkning</i>	26
Det kimer nu til Jule-Fest	26
Glædelig Fest!	37
Alle Christne Fødsels-Dag	46
Paaske-Morgen slukker Sorgen.....	55
Hvergang Søndag-Morgen gryer.....	64
<i>Livstydning i naturens billedspråk</i>	72
Grundtvigs natursyn.....	72
Et Drømme-Syn for Hedninger	75
Du, som i Paaske-Dagningen	84
Vai nu, Dannebrog, paa Vove!.....	91
I al sin Glands nu straalder Solen.....	98
<i>Avsluttende sammenfatning: ”Livs-Lyset over Naadestolen”</i>	109
Salmenes bibeltekster.....	109
Exemplum	110
Fortidens sakramentale gjentakelse	110
”Himmeltoner søde”	112
”Pindseliljetid”	112
<i>Litteratur</i>	115

Forord

Arbeidet er et forsøk på å samle tråder. Med ansettelse som kantor og skolering som kirkemusiker, litteraturviter og nå med en master i kristendoms kunnskap, fremstod salmediktning som et tema som berører alle fagene, selv om det musikalske ikke er gitt oppmerksomhet her.

Jeg har sunget Grundtvigs kjente høytidssalmer siden småbarnsalder, men mitt første bekjentskap med forfatternavnet var i salmeboken jeg fikk til konfirmasjonsdagen, pinsedag i år 2000. *I all sin glans nu stråler solen* var anført som en del av gratulasjonen. I løpet av studiet ved Norges musikkhøgskole deltok jeg på en serie introduksjonsforelesninger om salmediktere, deriblant danskenes ”fire store”, Kingo, Brorson, Ingemann og Grundtvig. Av disse var Grundtvig den jeg forstod absolutt minst av, men han fremstod også spennende, på grunn av sitt rike billedspråk, men kanskje også på grunn av professor Trond Kvernos store entusiasme. Han skal ha takk både for det, og for mange fabelaktige melodier til Grundtvigs salmer.

Inspirasjon til vinklingen av oppgaven har jeg fått både fra min daglige arbeidssituasjon, hvor salmen situeres i gudstjenestens kontekst, men også fra Erik A. Nielsens monumentale verk *Kristendommens retorik*. Dette har vært til glede, hjelp og inspirasjon gjennom hele prosessen, og vil sette en ny standard for lesing av kristne, poetiske tekster på nordisk mark.

Under arbeidet har jeg hatt god støtte og hjelp av førsteamanuensis Jan Schumacher. Han skal ha takk, både for god veiledning og hyggelige samtaler. Jeg vil også takke min menighetsforvalter i Furuset menighet, Knut Roar Norlund, som har gjort det mulig å kombinere arbeidet med avhandlingen med mitt ansettelsesforhold som kantor. Til sist må jeg rette en liten takk til min datter Kristina som har besørget flerfoldige arbeidsnetter og samvittighetsfullt vekket meg hver eneste morgen. Jeg må også rette en stor takk til min kone, Jorunn, både for å ha tatt store deler av ansvaret for omsorgsoppgavene for Kristina de siste månedene, for hjelp til korrekturlesing og for beundringsverdig tålmodighet og forståelse for at julen 2011 måtte tilbringes i Oslo.

Furuset, 10. januar 2012

Are Alund

Innledning

Hvorfor salmer, og hvorfor Grundtvig?

Siden Luthers *Deutsche Messe* har salmen vært sentral i nordisk fromhetsliv. Behandlet innenfor teologien har den et bein i to leirer. Som en fortidig tekst tilhører den kirkehistorien og kan belyse tilblivelsesperioden, forfatteren eller spiritualitetens stadige forandring. Samtidig tilhører den, som kirkelig bruksgjenstand, den praktiske teologien. Det er derfor like viktig å arbeide hermeneutisk mot en *forståelse* av salmen, som det er å forklare *hvorfor* den er utformet som den er. Når vi synger *I all sin glans nu stråler solen* er det ikke Grundtvigs sjelsliv eller romantikken vi søker. Det er vårt eget kristenliv vi synger om, med ord lånt av Grundtvig. Min innfallsvinkel til arbeidet er derfor hermeneutisk.

Evne til å fortolke salmer er viktig. Salmen er blant de leddene som varierer fra gudstjeneste til gudstjeneste. God fortolkningsevne ligger til grunn for et kreativt arbeid med søndagens salmeseddel, og dermed for tilrettelegging av menighetens lovprisning. I tidsrommet denne avhandlingen er blitt til, er Den norske kirke i ferd med å arbeide frem en ny salmebok, for å svare på oppfatningen av salmetradisjonen vår som virkelighetsfjern.¹ Det er slående hvor godt Sigmund Mowinckels tanker rundt salmen og den kirkelige situasjonen fremdeles synes å være beskrivende, 85 år etter at de ble nedtegnet. Et sentralt poeng hos ham er at salmen er menighetens eiendom, at forfatteren så å si kun leverer råstoff til menighetens salmebok.² Poenget er prinsipielt godt, men skal en stemple en salme som virkelighetsfjern og uegnet for gudstjenestelig bruk i dag, må det være et krav å ha studert og forstått den, i alle fall hos den som er ansvarlig for den nye boken.³ Fortolkningskompetanse er også viktig når en skal behandle kandidater til en plass i boken.

Den foreliggende avhandlingen har imidlertid ingen ambisjon om å innvirke på arbeidet med ny salmebok. Den ønsker i første rekke å bidra til Grundtvigforskningen. Av mine analyser er det kun *Det kimer nu til Jule-Fest, Paaske-Morgen slukker Sorgen* og *I al sin Glands nu straalder Solen* som er veletablerte salmer i norsk tradisjon. Her har jeg noen steder, i fotnotene, gjort kritiske bemerkninger til utgavene i NoS⁴. Jeg tror ikke det er sannsynlig at noen av de

¹ Se f.eks. Dokka (2009).

² Mowinckel (1927):148-149

³ Dette er ikke ment som en kritikk av det pågående arbeidet, men som en generell overveielse.

⁴ *Norsk salmebok* (1985)

andre vil finne veien inn i en norsk salmebok, selv om de fleste av dem absolutt har sine sterke sider. Analysene av disse ønsker å belyse flere av Grundtvigs mer ukjente, men særpregede og interessante salmer.

”den levende Følelse af, at vi allerede er overgangne fra Døden til Livet”

Grundtvig er verdt å vie både tid og oppmerksomhet. Både fordi han er en gigant, men også fordi hans teologi på mange måter er annerledes enn hva vi i Norge forbinder med klassisk kristendom. For ham må diktning være livstydning for å være poesi.⁵ Salmen må handle om den kristnes liv i dag, forankret i, men ikke forbeholdt fortidens store bedrifter alene. Slik kan Grundtvigs salmesyn formuleres fra 1830-tallet. Salmene skal handle om at den kristne allerede *er* gått fra døden til livet og kjenner kraften fra oppstandelsen i sitt liv.⁶

I Grundtvigs tankeunivers finnes mange begrepspar, både antitetiske, slik som liv og død eller ånd og bokstav, og komplementære, slik som liv og lys.⁷ Det er med utgangspunkt i det siste begrepsparet jeg vil nærme meg hans salmediktning. Utgangspunktet for det kristne liv fant Grundtvig i Apostolicum. Den skaper når den lyder ved dåpen, en ny virkelighet hvor den dømte gjenfødtes til Kristi livsløp, og hvor Kristus tar bolig i ham. Dette skjer uten at barnet forstår det, og forståelsen av kristuslivet må erverves over tid. Grundtvig uttrykker dette som at livet oppstår i dåpen, hvor livslyset tennes, men dette livslyset vokser sakte, men sikkert, slik døgnet blir lysere og lysere fra jul og frem til sommersolhverv.⁸

Teologien skal kaste *lys* over det nye *livet*. Dens utgangspunkt er Bibelen og bekjennelsen, og sistnevnte har primat. Bibelen bekrefter bekjennelsen, samtidig som den er en bok som forteller den kristne historien fra skapelse til fullendelse. Den er likevel ikke primært et historisk dokument, men nåtidig, aktuell litteratur som skal kaste *lys* over det kristne *liv*.⁹ Gjennom forkynnelsen skal prestene virkeliggjøre dette. Da lyder salmen som svar. Salmen må dermed ha en sammenheng med bibeltekstens og bekjennelsens fortid, selv om salmens mål er å uttrykke den kristnes følelse av å ha gått fra døden til livet.¹⁰

Hovedfokuset for avhandlingen min er å vise hvordan de bibelske historiene som ligger til grunn for høytidene fortolkes sammen med nåtiden i Grundtvigs salmer. Når Apostolicum både

⁵ Kofoed (1994):119

⁶ Thodberg (1983b):165-181. Dette behandles grundigere i innledningskapitlet.

⁷ I tillegg finnes en rekke komplementære triader. Se f.eks. Schiøler (2009).

⁸ Bjerg (2002):61

⁹ Bjerg (2002):67; Prenter (1983):34; Balslev-Clausen (1991a):10-11

¹⁰ Prenter (1983):34.39; Bjerg (2002):17

er grunnlag for dåpens nye liv og hermeneutisk nøkkel for bibelfortolkningen, gir det grunn til å tro at Grundtvig ser høytidenes bibelfortellinger som spesielt viktige. Jeg har derfor valgt høytidssalmer som studieobjekt. Oppgavens samlede problemstilling er stilt som følger:

Hvordan blir høytidenes narrativer basis for livstydning i Grundtvigs salmediktning?

Begrepet ”tydning” klinger mer dansk enn norsk. Jeg har likevel valgt å bruke det, fordi det har færre subjektive overtoner enn det norske moteordet ”livstolkning”. Grundtvig ville selv antagelig brukt ”Livs-Oplysning”. ”Tydning” gir assosiasjoner til en åpenbaring av det gåtefulle og åndelige som befinner seg bak et fenomen, samtidig som det er mindre teknisk enn et ord som ”dechiffrering”. Det er også mer egnet enn ”forklaring” som, tross sin etymologiske beslektethet med opplysning, desverre klinger mer teknisk og doserende i norske ører.

Materiale og salmeutvalg

Å fastslå hvilke av Grundtvigs salmer som er høytidssalmer, er ikke helt enkelt. Andre halvdel av *Sang-Værk til den Danske Kirke* (GSV 1) er disponert etter jul, påske og pinse.¹¹ Samtidig kan flere av salmene om gudstjenesten karakteriseres som påske- og høytidssalmer. *Sang-Værk til den Danske Kirke-Skole* (GSV 2) er kronologisk ordnet etter emnenes plassering i Bibelen og kirkehistorien. Resten av Grundtvigs salmeproduksjon ble samlet og utgitt av J. Kr. Madsen i *Salmer og aandelige Sange III og IV* etter Grundtvigs død. Bind III er organisert etter kirkeåret. Det er altså ikke Grundtvigs egen inndeling vi finner her, men den er foretatt av en som har stått ham nær. Det samme gjelder også det første opplaget av *Fest-Psalmer* som utkom etter Grundtvigs død, hvor det ble foretatt en tematisk opprydning.¹² Med denne sorteringen er likevel korpuset av høytidssalmer stort. Jeg har valgt å fokusere på salmer hvor Grundtvig har arbeidet uten forelegg. Bearbeidelsene er så selvstendige at de godt kan studeres som originaler. Men samtidig vil en original, hvis selvstendighet han, etter eget utsagn, ønsker å bevare, legge føringer på arbeidet. I mitt arbeid har jeg benyttet *Grundtvigs Sangværk 1-5*¹³ fra 1944, i den gjenopptrykkede utgaven fra 1982. Salmene angis heretter løpende i teksten, forkortet GSV.

¹¹ Om *Sang-Værk til den Danske Kirkes* oppbygning, se Rode (1996):13-15.

¹² Høirup (1984); Johansen (1948): oppføring 1458.

¹³ Grundtvig (1982)

Salmestudiets teori og metode

Grundtvigs totale tekstproduksjon er enorm, og med hans sentrale plass i Danmarks åndsliv er forskningen på hans arbeid også omfattende. Aage Jørgensen har utskilt ulike ”linjer”¹⁴ i Grundtvigforskningen.¹⁵ Blant disse er ”Salmestudier” en egen kategori. Skillelinjene er en etterteoretisering. Grundtvigs forfatterskap beveger seg i stor grad på tvers, noe undertittelen på Sune Aukens avhandling ”Mytologi, historie og kristendom hos N.F.S. Grundtvig”¹⁶ er et godt eksempel på. Min bruk av sekundærlitteratur er også hentet fra flere leire.

Avhandlingen plasserer seg innenfor salmeforskningen, og som salme ligger den mellom det teologiske feltet, det homiletiske og det litterære. Salmen har et teologisk innhold i poetisk form, og har, i alle fall i Grundtvigs tilfelle, nær sammenheng med hans forkynnelse slik den kommer til uttrykk i prekenene.

I Norge er det ingen betydelig tradisjon for salmeanalyse, og det er knyttet en del metodisk usikkerhet til virksomheten.¹⁷ Et debattert spørsmål er hvorvidt en salme skal behandles som dogmatikk eller litteratur.¹⁸ Etter mitt skjønn er dette et kunstig skille, med mindre man utelukkende betrakter dogmatikk som forsøk på å plassere ting i abstrakte kategoriseringer og begreper, og på den andre siden litteraturstudier som noe som primært interesserer seg for form og ikke innhold. Slik jeg ser det bør tilgangen til salmene være litteraturvitenskaplig, for å ta deres litterære form på alvor, mens dogmatikken har en selvfølgelig plass i innholdsanalysen. Motsetningen mellom litteratur og dogmatikk kan kanskje knyttes til at estetiske og teologiske fag er adskilte på universitetet.¹⁹ Med skolering innen kirkemusikk, teologi og litteraturvitenskap håper jeg å kunne se på tvers av fagdisiplinene.

Det avgjørende er å finne adekvate litteraturvitenskaplige teorier. Grundtvigs salmer har i lang tid blitt tolket historisk-biografisk,²⁰ noe som etter mitt skjønn har liten relevans for å forstå salmen. En salme skal, etter Grundtvigs eget utsagn, være kollektiv og allmenn.²¹ Nykritikken kan lære oss å ikke søke forfatteren, men å la teksten komme til orde på egne premisser.

¹⁴ ”Editionsfilologiske arbejder”, ”Biografisk-personalhistorisk stof”, ”Den idehistoriske linje”, ”Den litterære linje”, ”Grundtvigs teologi”, ”Salmestudier”, ”Prædikenstudier” og ”Grundtvig som politiker”.

¹⁵ Jørgensen (2009)

¹⁶ Auken (2005)

¹⁷ Heggem (2005):8

¹⁸ Se f.eks. Jørgensen (2007) og Auken (2005):55-58.

¹⁹ Auken (2005):74-79

²⁰ Se f.eks. Tårups analyse av *I al sin Glands nu straalder Solen* i Tårup (1941):9-36.

²¹ ”Jo mere det Individuelle træder frem, desmere treder det Universelle tilbage, og des daarligere bliver altsaa Psalmen, som *saadan*.” Borup Jensen og Bugge (1972):13-19

Nærlesingen bør være et grunnleggende prinsipp i fortolkningen av enhver poetisk tekst, f.eks. ved studier av motiv- og fargebruk, og utvikling i teksten.²² Samtidig blir nykritikkens forståelse av diktet som selvstendig og autonomt, misvisende. Salmen kan aldri forstås løsrevet fra et større kristent tekst- og kultusunivers.²³

Med front mot leserorienterte teorier²⁴ vil jeg hevde at en salmeanalyse primært må rette seg mot en forståelse som ligger i *teksten*. Jeg ligger tett på E.D. Hirschs søken etter en *intensjon* i teksten, og er mindre opptatt av den mening den måtte ha for den enkelte leser.²⁵ Det betyr at fortolkeres mål må være å komme til enighet om hva teksten er ment å bety, og at teksten ikke kun fremstår som ressurs for meningsskapning.²⁶ Samtidig må en, etter mitt skjønn, ta Gadamer hermeneutikk på alvor,²⁷ og erkjenne at en slik tolkning alltid er resultat av fortolkerens egen forforståelse. Det vil alltid være et kreativt og personlig element i en tekstfortolkning, selv om dette ikke skal dyrkes mot det subjektive. En må søke den *implisitte forfatteren*, det bildet av forfatteren som fremtrer gjennom teksten. Denne er ikke nødvendigvis samsvarende med den historiske forfatterens intensjon, men er et forsøk på å rekonstruere denne ut fra teksten slik den foreligger, en slags ”tekstens høyeste bevissthet”.²⁸

Sune Auken opplyser i en fotnote i sin artikkel om egnavnet ”Grundtvig” kan forstås som den biografiske forfatteren, den implisitte forfatteren eller den som fører ordet i teksten.²⁹ Den som fører ordet i teksten omtales ofte som forteller. I min oppgave omtales denne instansen som ”*salmist*”. Når jeg bruker ”Grundtvig”, bruker jeg det om den implisitte forfatteren og arbeider ut fra den forutsetningen at Grundtvigs forfatterskap, i alle fall det teologiske, er såpass enhetlig at man kan snakke om én implisitt forfatter. Det er imidlertid grunn til å tro at den implisitte forfatteren Grundtvig sammenfaller med den biografiske Grundtvig.

Nærlesningen av enkeltsalmen er viktig. Samtidig vil salmen være meningsløs uten fokus på intertekstualitet. Jeg bruker begrepet her i Gérard Genettes tekstanalytiske betydning³⁰ som

²² Skei (2006):160-161

²³ Nielsen (2009):33

²⁴ Se f.eks. Skei (2006):166-168.

²⁵ Når en salme synges er det grunn til å tro at oppfatningen av teksten varierer fra det helt ubevisste til svært ulike teologiske tolkninger. Dette er imidlertid ikke mitt fokus.

²⁶ Hagen (2003):30-31; Hirsch (1967)

²⁷ Gadamer (2010)

²⁸ Lothe et al. (2007): ”*implisitt forfatter*”

²⁹ Auken (1997):44

³⁰ Lothe et al. (2007): ”*transtekstualitet*”. Intertekstualitet er her en av transtekstualitetens fem former, i tillegg til *paratekstualitet*, *metatekstualitet*, *hypertekstualitet* og *arketekstualitet*.

kilder, sitater eller allusjoner.³¹ Kristne tekster har til enhver tid vært knyttet opp mot Bibelen, men det er ikke kun Bibelen som fungerer som intertekst. Igjen har jeg hatt hjelp av en systematisering hos Sune Auken, med fem intertekstuelle nivåer³²:

1. *Intratekstuel*t, henvisning innen samme salme.
2. Referanser mellom ulike salmer innen samme utgivelse.
3. Intertekstuelle referanser til andre utgaver av de salmene Grundtvig utgir.
4. Referanser til andre av Grundtvigs verker.
5. Referanser til andre verk enn Grundtvigs. Bibelen, salmer og andre tekster.

I arbeidet med kristne tekster vil en befinne seg mye på nivå 5. Intertekstuelle referanser til Bibelen må kunne antas å finnes over alt.³³ Uten disse ville også mitt eget prosjekt være meningsløst. Grundtvig kan også leses mot andre salmer. Når han i *Tag det sorte Kors fra Graven* ber om ”Frydesang for hule sukke”, er dette en henspilling på Kingos verselinje fra pasjonssyklusen: ”Bryder frem I hule Sukke :/ Af mit dybe hiertes Grund!”.³⁴ Videre kommer at Grundtvigs billedspråk³⁵ og symbolverden forholdt seg til en rekke andre litterære kilder, i særlig grad den norrøne, men også den greske mytologien.

I tillegg er det nødvendig å lese salmen mot dens gudstjenestelige kontekst og kristne tradisjon. Litterær salmefortolkning har ofte oversett dette, slik at tekstene dermed ”kommer til at stå som smukt afskårne blomster, der ikke længer har rod ned i den grund, de er vokset i”, for å sitere Erik A. Nielsen.³⁶ Et skoleeksempel på gudstjenestlig fortolkning er Thodbergs påvisning av paralleller mellom salmene og dåpsritualet.³⁷ Siden jeg beskjeftiger meg med salmer som er Grundtvigs originaler, vil nivå tre falle vekk for min del, med unntak av i *Det kimer nu til Jule-Fest*.

³¹ I motsetning til f.eks. Barthes: ”Intertekstualitet er et allment område for anonyme formuleringer som sjelden kan spores tilbake til en opprinnelse, og for ubevisste eller automatiske siteringer uten bruk av anførselstegn”. Sitert fra Lothe et al. (2007): ”*intertekstualitet*”. Denne tilnæringsmåten kunne være nyttig i en analyse av Grundtvigs språk, slik denne er dominert av bibelske ord og uttrykksmåter.

³² Auken (1999):198-199

³³ Jeg har i arbeidet benyttet meg av Bibelselskapets *Bibel.no - Nettbibelen*. Den er rask og behjelpelig og har søkemuligheter både i utgaven fra 2011, 1978 og 1930.

³⁴ Nielsen (1987):43-44

³⁵ Jeg har valgt å bruke en fornorskert utgave av det etablerte danske uttrykket ”billedsprag”.

³⁶ Nielsen (2009):33

³⁷ Thodberg (1989)

Med tesen om én konsistent implisitt forfatter i Grundtvigs teologiske produksjon, vil intertekstuelle referanser på nivå fire være avgjørende. Thodberg har i sitt arbeid vist hvordan salmene kan studeres sammen med prekenene.³⁸ I tillegg vil Grundtvigs dogmatiske fremstillinger kunne belyse uklare steder i salmene. Det store skillet i Grundtvigs teologi er 1825 og den kirkelige anskuelsen.³⁹ Dette betyr ikke at Grundtvigs produksjon før 1825 er uegnet til å analysere salmer fra tiden etter, eller omvendt, men her må man trå mer varsomt.

Helge Toldberg arbeider i sin avhandling *Grundtvigs symbolverden*, i følge Sune Auken, ut fra den tesen at hele Grundtvigs produksjon lar seg lese som ett verk, fordi det er en så stor grad av kontinuitet i bildebruken.⁴⁰ Det gir i så fall en god grunn til å lete etter forklaringer av vanskelige passasjer i andre deler av Grundtvigs produksjon. Om Toldbergs tese er riktig, så betyr det at nivå to og fire i den anførte oversikten egentlig er sammenfallende.

Men selv om bruken av bilder er sammenhengende over lang tid hos Grundtvig, er det likevel slik at hvert enkelt symbol eller uttrykk ofte kan ha flere betydninger. Grundtvig var i følge Toldberg opptatt av et symbol hadde ulike tilknytninger, mer enn én fast betydning.⁴¹ Et eksempel på dette er fønixbildet.⁴² En må derfor hele tiden være bevisst på å la enkelttekstens egen kontekst være bestemmende for fortolkningen av det enkelte bilde eller motiv, betydningen er ikke fiksert selv om symboluniverset er stabilt.⁴³ Likeledes er det et poeng å la de mer teologiske tekstenes bruk av et bilde få forrang fremfor bruk i de mytologiske tekstene.

Avhandlingens oppbygning og plassering innen salmeforskningen⁴⁴

Som nevnt er Grundtvigs salmeproduksjon et tilbakevendende objekt for studier. Men antallet salmer så stort, at mange aldri vil bli analysert. Felles for mange av de større arbeidene som finnes, er at de spenner over store områder. Uffe Hansens *Grundtvigs Salmedigtning*⁴⁵ gjennomgår hele forfatterskapet i kronologisk rekkefølge, med fokus på utvalgte salmer, men mangler nærlesninger. Verket har, tross sin alder, verdi som et oversiktsverk. Øvrige arbeider kan

³⁸ Prekenene er utgitt i to utgaver, *Grundtvigs Præstø Prædikener* 1-2, Grundtvig (1988), og *Grundtvigs Prædikener* 1-12, Grundtvig (1983). Hvor dag og år ikke er angitt i brødteksten, angis dette i fotnotene, sammen med angivelse av bind og sidetall. Prekensamlingene forkortes som hhv. GPP og GP.

³⁹ Jeg er klar over at jeg med denne uttalelsen hopper bukk over en stor debatt innen Grundtvigforskningen. Jeg mener imidlertid å kunne hevde at den kirkelige anskuelsen er det som i størst grad endrer Grundtvigs teologi.

⁴⁰ Auken (1999):199

⁴¹ Toldberg (1950):34

⁴² Schjørring (1993):392-397

⁴³ Om innvendingene mot Toldberg, se Auken (2005):63-65.

⁴⁴ Store deler av mine metodiske grep står i gjeld til Sune Auken og hans ulike Grundtvigarbeider.

⁴⁵ Hansen (1937)

deles inn i tre. På den ene siden finnes arbeider som fokuserer på motiver på tvers av ulike salmer. Eksempler på dette er Magnus Stevns' *Fra Grundtvigs Salmeværksted*⁴⁶, eller i norsk sammenheng, Synnøve S. Heggems avhandling *Kjærlighetens makt, maskerade og mosaikk*.⁴⁷ Neste kategori er arbeidene som analyserer tilblivelsen av enkeltsalmer i Grundtvigs samtidskontekst. Balslev-Clausen kan tjene som eksempel med sin artikkel "Drøm og virkelighet"⁴⁸. Her blir studiet av prekenen fra tiden rundt tilblivelsen svært sentralt.

Min avhandling plasserer seg inn i den tredje kategorien, de arbeidene som har en verkanalytisk tilgang. Det mest markante eksempelet på disse er Kristian Tårups utgivelser med analyser av jul-, påske- og pinsesalmer.⁴⁹ Mange enkeltanalyser finner også veien inn i tidsskrift. Jeg har valgt å bygge opp avhandlingen som en serie enkeltanalyser. I utgangspunktet var planen å gjøre det motsatte, nemlig å ordne stoffet ut fra tema eller motiv for å besvare problemstillingen. Jeg opplevde imidlertid at metoden ikke kunne yte den enkelte salme rettferdighet i fremstillingen, og ikke kunne vise hvordan den utviklet seg. Jeg gikk derfor bort fra denne fremgangsmåten til fordel for en verkanalytisk. Det har den slagsiden at mange motiver og tema går igjen fra salme til salme. Jeg har derfor valgt å behandle hvert motiv inngående ett sted i avhandlingen, og i andre tilfeller henviser til denne.

Utfordringen med en verkanalytisk tilgang i en større avhandling er å kunne skrive hele avhandlingen ut fra et overordnet perspektiv, noe Tårups "folkelige redegørelser", eller enkeltanalyser i tidsskrift, kan se bort fra. Gevinsten er at enkeltsalmen kan ytes rettferdighet slik den foreligger, og ikke behandles som et forråds-kammer med illustrasjoner til overordnede tanker.⁵⁰ For å balansere mellom idiografi og helhet har jeg arbeidet med et stort antall høytidssalmer for å finne ulike særtrekk tilknyttet problemstillingen. På bakgrunn av disse funnene har jeg valgt egnede salmer for enkeltanalyser. På den andre siden fortolker jeg hele salmen, ikke bare de aspektene som knytter direkte an til den overordnede problemstillingen. Min tilgang betyr ikke at jeg anser motivstudier på tvers av ulike tekster som uviktige eller forfeilede. Jeg har selv hatt stor nytte og glede av dem i arbeidet mitt. Jeg mener imidlertid at en tilgang til

⁴⁶ Stevns (1950)

⁴⁷ Heggem (2005)

⁴⁸ Balslev-Clausen (1991b)

⁴⁹ Tårup (1931); Tårup (1933); Tårup (1937); Tårup (1941)

⁵⁰ For en kritikk av denne tradisjonen innen teologisk Grundtvigforskning, se Auken (2005):57-58. Det må innrømmes at jeg imidlertid har brukt *andre* salmer til det samme i tråd med den intertekstuelle tilnæringsmåten.

enkelteksten både tar den enkelte tekst på alvor, samtidig som dette også ligger nærmere en salmes brukssituasjon.

Avhandlingen er strukturert i tre hoveddeler. Analysen av *Lyset og Livet er Tvillinger Bolde* (GSV 1,139) er på mange måter et brudd med alt jeg har argumentert for. Den er i streng forstand ingen høytidssalme. Dessuten bruker jeg teksten til å presentere grunnleggende elementer i Grundtvigs teologi, slik at leseren som er ukjent med Grundtvig fra tidligere, skal få en liten innføring. Til mitt eget forsvar skal det sies at gjennomgangen følger salmens forløp, og at jeg kan stå inne for teksten som en fyldestgjørende fortolkning. Den har også tydelig tilknytning til høytidene og deres hendelsers fundamentale betydning i den kirkelige anskuelse. I avhandlingens overordnede struktur blir analysen av salmen stående som bakgrunn for Grundtvigs teologi.

Andre del er basert på salmer hvor den tropologiske tekstfortolkningen er sentral. *Det kimer nu til Jule-Fest* (GSV 3,67) er avhandlingens eneste eksempel på en salme fra tiden før den kirkelige anskuelen, og den er den eneste hvor Grundtvig har arbeidet etter forelegg. ”Gjendiktningen” er imidlertid så fri at det er meningsløst å snakke om en oversettelse. Teksten myldrer av motiver som samles i Davidfiguren. Salmen blir også utgangspunkt for en presentasjon av quadrigaen. Sammen med den tredje salmen, *Glædelig Fest!* (GSV 1,202) er den også et godt eksempel på en exemplumspedagogisk anvendelse av den tropologiske teksttilstanden.

Fjerde salme, *Alle Christne Fødsels-Dag* (GSV 1,204) inneholder også exemplumspedagogikk, men er også den første salmen som viser hvordan Kristuslivet forbinder seg sakramentalt med den troende ved dåpen, hvor mennesket gjenfødes til Kristi livsløp. Dette er også bakgrunn for *Paaske-Morgen slukker Sorgen* (GSV 3, 258). I første hoveddels siste salme, *Hvergang Søndag-Morgen gryer* (GSV 5,145), viser jeg hvordan oppstandelsen reaktualiseres i den enkelte gudstjeneste og hvordan menighetens situasjon er lik disiplenes situasjon etter oppstandelsen.

Andre hoveddel, som innledes av en liten redegjørelse for Grundtvigs natursyn har som overordnet mål å vise hvordan Grundtvig lar døgnets og årstidenes skiftning forklares i lys av andre og tredje trosartikkel. Jeg har valgt ut fire salmer, fra jul, påske, himmelfart og pinse, som viser dette på hver sin måte. De fire er *Et Drømme-Syn for Hedninger* (GSV 1,198), *Du, som i Paaske-Dagningen* (GSV 1,305), *Vai nu, Dannebrog, paa Vove* (GSV 1,326) og *I al sin Glands*

nu straalers Solen. I løpet av disse salmene berøres også en rekke andre tema, men det viktigste er å vise hvordan naturen og lyset vokser og brer seg ut over jorden fra jul til påske.

Jeg ønsker med avhandlingen å bidra til en forståelse av Grundtvigs salmer som utsagn om kristen virkelighet i dag, noe jeg mener er i tråd med Grundtvigs eget salmesyn. Jeg har derfor sett bort fra salmer som tydelig taler om Grundtvigs samtid og kampen mot rasjonalismen. Blant avhandlingens salmer er det kun *Det kimer nu til Jule-Fest* og *I al sin Glands nu straalers Solen* som er fyldestgjørende behandlet tidligere. Forholdet til andre tolkninger vil berøres under gjennomgangen av disse. Avhandlingen min håper å bidra til Grundtvigsforskningens salmearbeid, både ved bruk av litteraturvitenskaplige metoder, og ved å analysere salmer som i liten grad er behandlet.

Grunnleggende elementer i Grundtvigs teologi

Lyset og Livet er Tvillinger bolde

Lyset og Livet er Tvillinger bolde (GSV 1,139) er ikke i streng forstand en høytidssalme. Når jeg likevel starter med denne salmen som innledning, skyldes det at salmen berører mange grundtvigske tema, som forholdet mellom liv og død, skriften og talen, prekenen og sakramentene, og søndagens rolle. Den er et godt eksempel på at oppstandelsen bærer kirkens liv.⁵¹ Gjennomgangen baseres på tolkning og utdypning av enkeltstrofene. Analysen bryter i noen grad med prinsippet om å la hver tekst studeres for seg selv. Jeg mener imidlertid at salmens karakter av læresalme kan forsvare behandlingen.

Formelt preges salmen av at begrepsparet *Lyset og Livet* gjentas anaforisk i starten av alle strofene. Begrepsparet preger alle sider ved livet. Temaet ”Lyset og Livet” er kort kommentert hos Helge Toldberg⁵² og Uffe Hansen⁵³. Jeg trekker veksel på disse, men henter også fortolkningshjelp fra flere kilder

Liv og Død: Tilværelsens grunnmotsetninger

1. *Lyset og Livet* er Tvillinger bolde,
Døden alene kan skille dem ad!
Lyset fra Oven og Livet i Trolde
Kun til hinanden bær dødeligt Had,
For de tilhøre to fiendtlige Riger,
Som i al Evighed Ingen forliger,
Himmel og Helved, og Sandhed og Løgn!

”Lyset og Livet” vekker en del assosiasjoner, blant annet til Joh 1,4: ”I ham var liv, og livet var menneskenes lys”. Først omtales de som ”Tvillinger Bolde”. Tvillinger er like, samtidig som de er individuelle. Men her er tvillingene mer fundamentalt sammenknyttet enn normale tvillingpar, når det heter at ”Døden alene kan skille dem ad”. Adjektivet ”bold” kan bety både ”modig”, ”ypperlig” eller ”god”⁵⁴, og det er ingen grunn til å velge én av betydningene her.

⁵¹ Schjørring (1987):111

⁵² Toldberg (1950):119

⁵³ Hansen (1937): Bd.1, 264-266

⁵⁴ *Ordbog over det danske Sprog*: ”bold”

Etter å ha betonet sammenhengen mellom lys og liv, omtales ”Livet i Trolde”, motsetningen til ”Lyset fra oven”. Uttrykket er en logisk selvmotsigelse, og et uttrykk for døden. For Grundtvig var *liv* og *død* tilværelsens grunnmotsetning, ”Som i al Evighed Ingen forliger”. Mot samtidens monisme, fastholder Grundtvig tilværelsen som en kamp mellom *liv* og *død*, *godt* og *ondt*, *sannhet* og *løgn*.⁵⁵ Grunnmotsetningen preger Grundtvig teologi, forkynnelse og salmediktning.⁵⁶ Berømt er hans svar til den tyske, hegelske teologen Marheineke: ”Mein Gegensatz ist Leben und Tod”.⁵⁷

Motsetningen konstituerer også hans bildeverden. Sune Auken⁵⁸ stiller opp en tabell med dikotomier, som symboliserer forholdet mellom liv og død. Jeg gjengir denne, supplert med en tilsvarende tabell av Carsten Bach-Nielsen⁵⁹:

Liv	Død
Lys	Mørke
Dag	Natt
Varme	Kulde
Vår og sommer	Vinter
Styrke	Svakhet
Seier	Nederlag
Ro	Frygt
Fellesskap	Ensomhet
Bevegelse	Stillstand
Forening	Isolasjon
Strømning	Tilfrossethet
Orden	Kaos
Oppstandelse	Gravleggelse
Sollys	Grav
Klarhet	Dunkelhet
Frodighet	Goldhet
Syn	Blindhet
Trygghet	Fare
Engler	Djevler
Organisk liv	Forstening ⁶⁰

Motsetningsparene beskriver ulike sider ved livet og døden. Det særegne for Grundtvig er at han kombinerer dem på tvers av parene, han kan skrive at ”dagen opstår af døde”.⁶¹

Grundtvigs forståelse av ”døden” er ikke kun livets fysiske slutt. Døden er en makt som griper inn også i menneskelivet. Den oppløser menneskets fellesskap med hverandre og med

⁵⁵ Høirup (1983):20

⁵⁶ Høirup (1983):26

⁵⁷ Toldberg (1950):111

⁵⁸ Auken (2005):371

⁵⁹ Bach-Nielsen (1997):188

⁶⁰ Dette siste begrepsparet er hentet fra Toldberg (1950):111.

⁶¹ Bach-Nielsen (1997):189

Gud. Grundtvigs antropologi er tredelt i *legeme, sjel* og *ånd*. Døden er at *sjelen*, bevisstheten om et "jeg", adskiller seg fra *ånden*, livsånden som Gud puster inn i mennesket når det skapes (1 Mos 2,7). Den er livets organiske side, og knytter kontakten mellom Gud og mennesker.⁶²

"Livet i Trolde" er et liv i mørke, i dødskreftenes vold. Innenfor den norrøne mytologien kan Grundtvig se Tors trolljakt som type for Kristi kamp mot mørkets makter.⁶³ Trollets domene er mørket. I det guddommelige "Lyset fra Oven" blir trollet til stein og avsløres som dødt.⁶⁴ Uttrykket er et betegnelse dermed menneskelivet når det er preget av død, mørke og isolasjon. Motsetningen mellom liv og lys i verselinje 3 og 4 er dermed bare tilsynelatende, fordi "Livet i Trolde" er et dødt liv.

Guds Skaperord, skaperverket og mennesket

2. *Lyset og Livet*, som de er tilskue,
Mødes hver Morgen, naar Solen opstaaer,
Yndigst, naar høit under Himmelens Bue
Lærken sig svinger og Trillerne slaer;
Riktig heneden, som *Glandsen* og *Varmen*,
Mødes de dog kun i Menneske-Barmen,
Og paa de glødende Tunger i Mund!

Sammenhengen mellom lyset og livet demonstreres ved skaperverkets soloppgang. "Livet" er det jordiske og skapte menneskelivet, og "Lyset" den livsnødvendige solen som lyser ned fra det himmelske. Allerede her, i bildet av en soloppgang, vises det at det jordiske er avhengig av himmelen. I møtet mellom jord og himmel, synger skapningen. Men mennesket er den delen av skaperverket som i særlig grad kan reflektere det himmelske på jorden, når det varmes opp av det guddommelige.

Ved Guds Ord er lyset skapt, og dermed alt liv. Hele skaperverket, eller "støvet" som Grundtvig ofte benevner det, er *Guds* skaperverk, og bærer spor av Gud, slik lyset og livet, når de møtes ved soloppgang, peker hen på det guddommelige. Men mennesket er skaperverkets krone, og står Gud nærmest. Språkevnen, menneskets *ord*, er menneskets motsvarighet til Guds skaperord, og springer ut av dette som en gjenlyd. Det er kjennetegnet på at mennesket er skapt i

⁶² Høirup (1983):12-14; Toldberg (1950):124

⁶³ Auken (2005):552

⁶⁴ Toldberg (1950):111

Guds bilde. Gjennom dette blir mennesket i stand til å uttrykke sin erkjennelse av skaperen og tilværelsen.⁶⁵

”Lyset” og ”Livet” som det guddommelige, levende Ordet

3. *Lyset og Livet*, som trøste i Vaanden,
Det er Guds Naades det levende Ord,
Det er guddommelig *Sønnen* og *Aanden*,
Hjerternes Midler og Trøster paa Jord,
Og hvad end Døden adskiller heneden,
De kun adskildtes *Lang-Fredag* forleden,
Kun da den Eenbaarne opgav sin Aand!

Tredje strofe bestemmer *Lyset* og *Livet* som ”guddommelig”, henholdsvis som ”*Sønnen*” og ”*Aanden*”, som ”Hjerternes Midler og Trøster paa Jord”. ”Midler” brukt om Jesus, er hentet fra 1 Tim 2,5, og sikter til hvordan Kristus er mellommann mellom mennesket og Gud. ”Trøsteren” er en vanlig betegnelse på Ånden, utledet av talsmannen som skal komme og være hos de kristne, i tiden eter Jesu jordiske tilværelse (Joh 14,16-20).

Strofen knytter funksjonene sammen med ”det levende Ord”. Begrepet ”Ordet” er svært sammensatt hos Grundtvig. Det er Gud Faders skaperord, og dermed Skaperens vesenstrekk. Til dette svarer, at ”ordet”, gjenlydsordet, er menneskets adelsmerke. Men ”Ordet” er også Jesus Kristus, som er Gud, og har menneskets taleevne. ”Ordet” er videre Åndens vitnesbyrd, levende og nærværende i gudstjenesten. Det kan altså sies å være egennavn på hele guddommen.⁶⁶ Det menneskelige ordet er konstituert av tre deler, *lyd*, *tanke* og *ånd*, slik mennesket består av legeme, sjel og ånd.⁶⁷

Toldberg skriver at ”Naade” hos Grundtvig er det evige liv, deltakelsen i et felles trosliv for alle kristne, som lemmer på Kristi legeme.⁶⁸ ”Det levende Ord” er et viktig uttrykk. Som nevnt i gjennomgangen av første strofe, er livet betinget av at menneskets legeme og sjel er i kontakt med det åndelige. Den legemlige og åndelige virkeligheten er adskilte, men kan på ett punkt sammenfalle, i det talte ordet. Her formidles det usynlige og åndelige ved den legemlige stemmen. Skriften kan ikke oppfylle denne funksjonen, den er kun et materielt spor etter åndelig aktivitet. Skal ordet være *levende*, må det lyde. Grundtvig legger stor vekt på Rom 10,17: ”Så

⁶⁵ Prenter (1983):11; Schjørring (1990):32,35; Grell (1980):11.118.128; Thodberg (1983b):166

⁶⁶ Schjørring (1987):123-124

⁶⁷ Nielsen (1990):131

⁶⁸ Toldberg (1950):124

kommer da troen av det budskapet en hører.” Jeg vil utdype synet på Det levende Ordet i gjennomgangen av neste strofe.

Verselinjen ”Og hvad end Døden adskiller heneden” bør kommenteres. Det ble sagt i første strofe at ”Døden alene kan skille dem ad!” Døden, forstått som adskillelsen av sjel/tanke og ånd, er kommet inn i verden ved syndefallet.⁶⁹ Lys og liv er to sider av samme sak hos Gud, og var det også i menneskordet. Syndens følge var at menneskets tanke ble dominert av døden. Vår forståelse av det åndelige ble korrumpert, fordi tanken ikke lenger hadde den nødvendige sammenhengen med gudsbildet i oss. Det betyr imidlertid ikke at Grundtvig ser mennesket som ute av stand til å oppnå kontakt med Gud etter syndefallet. Det har stadig en ubevisst lengsel tilbake til det guddommelige, og en sorg over det tapte, slik det uttrykkes med ordet ”Vaanden” i tredje strofe.

Grundtvig opponerte mot opplysningstiden på ulike vis. Han lar ikke fornuften springe ut av menneskets autonome sjel. Livsopplysningen kommer fra Gud, fra det livet Gud har gitt oss. Opplysningstiden er et resultat av syndefallet, et forsøk på å frikoble menneskets tanke fra dets guddommelige opphav. Adskillelsen av sjel og ånd finnes imidlertid ikke hos Gud, hvor lys og liv er uadskillelige og alternerende (Joh 1,4 og Sal 36.10).⁷⁰ Kun i ett tilfelle har livet og lyset vært adskilte hos Gud, nemlig langfredag, da Jesus nettopp overgav sin Ånd til Faderen (Luk 23,46).⁷¹

Kirkens forutsetninger: Påske og pinse

4. *Lyset og Livet* i Frelserens Kirke,
Som de gjør Eet i *Guds mundtlige Ord*,
Tidlig opstod, for end sildig at virke,
Og med de glødende Tunger nedfoer!
Begge forener, som Glandsen og Varmen,
Faderens Aand nu i Menneske-Barmen,
Og paa de glødende Tunger i Mund!

I kirken virker ”Lyset” og ”Livet” sammen i ”*Guds mundtlige Ord*”, det samme som ”Det levende Ord” i tredje strofe.⁷² Kristus, lyset og livet, oppstod fra de døde, og Ånden ble sendt med lys og liv på pinsedagen. I ”*Guds mundtlige Ord*”, slik de lyder i menighetens gudstjeneste,

⁶⁹ Se *Guddommelige Tvillinger* (GSV 1,304).

⁷⁰ Hansen (1937): Bd.1, 264; Grell (1980):134; Toldberg (1950):119

⁷¹ Grundtvigs forståelse av forholdet mellom ”Liv” og ”Lys” ved Jesu død er noe uklart. Se GSV 1,304.

⁷² En variant har også ”som de gjør Eet i Guds levende Ord.” GSV 6, 54

lyder og skaper fremdeles Guds røst, fordi ordene er fulle av liv. Fordi ordets tanke og ånd svarer til begrepene ”Lys” og ”Liv”, og fordi begrepene *er* Jesus⁷³, som også er Ordet, er det avgjørende for Guds fortsatte skapelse på jorden at Kristus er levende og oppstått fra de døde. Påskens kraft kan merkes også i dag, særlig i kirkens sakramenter, slik de har blitt brukt helt siden pinsedag.⁷⁴ Derfor er det avgjørende at ”Lyset” og ”Livet” ”tidlig opstod, for end sildig at virke,:/ Og med de glødende Tunger nedfoer!”.

Etter pinsen er lyset og livet igjen samlet i mennesket, og de gjør sin virkning ved å varme mennesket, slik solen varmer naturen. I kirken er det de kan møtes i menneskets bryst, slik det var omtalt i andre strofe. Gudsbildet restaureres i mennesket, det kommer i kontakt med Faderens livsånd, både følelsene (Menneske-Barmen) og verbalaktiviteten (de glødende Tunger). Her er vi ved kjernen i Grundtvigs *kirkelige anskuelse*. Fra 1825 samler Grundtvigs teologi seg omkring sakramentene, eller ”badet” og ”bordet”. Ved Guds Ånd formidles, i sakramentene, en virkelighet hvor åndelig og legemlig ikke lar seg adskille. Her er den oppstandne Kristus til stede i nåtiden. I dåpen får mennesket del i Kristi død og oppstandelse, og i nattverden forenes det med ham på en måte som på jorden er foreløpig, men som vil fullføres i evigheten. Til sammen kalles Apostolicum og sakramentsordene et tredelt *Livsord*. ”Troes-Ordet” er dåpspakten, Apostolicum fremført i spørreform. ”Haabs-Ordet” er sakramentordene til dåpen, særlig fredslýsningen og Herrens bønn. ”Kiærligheds-Ordet” er sakramentsordene ved nattverden. Hvor dette trefoldige ordet lever i sin fulle kraft, lever ikke menigheten lenger sitt eget jordiske liv.⁷⁵

Søndagen som nyskapelsens dag

5. *Lyset og Livet*, hvor Tungerne gløde,
Fødsels-Dag holde hver Uge paa Jord,
Søndag det var, de opstod fra de Døde,
Søndag det var, de med Aanden nedfoer,
Søndag det var, da de sammen paa Jorden
Vandred fra Østen i Vest og til Norden,
Lys-Dag og Liv-Dag er Ingen som Den!

Hvor tungen gløder i kirken, hvor Ånden er tilstede, fødes ”Lyset” og ”Livet”, Kristus, hver søndag. Gudstjenesten er nyskapelsens sted, hvor mennesket døpes og Kristus blir født i ham.⁷⁶

⁷³ *Liv og Død er Arve-Fjender* (GSV 4,257.2): ”Og Guds Søn, som os er givet,:/ Lyset er saavel som Livet.”

⁷⁴ Nielsen (1990):131-134

⁷⁵ Grell (1980):148-150; Prenter (1983):21

⁷⁶ Se mer om dette i analysen av *Alle Christne Fødsels-Dag*.

Videre begrunnes søndagens særstilling i kirken. Kristus oppstod fra de døde og Ånden kom på en søndag. Den siste anaforiske referansen er noe mer uklar. Det logiske vil være at Grundtvig tenker seg at utbredelsen av kristendommen også er skjedd ved søndagens gudstjenestene. Både plasseringen etter påsken og pinsen, samt angivelsen av himmelretningen underbygger dette. Søndagen er imidlertid viktig også fordi den er den første skapelsesdag, den dagen Gud sa ”Bli lys!”, og solen beveger seg jo fra øst til vest, og sist til nord.

Søndagen er også en gjentakelse av påskens drama. Vi får del i Kristi evige liv gjennom dåpen og nattverden, og ved fremsigelsen av Apostolicum står Kristus, som også er Ordet, opp fra skriften og blir levende i sin menighet. Det Ordet, ved hvem Gud skapte verden, er det samme Ordet som påskemorgen overvinner døden, og som i menighetens gudstjenestefeiring lar de kristne ta del i det evige liv.⁷⁷ Grundtvig uttrykker dette i en søndagssalme:

1. Søndag-Morgen fra de Døde
Jesus seierrig opstod
Hver en Søndags Morgen-Røde
Bringer nu for Døden Bod,
Kalder underfuld tilbage
Alle Herrens Leve-Dage!

For Grundtvig var det maktpåliggende at den oppstandne Kristus er en levende Gud *for oss* og at møtet med ham er nåtidig virkelighet. Muligheten for dette finner han i det levende Ord i gudstjenesten.⁷⁸

Det muntlige Ordet og skriften

6. Lyset og Livet, som Pennen og Munden,
Tit vel adskilles paa Jorderig end,
Men kun hvor Døden regierer i Grunden,
Trofaste Venner adskillder kun Den,
Ellers fuldkonstig, til Kirke-Bedriften,
Aanden som Eet bruger Røsten og Skriften,
Bringer saa Livet for Lyset i Daad!

Strofen følger opp ”Og hvad end Døden adskiller heneden” i tredje strofe. På jorden adskilles lys og liv og deres tilsvarende fenomener, ”Pennen” og ”Munden”. Strofen advarer mot å tolke *sola scriptura* bokstavelig. Den kirkelige anskuelsen var blant annet en reaksjon på samtidens bibelvitenskap. Lyset og livet har hvert sitt område i kirken. Som nevnt kan skriften i høyden være et spor av liv, ikke selv skape liv. Dette gjelder også Bibelen, den må leses der Guds

⁷⁷ Elbek (1960):134; Schjørring (1987):111-113

⁷⁸ Nielsen (1990):133

levende Ord *har* skapt livet. Foranledningen til skriftet *Kirkens Gienmæle*⁷⁹, og utgangspunktet for den kirkelige anskuelsen, var professor H.N. Clausens store ekklesiologiske avhandling.⁸⁰ Han hevdet at kirken måtte utledes av Bibelen, i tråd med *sola scriptura*. Men Clausen fremholdt at Bibelen var uklar, og noe teologene måtte ta seg av. Grundtvig så i dette en fare for at lekfolket skulle bli underlagt ”det eksegetiske pavedømmet”, og til enhver tid være prisgitt teologiske svingninger.⁸¹

Grundtvig hevder at Bibelen aldri kan forstås løsrevet fra sin kontekst. Den er skrevet til den allerede troende *menigheten* og er et vitnesbyrd om en allerede eksisterende tro som ikke har behovd Bibelen for å etablere seg.⁸² Skriften har sin plass i kirken når den forstås i lys av livet. Da fastholder den det som lett kan glemmes, og den beskriver det nye livet i dåpen. Når ”Aanden som *Eet* bruker *Røsten* og *Skriften*”, blir Bibelen nyttig. Feil blir det først, hvor Skriften frikobles fra kirkens liv og skal forstås utlukkende på vitenskaplige premisser. Skjer dette, er man et sted hvor ”*Døden* regierer i Grunden”.

Forkynnelsen og sangen

7. *Lyset og Livet*, i Frelserens Kirke,
Mødes hver Søndag, som *Tale* og *Sang!*
Saa skal i Aanden med Præst sammenvirke
Menighed frit, uden Knur eller Tvang:
Lyset skal tale, med Livet for Øie,
Livet i Sangen skal Lyset ophøie;
Begge skal ære den levende Gud!

I dåpen fødes Kristus i den døypte, og skal vokse til likedannelse med ham. Veksten næres blant annet av forkynnelsen. Denne må stemme overens med Bibelen og bekjennelsen. Apostolicum er i tillegg til et *livsord*, også et *lysord*, et sammendrag av fortellingene om Guds frelseshistorie. Utlagt med Apostolicum som nøkkel, er Bibelen en ”mageløs opplysningsbog” som forklarer det kristne livet. At livet oppstår i dåpen betyr ikke at vi forstår det fra vi blir døpt. Den kristne trenger derfor forkynnelsens og Bibelens hjelp.⁸³

Som døpt finner man i Bibelen en samling fortellinger om livet som kristen, de beskriver like mye det livet som leves av kristne til alle tider som de beskriver historiske engangshendelser.

⁷⁹ Grundtvig (1930b)

⁸⁰ Clausen (1825)

⁸¹ Allchin (2002):141; Grane (1983):142

⁸² Grane (1983):141

⁸³ Bjerg (2002):62.71.99-102; Prenter (1983):34; Grane (1983):141

Bibelen blir med andre ord en rikholdig kilde til livstydning. I så måte er den den ”mageløse”, unike opplysningsbok, den er *lys* over det livet som er oppstått i dåpen.⁸⁴

Når Bibelen brukes slik, kan ånd, prest og menighet samvirke med Bibelen som basis. Forkynnelsen er ledet av Ånden, fri fordi Ånden er fri. Det betyr at skriftfortolkningen har frihet til å utvikle seg og vinne innsikt i dåpens liv, men det betyr også at den hele tiden må ha dette ”Livet for Øie”. I en briljant verselinje sier Grundtvig det slik: ”Livet som Lys er Oplysning til Livet:/ Livet beviser, at Lyset er godt” (GSV 5,126.6). Når friheten bevares, og kristendommen ikke gjøres til en tvangssak, har det levende ordet mulighet til å vokse frem.⁸⁵

Sangens funksjon er å opphøye talen. I gudstjenesten lyder Guds tiltale gjennom det levende ordet og forkynnelsen. Salmene er menneskets svar. Gjennom salmen skal den kristne både ”utjuble sitt håp” og ”utøse sitt hjerte”. Håpet næres av forkynnelsen, og med kirkeåret som ordningsprinsipp for denne vil det dermed også være naturlig at salmene er tilknyttet dagens tekst.⁸⁶

Gjennom Grundtvigs liv endrer hans syn på salmen seg frem mot utgivelsen av *Sang-Værket* i 1837. I teksten *Hr. Sandsiger*, som han fikk trykket sammen med *Deilig er den Himmel Blaa* i 1811, argumenterer Grundtvig for den historisk-kristelige salme. Menigheten må få synge om de bibelske historiene, ikke dyd og moral. Grundtvig ser her ut til å anse salmen som en type *historisk poesi*, hvor det er åndens virken i historien som skal fremheves. Dette skal gjøre hendelsen nærværende for den som synger og på den måten samtidiggjøre hendelsen, et synspunkt Grundtvig fant hos Kingo, særlig i hans høytidssalmer. Senere, i arbeidet med oversettelsen av greske hymner skulle Grundtvig finne at påsken aktualiseres i hver enkelt søndagsgudstjeneste.⁸⁷

Det blir etterhvert viktigere for Grundtvig å fremheve hva de kristne er frelst *til*, mer enn hva de er frelst *fra*. Grundtvig ønsker salmer som formidler de kristnes tro og håp, salmer som kan bekrefte menighetens selvbevissthet som bærer av kraften fra den oppstandne og himmelfarne Kristus. I en preken på 4. søndag i advent 1832 uttaler han sitt salmeprogram fra prekestolen:⁸⁸

⁸⁴ Grell (1980):120-125; Bjerg (2002):65-67

⁸⁵ Prenter (1983):31-42; Elseth (1986):89-91

⁸⁶ Thodberg (1983b):169; Thodberg (1983a):183; Balslev-Clausen (1983c):22-24

⁸⁷ Thodberg (1983b):164; Elbek (1960):134

⁸⁸ Thodberg (1983b):173

Naar vore Salmer ei udtrykke den levende Følelse af at vi allerede ere overgangne fra Døden til Livet, have fundet det evige Liv i Guds Kjærlighed og drukket af Hans Saligheds Kalk, men udtrykke kun Mindet om Guds store og underlige Gierninger blandt Menneskens Børn og Haabet om Udløsning fra Forkrænkeligheds Baand, da er ogsaa de kun matte og svage i Sammenligning med hva Moses den Guds Tjeners Sang, Davids og Asaphs Psalmer var for Israels Folk, som troede,⁸⁹

En levende forkynnelse må fremkalle en levende lovsang, fordi sangen springer ut av hjertets håp. Sangen er en reaksjon på, og refleksjon av Guds handling gjennom det levende ordet, og på prestens forkynnelse, når denne er veiledet av Ånden.⁹⁰

Strofen sier altså at lyset skal være myntet på å forklare livet, mens ”Livet i Sangen skal Lyset ophøie”. Skapningen som helhet lovsynger Gud, og sangen er et av de trekkene ved mennesket som sterkest røper dets guddommelige opprinnelse, her knyttes følelser og ord sammen.⁹¹ I *Alt hvad som fuglevinger fik* uttrykker Grundtvig dette slik:

2. Min Sjæl, du har af alt paa Jord
I Tanken og din Tunges Ord
De allerbedste Vinger,
Og friest er dit Aandefang,
Naar dybt du drager det i Sang,
Saa høit i Sky det klinger.

Sammen blir talen og sangen, lyset og livet, et uttrykksmiddel hvor mennesket ærer Gud og takker for hans gjerning.

Gudstjenesten som kraftsenter for menneskelivet

8. *Lyset og Livet*, i Dagene søgne,
Synes adskildte, men er det dog ei,
Læse og skrive med *Livet* for Øine,
Det lære Præster paa *Bibelens* Vei;
Vandre i Lyset, og lysende virke,
Det lære Alle i Frelserens Kirke,
Kiærligheds Aand er de *Levendes Lys!*

Hvordan henger liv og lys sammen når det ikke er helg? De synes kanskje adskilte i hverdagen, ”men er det dog ei”. Lyset fra søndagen skal skinne over hele uken, slik lyset fra skapelsens første dag var med resten av skapelsesdagene.⁹² Som nevnt forstår Grundtvig døden som noe som inntreffer også på jorden. Den kjennetegnes av at menneskets fellesskap, både med Gud og medmennesker, blir brutt. Det er ordet som skaper relasjonene. Derfor angriper døden språkevnen

⁸⁹ GP6: 66-67

⁹⁰ Thodberg (1983b):171; Balslev-Clausen (1983c):24 og 42

⁹¹ Thodberg (1983b):166

⁹² Toldberg (1950):120

og dermed evnen til å danne fellesskap.⁹³ Når livet og lyset igjen befester menneskets liv, gjenopprettes båndene til medmenneskene, og de blir ”verdens lys” (Matt 5,14-16).

Kjærligheten er i følge Grundtvig *Faderens* vesenstrekk. Han er opphavet til både kjærligheten og væren som sådan. Uttrykket ”*Kærligheds Aand*” kan dermed forstås som synonymt med ”*Faderens Aand* nu i Menneske-Barmen” i strofe fire. Kjærligheten preger hele livet, ikke bare søndagen. Lever kjærligheten i vårt hjerte, taler munnen sannhet og hånden utfører handling. Det som gis i gudstjenesten, skal legemliggjøres og praktiseres i kjærlighetens hverdagsgjerninger, slik vi ser i Bibelens beskrivelser av Jesus. Slik blir de kristne verdens lys.⁹⁴

Grundtvigs treenighetslære

9. Lyset og Livet vi glade velsigne,
Ydmyg tilbede *Guds Søn* og *Guds Aand*,
Som os vil lære *Gud-Fader* at ligne,
Knytte til Ham med *Fuldkommenheds* Baand,
Lære med Kys og Formaninger milde,
Hvad der er Glandsens og Kræfternes Kilde:
Evigheds-Lyset i Kærligheds Dyb!

Siste strofe gir salmen en doksologisk avslutning. Her samles trådene, alt føres tilbake til det guddommelige. Grundtvigs treenighetslære er utpreget økonomisk.⁹⁵ Svært mange av benevnelsene på treenighetens personer er avledet av deres forhold til mennesket. Her gjelder det både ”lyset”, ”livet”, ”midler”, og ”trøster”.

Ånden og Sønnen viser hvem Faderen er, og ønsker å lære oss ”*Gud-Fader* at ligne:/ Knytte til ham med *Fuldkommenheds* Baand,”. Grundtvig ser treenigheten gjennom en menneskelig analogi. Menneskets gudsbilde er i det ytre tredelt, det består av hjerte, munn og hånd. På det indre planet finner denne triaden sin motsvarighet i kjærlighet, sannhet og livskraft. Dette svarer til Gud. Faderen er hjerte og kjærlighet, Sønnen munn og sannhet, og Ånden hånd og livskraft. Faderen er guddommens og tilværelsens kilde. Hans kjærlighet åpenbares i Sønnen som taler, og i Ånden som skaper liv. Munn og hånd, Sønn og Ånd, åpenbarer Guds hjerte.⁹⁶

Grundtvigs treenighetslære har en kiastisk struktur. Treenigheten starter med Faderen, og fullføres når Ånden kommer over Kristus i hans dåp. Men kiasmen består også av en halvdel til, som starter med at Ånden skaper liv i dåpen, og at Kristus fødes og vokser i mennesket, inntil det

⁹³ Høirup (1983):12-13

⁹⁴ Allchin (2002):119-123

⁹⁵ Bjerg (2002):44

⁹⁶ Bjerg (2002):47-48; Allchin (2002):119-121

ligner Faderen.⁹⁷ Dette handler salmen om, og det hele fullføres i niende strofe. Livet, Ånden skaper i Guds muntlige ord, i gudstjenesten. Forutsetningen er at Ordet oppstod på påskedagen og er nærværende i gudstjenesten.⁹⁸ Når Kristus, som fødes i mennesket ved dåpen, vokser, dannes vi til likhet og sammenvevethet med Faderen, i kjærlighet, som er ”*Fuldkommenheds Baand*”. At noe er fullkomment betyr at det har begynnelse og slutt i seg selv.⁹⁹ Faderens kjærlighet er opphav og ende. Ved Sønnens og Åndens virke som lys og liv, lærer vi Gud Fader å kjenne. Vi får innsikt i tilværelsens sammenheng og ser ”Hvad der er Glandsens og Kræfternes Kilde: ∴ Evigheds-Lyset i Kiærligheds Dyb”.

Gjennom denne salmen er en rekke viktige punkter ved Grundtvigs teologi utlagt med utgangspunkt i det samme begrepsparet, ”Lyset og Livet”. De står på Guds side i kampen mot Satan i livets dualistiske motsetning. De var samlet i mennesket fra skapelsen, men forbindelsen mellom dem ble brutt ved fallet. Gjennom inkarnasjonen samles de i mennesket Jesus, som overvant dødens krefter. Det er ved Ordets oppstandelse fra dødsriket, at Ordet kan gjenskape forbindelsen mellom jord og himmel i kirken, og dermed i livet. Fra pinsen arbeider lyset og livet videre i kirken, hvor de begge virker i det levende ord, og hvor de skaper liv i dåpen. Påskebudskapet er en åndelig kraft som har holdt kirken og det kristne livet i live siden apostlene, og som fremdeles virker i livets seier over døden.¹⁰⁰

Livet næres av forkynnensens lys i gudstjenesten, og har lovsangen som sitt levende svar. Sangen er full av både liv (ånd) og lys (tekstlig innhold). Ved det levende ords virkning i kirken, samles de igjen i menneskebrystet og i dets tale, og det gjør at menneskelivet på jorden igjen kan virkeliggjøre dets gudsbildet som ble ødelagt ved fallet. Dette tar mennesket med seg ut i hverdagen, hvor det viser kjærligheten i medlidenhets- og kjærlighetshandlinger. Sakte, men sikkert, vokser mennesket dermed, ved lysets og livets hjelp, til å ligne Faderen, han som er kjærlighet, og tilværelsens fylde.¹⁰¹

⁹⁷ Bjerg (2002):40

⁹⁸ Bjerg (2002):42

⁹⁹ Brun (1988):31

¹⁰⁰ Schjørring (1987):111

¹⁰¹ Brun (1988):10-13

Livstydning ved tropologisk tekstfortolkning

Det kimer nu til Jule-Fest

1. Det kimer nu til Jule-Fest,
Det kimer for den høie Giæst,
Som steeg til lave Hytter ned
Med Nyaars-Gaver: Fryd og Fred!	9. Jeg er den store Glædes Tolk
Som vederfares skal Guds Folk:
I Bethlehem i Davids Bye
Giør Naade-Solen Morgengrye!	17. O, Riigmands Søn af Evighed,
Hvor komst Du fattig dog hened,
For mig utroe, gjeldbundne Svend
At giøre kongeriig igien!
2. O, kommer med til Davids Bye,
Hvor Engle sjunge under Skye!
O, ganger med paa Marken ud,
Hvor Hyrder høre Nyt fra Gud!	10. I Bethlehem er Christus fød,
Den Frelser-Mand fra Synd og Død;
Nu kom den store Løvsals-Fest!
Nu blev Jehovah Hyttens Giæst!	18. Al Verden, nok saa vid og lang,
Til Vugge var jo Dig for trang,
For ringe, om med Guld tilredt,
Og perlestukket, silkebredd.
3. See hist, i Lysets Klædebon
Blandt Hyttebørn en Himmel-Aand!
Hør Paradisets Nattergal
Slaae Jubel-Slag i Graadens Dal!	11. Saa giver nu vel Agt derpaa
At flux til Bethlehem I gaae!
I Klude svøvt ¹⁰² , i Krybbe lagt
Er Han som skabde Himlens Pragt!	19. Men for af Smaat at giøre Stort,
Af Stort Du her har Lidet gjort,
I Krybben lagt, i Klude svøbt,
En Himmel-Seng Du mig har kiøbt!
4. Hvor Rachel græd for sine Smaa,
Det klinger nu som Orgler gaae:
Vær glad i Gud, og græd ei saa!
De Døde skal igjen opstaae.	12. I Klude svøbt, i Krybbe lagt,
Er han som os gav Lys til Dragt!
O, ton fra Himmel, ton fra Jord
Halleluja i fulde Chor!	20. Velan, min Sjæl! saa vær nu glad,
Og hold din Juul i Davids Stad!
Ja priis din Gud i allen Stund
Med liflig Sang af Hjertens Grund!
5. Hvor David gik i Ungdoms Aar,
Som salvet Drot, og vogted Faar,
Der aabenbarer ¹⁰³ Hyrder nu
Hvad Herren David skiød i Hu!	13. Ja, Du er evig Ære værd,
Du Høvding over Himlens Hær!
Som steeg i Støv fra Thronen ned,
For Dødens Børn at skiænke Fred!	21. Ja, fryd dig, Mark!siung høit, du Skov!
I Muldet gaaer nu Herrens Plov,
Og Selv Han lægger Sæd i Jord
Til Himmel-Brød paa Alter-Bord!
6. Hvad dunkelt fra hans Harpe klang
Sig klarer nu i Engle-Sang.
Hvad David kun i Aanden saae,
Skal nu for Verdens Øine staae.	14. Saa prises af Ufaldnes Chor
Guds Naade mod den faldne Jord!
Den Synder, som vil tie her,
Er Naaden ei, men Dommen værd.	22. O, sjung dog hver, som stamme kan!
Nu tændtes Lys i Skyggers Land,
Og ret som Midnats-Hanen goel
Blev Jakobs Sjerne til en Soel!
7. Ved Nattetid i Hyrdelag
Forkynde Engle Herrens Dag!
Hør efter! hør! og føl i Bryst
Nu Støvet skal faae Engle-Røst!	15. Nei, lad os gaae med rørte Sind,
Som Hyrderne, til Barnet ind,
Med Glædes-Taarer takke Gud
For Miskundhed og Naade-Bud!	23. Nu kom Han, Patriarchers Haab,
Med Nyaars-Vers og Himmel-Daab!
Og Barnet tyder nu i Vang
Hvad David dunkelt saae og sang!
8. Fra Himlen høit jeg kommer her,
Mit Nyt er godt og Reisen værd,
Derom skal sjunges rundt paa Jord,
Og evig sødt i Engle-Chor:	16. Ja, vær velkommen! ædle Giæst,
Fra Himlen høit Du kommen est!
Giv Selv min Tak en værdig Tolk!
Du Naade-Soel for Gravens Folk!	24. Kom, Jesus! vær vor Hytte-Giæst!
Hold Selv i os Din Jule-Fest!
Da skal med Davids-Harpens Klang
Dig takke høit vor Nyaars-Sang!

Det kimer nu til Jule-Fest (GSV 3,67), skrevet i 1817, er Grundtvigs ”fordanskning” av *Vom Himmel hoch, da komm ich her*. Luthers forelegg tar utgangpunkt i en gudstjenesteskikk med et julespill rundt en krybbe. Salmen er bygget slik opp at en kan se for seg en enkelt mann syng

¹⁰² Sic

¹⁰³ Trykkfeil i original. Det skal være ”aabenbares”. GSV 6, 198.

engelens stemme i salmens syv første strofer, mens barna svarer med de siste åtte. Salmens kretser rundt undringen over at den himmelske kongen er blitt et lite barn. Barna ber om at Jesus skal finne seg en krybbe i deres hjerte, og at de da vil danse og synge.¹⁰⁴

Grundtvig utvider strukturen, 15 strofer blir til 24. Salmens gis også en salmiststemme.¹⁰⁵ *Det kimer nu til Jule-Fest* får dermed en helt annen og mer komplisert oppbygning:

1-7: Salmisten fører ordet

8-13: Engelen presenterer budskapet

14-15: Salmisten oppfordrer menigheten til deltakelse i englesangen

16-19: Hyrdene priser Jesusbarnet

20-23: Salmisten oppfordrer til sang.

24: Bønn til Jesus om å gjeste de troendes hjerte

Første strofe knytter an til julaftens kiming. Kirkeklokkene har hos Grundtvig en funksjon som forvarsel eller metafor for det himmelskes inntreden på jorden.¹⁰⁶ Slik også her: Den ”høie Giæst” stiger til ”lave Hytter ned”. Utover i salmen utfoldes et antitetisk forhold mellom himmel og jord, Gud og menneske. Jorden beskrives som ”lave Hytter”, ”Støv” og ”Graadens Sal”, mens mennesket er ”Dødens Børn” og ”utro, gjeldbundne Svend”. Det er særlig i engelens budskap og i menighetens svar at det antitetiske mellom himmel og jord, og Guds overvinnelse av motsetningen, fremheves. Dette ligger tett på Luthers salme. Grundtvig har derimot ikke tatt med foreleggets siste strofer hvor Jesusbarnet skal danne seg en seng i den syngendes hjerte, og gir glede. Men dette er ivaretatt ved fokuset på hyrdene og englesangen.

Etter å ha satt scenen med kirkeklokken som ringer for ”den høie Giæst”, vender salmisten seg til menigheten. Han ber dem følge med ut på marken utenfor ”Davids Bye” hvor man kan se engler og hyrder. I tredje strofe stiller de syngende seg sammen med hyrdene og ser engelen. Han beskrives som en ”nattergal fra paradiset”.¹⁰⁷

¹⁰⁴ For en fyldigere omtale, se Malling (1962):407-409. Her finnes hele originalteksten.

¹⁰⁵ I utgaven fra 1837 (GSV 1,193) er fortellerstemmen enhetlig.

¹⁰⁶ Se Thisted (1999) Kirkeklokken er tradisjonelt blitt forbundet både med profetene som spådde Kristi komme og med Kristi sendebud som sprer budskapet om ham. Se Jørgensen, Montgomery og Schumacher (1995):131.

¹⁰⁷ Det kan selvfølgelig være en tilfeldighet, men Luther ble kort tid etter sin død kalt ”Nattergalen i Wittenberg”. Se Thestrup Pedersen (1989):9.

”Nyt fra Gud” – Den typologiske tekstfortolkningen

Hvor David gik i Ungdoms Aar
Som salvet Drot, og vogted Faar,
Der aabenbarer Hyrder nu
Hvad Herren David skiød i Hu!
GSV 3,67.5

I fjerde strofe vendes oppmerksomheten mot området de befinner seg på. Bethlehemmarken er historisk grunn. Den er ”Davids Bye”, og i femte strofe dukker også David opp. Han vandret der på marken ”i Ungdoms Aar” (1 Sam 16,11-13). Det er trekk ved beskrivelsen av ham som peker utover ham selv. Han var ”salvet Drot” som gjette sauer, altså konge og hyrde, som julens hovedperson. Jesus var den nye kongen som kom til verden (Matt 2,2), og Messias (Luk 2,11) betyr salvet. Jesus kaller også seg selv ”den gode hyrde” (Joh 10,11). Her ser vi flere analogier mellom David og Jesus.

Innen den tidlige kirkens bibelfortolkning, er er analogien sentral. I gammeltestamentlige figurer, hendelser eller steder så både de bibelske forfatterne og senere skriftutleggerne en foregripelse av Guds frelseshandling i Kristus. Ut fra dette utviklet den firfoldige tekstfortolkningen, *quadrigaen*, seg. Reformatorene angrep denne fortolkningsteknikken, og fokuserte kun på den boktavelige betydningen. Men likevel bevarte *quadrigaen* sin posisjon i fromhetslivet, i prekener og salmer helt frem til Grundtvig.¹⁰⁸ Kort fortalt dreier den seg om at et tekststed fortolkes i fire forskjellige tilstander¹⁰⁹ eller dimensjoner, *den historiske, allegoriske, tropologiske og anagogiske*.¹¹⁰ De fire tilstandene deles inn i to grupper. Den første tilstanden, *historia*, kalles *sensus litteraris*, den bokstavelige tolkning. Det er Guds konkrete handling, herunder personer og steder, det her er snakk om. Her er dette den historiske personen kong David, gjeteren på Bethlehemsmarkene som blir Israels nye konge.¹¹¹

Den andre av de to betydningsgruppene er *sensus spiritualis* eller *sensus allegoricus*. I den historiske hendelsen finnes en åndelig betydning. Den første tilstanden i *sensus spiritualis* er *allegoria* eller *typologia*. Begrepet *allegori* er ikke entydig. Innen litteraturvitenskapen er den en personifisering av et abstrakt begrep eller en fortelling hvor alle enkelttrekk har billedlig og overført betydning. Allegoriens synlige side hevdes ikke å være historisk reell. *Typologien*

¹⁰⁸ Nielsen (2009):214

¹⁰⁹ En diskusjon og begrunnelse for bruken av begrepet finnes hos Nielsen (2009):232-233.

¹¹⁰ Nielsen (2009):225-231; Henriksen (1994):31

¹¹¹ Nielsen (2009):238-241

konstitueres på sin side av *typen* og dens oppfyllelse, *antitypen*. Antitypen betegner et høyere trinn og oppfyller dermed typen.¹¹² Typologien skiller seg fra alle andre allegoriserende former ved å holde fast på begge polers historisitet. Typen er altså seg selv, like mye som den betyr antitypen. Antitypen betyr derimot ikke typen, men *rommer* den. Jødenes og de kristnes mythus er den konkrete historiske begivenhet.¹¹³

Allegorien, som særlig ble brukt for å utlegge forholdet mellom GT og NT, utviklet seg i to retninger i oldkirken. På den ene siden sto Tertullian og hans fastholden av at GT var både historisk og realistisk, i tillegg til å være fylt med åndelig mening. Origenes' tradisjon dro derimot i en mer platonisk-spiritualistisk og moraliserende retning, som avsvækker det materielle ved GT. Denne formen kalles ofte for middelalderens *allegorese*.¹¹⁴ Begrepet *allegori* ble i middelalderen imidlertid brukt annerledes enn i litteraturvitenskaplig sammenheng. Her betegner det mysteriene og virkeligheten skjult i de *historiske* hendelsene og personene. Teksten skjuler en åndelig mening om hvordan Kristus er tilstede i historien og kirken, fordi Gud fullførte og sammenfattet sin evige frelsesplan i Jesus Kristus (Ef 1,10).¹¹⁵ Det er derfor ikke noe i veien for å bruke begrepet allegori, men siden det er et begrep som brukes på ulike måter, ønsker jeg i denne oppgaven å bruke *typologi*.¹¹⁶

I Grundtvigs salme er Davids typologiske betydning å være et forbilde for Kristus, den salvede kongen og hyrden på Bethlehemsmarken. Samtidig som David er type, så fremstilles han også som en profet, hvis profetier nå er gått i oppfyllelse. Mens typologien er et forbilde eller en foregripelse av den nytestamentlige hendelsen eller personen, så er profetien et verbalutsagn om det som skal skje. I David er altså den nye pakt foregripen på to måter. David er *type* ved å være salvet konge og gjeter¹¹⁷, og han er profet gjennom salmene, som nå oppfylles ved Kristi fødsel.¹¹⁸

¹¹² Nielsen (2009):238-241, 399-406; Auerbach (2008):30-40

¹¹³ Härdelin (1976):15-19; Lothe et al. (2007): "Allegori"; Nielsen (2009):262-270

Se "Odyssevs' arr" i Auerbach (2005):13-34 for en redegjørelse for forskjellene mellom det greske og jødiske epos.

¹¹⁴ Auerbach (2008):30-40; Bertelsen (1985):79-81

¹¹⁵ Härdelin (1976):18; Nielsen (2009):92

¹¹⁶ Nielsen (2009):262-270; Schumacher (1993):115-118 og 125

¹¹⁷ David er også type for gjeterne på marken og for englens sang.

¹¹⁸ Skarsaune (1997a):32

”Med Davids-Harpens Klang” – englesang, menighetssang og tropologi

Julenattens englesang bryter inn i andre strofe. Engelen beskrives som ”Himmel-Aand” og ”Paradisets Nattergal”.¹¹⁹ I strofe 4-6 beskrives så to gammeltestamentlige typer. Først Rachels gråt over sine døde barn. Englesangen blir dennes positive motstykke.¹²⁰ Deretter presenteres Davids sang. Den foregriper englesangen, ved at den synges på Bethlehemsmarken, og ved å handle om Kristus. Men innholdet i englenes sang er av en annen kvalitet enn Davids. Ved Kristi fødsel er forklarelsens lys tendt i verden (str. 22), mens Davids sang var dunkel og gåtefull.¹²¹

Fra åttende strofe bryter englesangen ut. Denne er en parafrase av engelens budskap fra Luk 2, men forholder seg også motivmessig til Luthers forelegg. Bethlehem er stedet hvor det nye er skjedd (str. 9-11), og det gledelige budskapet beskrives som at ”Naade-Solen [har gjort] Morgengrye”, at ”Den Frelser-Mand fra Synd og Død”, er født, og at ”Jehovah blev Hyttens Giæst!”. Deretter kommer tegnet til hyrdene: De skal finne ”han som skabde Himlens Pragt” i ”I Klude svøbt, i Krybbe lagt”. Englesangen avsluttes med en parafrase over Gloria.

Englesangen er her, og i en rekke andre av Grundtvigs salmer både forkynnelse og lovsang, noe som også preger hyrdenes sang (str. 16-19).¹²² Strofene fokuserer på hva barnet i krybben, den ”ædle Giæst” har gjort for den som synger, samtidig som den takker. Strofe 13 sier at Gud ”steeg i Støv fra Thronen ned, For Dødens Børn at skiænke fred”. Hyrdenes svar utdyper dette: Ved at han som verden ikke kunne romme, ble liten og fattig, har han gjort mennesket, den ”utroe gjeldbundne Svend”, stor og rik. Avslutningsvis forteller den om at Jesus, ved å ta leie i en krybbe, har gitt mennesket en ”Himmel-Seng”. Frelsesgaven er den ”Fred” som loves i første strofe. Dette støttes så vidt jeg kan se av strofe 23, hvor gavene Jesus kommer med (str.1 ”Fryd og Fred) bestemmes til ”Nyaars-Vers og Himmel-Daab”.

I tyvende strofe er reisen i ånden tilbake i tid fullført,¹²³ og salmisten oppfordrer til sang i tre følgende strofer; først sjelen, dernest skog og mark. Strofe 21 skiller seg ut i sammenhengen, selv om den isolert er nydelig. Den tar utgangspunkt i Sal 96,12: ”Marken og alt det den bærer,

¹¹⁹ Se gjennomgangen av *I al sin Glands nu straaler Solen* for en analyse av fuglemotivet hos Grundtvig.

¹²⁰ Profetien om Rakels gråt fra Jer 31,15 oppfylles i følge Matteus når Herodes tar livet av alle guttebarn i Bethlehemsområdet.

¹²¹ I tillegg til Davids sang på Bethlehemsmarkene finner Grundtvig julenattens englesang foregrepet i Job 38,7. Julen sees da som den nye skapelsen, hvor englene synger slik morgenstjernene sang ved skapelsen. Se Auken (1997) og analysen av *Du, som i Paaske-Dagningen*.

¹²² Det fremgår aldri av salmeteksten at det er de historiske hyrdene på Bethlehemsmarken fremfører denne sangen i strofe 16-19. Jeg mener likevel at dette er nødvendig ut fra sammenhengen, ellers ville salmistens oppfordringer til å synge i strofe 20-22 være unødvendige.

¹²³ Lundgreen-Nielsen (1980):770-771

skal juble, hvert tre i skogen skal rope av fryd!” Julens hendelser er noe som angår hele skaperverket.¹²⁴ Det himmelske og jordiske blander seg og blir til ”Himmel-Brød paa Alter-Bord”.¹²⁵ Strofen blir stående noe alene i salmens totale forløp, og nattverdstemaet forlates brått når mennesket oppfordres til sang.¹²⁶ Strofene fra 20-22 blir dermed en oppfordring til hele skaperverket om å fortsette den sangen en har vært en del av tidligere i salmen. Andre halvdel av strofe 22 og hele strofe 23 er både en begrunnelse for dette og oppsummering av hele salmen.

Siste strofe er rettet til Jesus, hvor salmisten ber Jesus ”holde Jule-Fest” i menigheten. Da skal nyttårssangen som Jesus kom med klinge, i menigheten. I den siste strofen nærmer Grundtvig seg Luthers strofe 13 og 14. Jesusbarnet bes besøke den syngendes hjerte, og fra dette klinger sang. Her bringes David inn igjen. Nyttårssangen skal lyde ”med Davids-Harpens Klang”. Ved dette har David- og englesangmotivet gjort sin *tropologiske vending*. Tropologien er *applikasjonens* tilstand, hvor sangeren trer i berøring med teksten. Leseren lar teksten tale til seg om hans eget liv. Tekstens dobbelte fortid og sangerens nåtid knyttes sammen.¹²⁷

På samme måte som englesangen er foregrepet av Davids sang på Bethlehemsmarken, skal den klinge videre i kristenheten. Dette virkeliggjøres av hyrdene (strofe 16-19), og salmisten oppfordrer til at det skal fortsette. I prekenen ”Jule-Psalmen” (1828) hevder Grundtvig at hyrdenes lovprisning i Luk 2,20 er en gjentakelse av englesangen de hadde hørt, og at den kristne salmesang er en gjentakelse av denne. Det går en ubrutt kjede tilbake til Bethlehemsnatten, og julegleden hyrdene følte, kan føles også i dag.¹²⁸

Denne ”sangstafetten” mellom englene og menigheten er et tema Grundtvig vender tilbake til i salme etter salme, for eksempel i *Velkommen igjen, Guds Engle Smaa* (GSV 1, 197). Herfra stammer uttrykket ”Psalms Tone-Stige”. Den bibelske fortellingen bak er Jakobs drøm i 1 Mos 28,10-17 hvor Jakob ser en himmelstige reist, hvor Guds engler farer opp og ned. For Grundtvig kan verken tanke, bønn eller ånd komme fra mennesket selv. Englene må derfor

¹²⁴ Allchin (2002):200. Se samme sted s. 133-149 for en god behandling av forholdet mellom den himmelske evigheten og det jordiske skaperverket hos Grundtvig.

¹²⁵ Bethlehem betyr ”brødhuse”, og det er tradisjon for å se krybben som bilde på nattverdalteret.

¹²⁶ I *Vai nu, Dannebrog, paa Vove* er det en klar sammenheng mellom nattverd og sang. Dette kan forklare strofe 21-22, men det vil ikke kunne bli noe mer enn en spekulasjon. Jule-Festen i str. 24 *kan* i så fall også forstås som nattverden.

¹²⁷ Nielsen (2009):359-364. En nærmere drøftning av tropologien følger i analysen av *Alle Christne Fødsels-Dag*.

¹²⁸ Balslev-Clausen (1991a):38; Thodberg (1983b):169

komme ned fra himmelen med sangen, før de vender tilbake med vår lovprisningssang.¹²⁹ Dette er konsist uttrykt i *Et Barn er født i Bethlehem* (GSV 1,164):¹³⁰

9. Guds Engle der os lære bra,
lære brat,
At sjunge, som de sang inat:
Hallelujah, Hallelujah!

10. Da vorde Engle vi som de,
vi som de,
Gud-Faders Ansigt vi skal see,
Hallelujah, Hallelujah!

Den evige sang: Forholdet mellom den tropologia og anagogia hos Grundtvig

I sin analyse av *Et Barn er født i Bethlehem* viser Peter Balslev-Clausen hvordan det historiske stoffet forvandles til en *liturgisk-eskjatologisk* dimensjon. Det er vanskelig å vite om det her snakkes om jordisk eller himmelsk kirkegang fordi Grundtvig oppfatter gudstjenesten som den jordiske forutgripelsen av evigheten.¹³¹ I en klassisk firfoldig tekstfortolkning vil en bevege seg fra *tropologia* til *anagogia*, den tilstanden hvor alt får sin endelige forklaring i lyset fra fullendelsen.¹³²

Hos Grundtvig er det ofte vanskelig å finne den anagogiske fortolkningen.¹³³ Det primære målet å gjøre den bibelske fortiden *nåtidig*, fordi den eskjatologiske tiden, nyskapelsen av jorden, starter pinsedag.¹³⁴ Menighetssangen foregriper sangen for Guds trone som en nynning:

1. Lyksaligt det Folk, som har Øre for Klang
Herovenfra!
Det nynner alt her paa den evige Sang:
Hallelujah. [...]
(GSV 4,271)

I *Det kimer nu til Jule-Fest* forvandles sangmotivet gjennom tre av quadrigaens tilstander. Først ved David som sang dunkelt om Kristi komme på Bethlehemsmarken. Ved Jesu fødsel stemmes Davids-Harpens til et nytt toneleie. Oppfyllelsen kommer, både av profetiene og David som type. Budskapet gjør at hyrdene lovsynger videre. Herfra kommer vår julesang som synges når

¹²⁹ Allchin (2002):200

¹³⁰ En annen salme som tematiserer englesangen som tonestige er *Det himmelsk klang i Engle-Kor*, GSV 4,110.

¹³¹ Balslev-Clausen (1991a):23-26

¹³² I motsetning til moderne historiesyn, hvor hendelser er ledd i en verdslig-immanent kausalitetskjede, uten noe bunnpunkt hvor den virkelige meningen er. Se Auerbach (2008):65-67

¹³³ Et unntak i denne oppgaven er *Et Drømme-Syn for Hedninger*.

¹³⁴ Auken (2000):57; Schjørring (1993):393. Se forøvrig GSV 1,400 for en av få Grundtvig-salmer om endetiden. Se videre sjetten strofe av *I al sin Glands nu straal Solen* for pinsedagen som startpunkt for den eskjatologiske tiden.

klokkene kimer. Slik knyttes forbindelsen mellom den første jul og vår jul. *Det kimer nu til Jule-Fest* er, i tillegg til å være en historisk salme om Jesu fødsel, også en metasalme.

Hyrdene på marken – de første kristne sangerne

David er ikke kun typologi for Jesus og englene, men også for hyrdene, han ”vogted Faar”.

Salmisten påpeker flere ganger at det er for *hyrdene* budskapet åpenbares (str. 2, 3, 5 og 7). For Grundtvig er Israels folk både historiens mest poetiske folk og en *hyrdeslekt*. De er på vandring under himmelen, frigjorte fra det materielle. De kjenner naturlig glede ved det skapte, vet sin avhengighet av Skaperen, og har en naturlig paradislengsel. Hyrdenes poetiske begavelse kommer av at de venter på Guds indre åpenbaring.¹³⁵ Dette synet omsetter de i et poetisk billedspråk, og sangen blir dermed en sang om de syner de får. Det er dette som ligger bak formuleringen i strofe 23: ”Hvad David dunkelt *sa*e og *sang*!”¹³⁶

Grundtvig ser alle Israels patriarker som hyrder, men David innehar en særstilling. Men også Jakob er kommet inn i salmen i strofe 22: ”Og ret som Midnats-Hanen goel :/ Blev Jakobs Stjerne til en Soel!” Det er her en hentydning til Bileams profeti (4 Mos 24,17) hvor han lover at en stjerne og en kongsstav skal heve seg fra Jakobs ætt, en videreføring av Guds løfte til Jakob om at ”i din ætt skal alle slekter velsignes”(1 Mos 24,14). Dette oppfylles nå, og stjernen blir til en *sol*, fordi Krisus er verdens lys (Joh 8,12).¹³⁷ Det samme løftet om velsignelse for jorden etter er gitt Abraham, Israels første patriark, som Grundtvig også ser som en hyrde.¹³⁸

Hyrdemotivet bør sees i sammenheng med salmens *hyttemotivet* og *gjestemotivet*. I en rekke av Grundtvigs salmer er gjesten en fremmed som kommer på besøk og bringer liv i huset.¹³⁹ Det er et slikt besøk klokkene nå kimer for. Gud besøker hyrdene, ”Hyttbørnene” på marken i deres ”hytte”. For dem, med en sterk paradislengsel, klinger englesangen som ”Paradisets Nattergal”. Hytte- og gjestemotivet opptrer også sammen i tiende strofe: ”Nu kom den store Løvsals-Fest! :/ Nu blev Jehovah Hyttens Giæst!”. Her bringes nok en gammeltestamentlig typologi for inkarnasjonen inn, løvhyttefesten. Denne var den tredje av

¹³⁵ I motsetning til den romantiske dikter, som selv skal skape poesi. Se *De Levendes Land* (GSV 3,86.5).

¹³⁶ Mikkelsen (1994):122-123

¹³⁷ Nielsen (2009):350

¹³⁸ Mikkelsen (1994):123-124

¹³⁹ Schiøler (2007):123; Schiøler (2008):128. Se f.eks. Luk 24 eller 1 Mos 18.

jødernes årlige høytider og ble feiret til minne om ørkenvandringen, da israelittene bodde i hytter (3 Mos, 23,43). Denne blir nå forstått som en type for Kristi komme.¹⁴⁰

Enten ”hytten” forstås som israelittenes bolig under utgangen fra Egypt eller hyrdenes bolig, har den samme egenskap, en midlertidig bolig for et folk som vet seg prisgitt Gud. Til slike boliger har Gud kommet før. Joh 1,14 kan oversettes som ”Og Ordet ble kjød, og slo opp sitt telt i blant oss”.¹⁴¹ Gud kommer utenfra og gjester hyrdene på marken i deres hytte eller telt, men nå kan alle mennesker se Gud som et lite barn, ikke som en skystøtte.

Hyrdemotivet får sin tropologiske vending i strofe 15: ”Nei, lad os gaae med rørte Sind, :/ Som Hyrderne, til Barnet ind” I strofen foran har salmisten erklært at ”Den Synder, som vil tie her, [ved synet av englesangen]:/ Er Naaden ei, men Dommen værd.” Bak utsagnet ligger tanken om salmesangen som et ”åndelig barometer” på menneskets glede over julebudskapet. Julegleden fører til julesang.¹⁴²

For å kjenne gleden og lysten til å delta i sangen må mennesket bli som ”Hyttebørn”. I følge Inger Lise Mikkelsen betyr det særlig å vedkjenne seg sin avhengighet av Skaperen.¹⁴³ Hvordan den kristne kan feire jul som hyrde behandles utførligere i gjennomgangen av *Glædelig Fæst!*, men som en oppsummering av *Det kimer nu til Jule-Fest* skal jeg også peke på ett moment.

Etter å ha bivånet og deltatt i hyrdenes lovsang i strofe 16-19 oppfordrer salmisten til å feire jul i ”Davids Stad”. Senere i Grundtvigs dikterkarriere er Bethlehem *kirken*¹⁴⁴, men siden denne salmen er skrevet før den kirkelige anskuelsen, synes dette mindre sannsynlig. Med hyrdene som forbilde kan jeg si meg enig med Kristian Tårup: ”at vil vi rettelig holde jul og oppleve julens sande glæde, [...] da opnås det ikke gjennom de ydre såkaldte ’juleglæder’ med overdådighed og lystighed og uro, men kun ved at [...] møde det [Jesusbarnet] i vårt eget hjælpeløse hjærte”.¹⁴⁵ Den hytten som Jesus besøk i siste strofe er menneskehjertet, den falne hytten Kristus skulle gjenreise (Am 9,11). Her bor menneskets gudbilledlighet, og når hytten gjenreises, bryter mennesket ut i sang.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Daniélou (1956):333-334

¹⁴¹ Skarsaune (1997b):142; Kysar (1986):32

¹⁴² Thodberg (1983b):170

¹⁴³ Mikkelsen (1994):131

¹⁴⁴ Klart uttrykt i *Nat i Østen er ei saa lang* (GSV 4,161,17): ”Kirke! Du er vort Bethlehem,”

¹⁴⁵ Tårup (1931):36

¹⁴⁶ Mikkelsen (1994):138-139

Jeg kan imidlertid ikke følge Tårup når han hevder at ”Davids Stad” skal forstås dithen at vi skal feire jul i vårt hjem, slik Josef og Maria feiret i sin hjemby, fordi hjemmet er den beste arenaen for ”at blive juleglad”. Tårup beskriver i det hele tatt *Det kimer nu til Jule-Fest* som en hjemmets julesalme. Kimingen er kirkens hilsen til hjemmene, hyttene utlegges som ”de mange små hjem” og Davids Stad utlegges er vårt hjem.¹⁴⁷ I hyrdemotivet ligger et moment av oppbrudd, å våge å leve på Guds nåde uten å søke sikkerhet i fast bopel og familie. Frigjort fra dette kan hyrdene la ånden føre dem, og se at Gud åpenbarer seg for dem.

Skal en peke på et annet motiv hos Grundtvig som virkeliggjør hyrdenes levemåte, er *barnet* nærliggende. I romantikken, og hos Grundtvig var både hyrden og barnet symbol på det uspolerte, ubekymrede menneskelivet, med en sterk paradislengsel. De sies å ha en ekstraordinær sansende evne, i umiddelbar forbindelse med naturen.¹⁴⁸ For å feire jul i Bethlehem må den kristne bli som barnet, og leve i umiddelbar tillit til evangeliet, slik hyrdene gjorde. I en preken på 2. juledag 1836 peker Grundtvig på at en

”Sammenblanding af det lengst Forbigangne med det Nærværende er ret i Barne-Hjertets Smag, der ligesaa lidt bryder sig om Tids-Rum, som om Klokke-Slet [...] hvergang Barne-Troen kommer tillive og til Orde i Christi Kirke, da stræber den [...] især at rykke dem tæt sammen, de to i Tiden vidt adskildte Jule-Nætter.”¹⁴⁹

Jeg tror det er grunn til å fastholde denne tolkningen også i salmen fra 1817, selv om prekenen er fra 1836. I strofe tre betoner salmisten at det er ” Blandt Hyttebørn en Himmel-Aand” viser seg. I følge Thodberg er Grundtvigs forståelse av julen det å bli som barn igjen allerede i 1810,¹⁵⁰ og i en preken fra 1822 sier Grundtvig at vi må sette oss sammen med de ydmyke hyrdene, med enfoldig tro på skriften. Slik kristne trodde i tidligere tider, tror barna fremdeles. De kristne må be Gud forandre deres hjerte, slik at også de kommer ”til Sand Oplysning, thi kun i Herrens Lys kan vi see Lys og Hans [Lys] opgaer altid for et Barne-Øie, hans Herlighed omskinner kun Hyrderne.”¹⁵¹ Parallellismen viser at hyrdene og barna sees som like mottakelige for julebudskapet. Lundgreen-Nielsen hevder at ”Af Luthers ’kinder lied’ har Grundtvig gjort en salme for voksne”¹⁵². Det er riktig, men av en barnesalme har Grundtvig skrevet en salme om å bli som barn, for å kunne feire julen ”i Davids Stad”.

¹⁴⁷ Tårup (1931):23-38

¹⁴⁸ Wigh-Poulsen (1996):62-65; Mikkelsen (1994):122-123

¹⁴⁹ GP10: 100

¹⁵⁰ Thodberg (1983b):165

¹⁵¹ ”Første Jule-Dag 1822”, GP1: 84-85.

¹⁵² Lundgreen-Nielsen (1980):770-771

David som samlende motiv

Salmen som helhet har en rekke motiver, men mange av dem samles i Davidfiguren. Han er den gammeltestamentlige typen som prefigurerer både Jesus, hyrdene og englesangen på marken.¹⁵³

David får sin oppfyllelse i julenattens hendelser, hvor den rette Kristus fødes, hvor hyrdene får et besøk, ikke i ånden, men et besøk som kan sees og høres. Besøket fører til en musikk over Bethlehemsmarkene som forklarer innholdet i Davids salmer. Dette fører igjen til at hyrdene, som David, synger om det de har sett.

I strofe 20 trer salmisten ut av reisen tilbake i tid, og ber om at hans sjel må holde jul i "Davids Stad". Jeg leser dette som en oppfordring til å fortsette julefeiringen slik de nå har bevitnet den i strofe 2-19. Klokkene kimer, det er et budskap i vente, og for å høre budskapet må en holde seg i Davids stad, skulder ved skulder med hyrdene, slik de uspolerte barna makter. Siste halvdel av strofe 23, "Og Barnet tyder nu i Vang :/ Hvad David dunkelt saae og sang!" kan ha en dobbel betydning. "Barnet" er Jesus, "Patriarchers Haab", som forklarer og oppfyller Davids åpenbaring og profeti. Men det er også *barnet blant oss*, som forstår Davids profetier og tror budskapet fra Bethlehemsmarken, fordi det har en naturlig lengsel etter julegleden. I forlengelsen av dette kommer den voksnes bønn, som ber om at Jesus må gjeste vårt hjerte, slik han besøkte David i ånden, og hyrdene på marken. Da får også den voksne se Guds herlighet. Da kimer også vår "klokke", hjertet¹⁵⁴, uttrykt gjennom takkesangen med "Davids-Harpens Klang".¹⁵⁵

¹⁵³ I sitt strofeutvalg har NoS klart å bevare Davidsfiguren. Kanskje kunne en heller valgt strofe 20 som sjette strofe i stedet for strofe 15. Da ville man samlet seg ennå mer rundt Davids-motivet og sangmotivet. Dersom revisjonen har ønsket å fremheve hyrdene i str. 15, er det uansett merkelig at "Hylder" er byttet ut i NoS sin 4. strofe. Her har en muligens blitt lurt av at "aabenbarer" står i aktiv og dermed endret subjektet til "Herren".

¹⁵⁴ Thodberg (1997):140

¹⁵⁵ Mikkelsen (1994):132

Glædelig Fest!

”den er til alle Tider et Speil hvori det er trøstelig for Christne at betragte *Evangeliets* Skæbne i Verden”¹⁵⁶

1. Glædelig Fest! Glædelig Fest!
Glædelig Jul og lyksaligt Nyaar,
Det faae de bedst,
Som arved Hyrdernes Kaar,
Som paa den Tidende lide,
Gud haver ladet os vide;
Hver den, som hører og troer:
Engelens lønlige Ord!

2. Fare med Fred, Fare med Fred,
Fare med Fred, som dem Aanden har meldt,
Trøstes derved,
Født er den Himmelske Helt,
Skal de, som Hovedet bøie
For hvad de Prøvedes Øie,
Annas og *Simeons*, saae,
Tvivlene dermed nedslaae!

3. Stjernen i Øst, Stjernen i Øst,
Stjernen i Øst over Jødernes Drot,
Vidskabens Røst,
Rimer med Bøgerne godt,
Derved dog Liv kun *formodes*,
Frygter og fnyser *Herodes*,
Den giver Hjertet ei Bod,
Den koster Børnenes Blod!

4. Glædelig Fest, Glædelig Fest,
Glædelig Jul og lyksaligt Nyaar,
Engelen bedst
Byder med Hyrdernes Kaar,
Naar, med Fornuften til Fange,
Flux vi til Bethlehem gange,
Og i den barnlige Tro
Søge vor Drot og vor Ro!

Glædelig Fest! (GSV 1,202) er en kort julesalme som ikke er videreført i andre salmebøker. Den er bygget over en julehilsen Grundtvig stadig kommer tilbake til i jule- og nyttårsprekener. I *Sang-Værket* gjør han den til utgangspunkt for en salme hvor temaet er julebudskaps mottakelse. Salmen er kort, og nærmest huggende i stilen med et daktylsk versemål. Seks av åtte verselinjer har mannlig utgang. Den kan analyseres isolert, men kan med fordel leses opp mot Grundtvigs prekener. Den er ikke tidligere analysert.

Julens hovedbudskap er for Grundtvig det samme som det engelen meldte hyrdene. Julenatten gir glede og fred (Luk 2,10-14).¹⁵⁷ Gavene preger de to første strofene i salmen. Julehilsenen er en gjenklang av englenes hilsen julenatt:

”hvorfør gik denne Jule-Hilsen fra Mund til Mund, fra Slægt til Slægt, hvorfør fandt den, selv efter mange Aarhundreder, Gienlyd paa tusinde Tunger; hvorfør vel, uden fordi den kom til Verden med en Jubel-Tone og en Fryde-Klang, der gienlød dybt i deres Hjerter, som den hørde,”¹⁵⁸

Når Grundtvig fremhever hilsenen, følger ofte et hjertesukk over at uttrykket i hans egen samtid har blitt en ubevisst vane.¹⁵⁹

Dersom julegledden bor i oss, forstår vi hvorfør man ønsker en ”glædelig Jul og lyksaligt Nyaar” i samme åndedrag. Den religiøse julefeiringen og det verdslige nyttåret hører naturlig

¹⁵⁶ Fra ”Helligtrekonger-Dag 1833”, GP6: 93.

¹⁵⁷ Jmf. *Det kimer nu til Jule-Fest*: ”Med Ny-Aarsgaver: Fryd og Fred!”

¹⁵⁸ ”En glædelig Jul!” i Grundtvig (1930c):190

¹⁵⁹ Se f.eks. ”Nyaars-Dag 1837”, GP10: 104.

sammen. Det kan også henge sammen med det *nådens år* som Jesaja profeterer om, som Jesus utlegger som oppfylt i og med ham selv. (Jes 61,2/Luk 4,19). Ordspråket er et tema Grundtvig til stadighet vender tilbake til i prekenene. I opptegnelsene til nyttårsdag 1823 står det

En glædelig Jul og et lykosaligt Nyaar dem sammenføiede Gud, da Han ved sin Søns, vor Herres Jesu Christi Fødsel skabde Nyt paa Jorden, da Jakobs Stjerne blev i Guds Herligheds Glands til en Naade-Sol, ja da Morgen-Røden fra det Høie oprandt for vore Øine og skabde en velsignet Nyaars-Dag paa Jorden, [...] det Ny Testamentets lykosalige Aar.”¹⁶⁰

Nyttåret¹⁶¹ er både et uttrykk for et kosmisk fenomen og en åndelig realitet for Grundtvig. Det begynner når dagen er på sitt mørkeste. Når nyttåret blir et bilde på en åndelig fornyelse, henger det sammen med to forhold.¹⁶² For det første er samtiden i følge Grundtvig en tid hvor den kristne solen nærmest er forsvunnet.¹⁶³ For det andre er mennesket, ved inkarnasjonens under, forenet med Gud på nytt. Forfallet som hadde vedvart siden syndefallet, leges. Det er ”det lykosalige Nyaar som Gud af sin store Barmhertighed paa forunderlige Maader skiænkede os [...] som skiænkede os Alt hvad vi havde forloret Alt hvad vort Hjerte i Sandhed begiærede”¹⁶⁴. Å be om et lykkelig nyttår er å be om at julens budskap må røre oss, og dermed stille uroen, sorgen og frykten som ellers behersker det, ”thi Lykken og Ulykken komme fra Herren og findes kun i vort eget Hjerte, beherskes det af Uro, Sorg og Frygt, da er vi ulyksalige, [...] beboes Hjertet derimod af Fred og Haab og Glæde, da er vi lykkelige, midt under den største jordiske Trængsel.”¹⁶⁵

Freden kommer Grundtvig tilbake til mange ganger. Den er et av gudsríkets tre kjennetegn, sammen med gleden og rettferdigheten (Rom 14,17).¹⁶⁶ Kristelig fred er annerledes enn hva verden kaller fred (Joh 14,17). Det er ”for Menneskenes Børn den store Velsignelse, uden hvilken de ere fattige midt i den største Rigdom paa alt Andet og med hvilken de derimod føle sig glade og lykkelige midt under mangehaande Trang og Trængsel.”¹⁶⁷ Det er en indre fred, som bevarer hjertet og tankene knyttet til Kristus, og som kan bevares på tross av mangel på ytre fred, og dermed også bidra til sistnevnte.¹⁶⁸

¹⁶⁰ GP1: 98

¹⁶¹ Se Bøye (2002) for en god gjennomgang av nyttåret hos Grundtvig.

¹⁶² Bøye (2002):216

¹⁶³ Se f.eks. Balslev-Clausen (1991a):34-44

¹⁶⁴ ”Nyaars-Dag 1824”, GP2: 64

¹⁶⁵ GP2: 64

¹⁶⁶ Jmf. også *Vidunderligst af alt paa Jord*: ”Da Riget er med Sole-Kaar :/ Tilsyne og tilstæde, :/ I Evighedens Gylden-Aar, :/Med Ret og Fred og Glæde!” GSV 2, 134.12.

¹⁶⁷ ”Nyaars-Dag 1834”, GP7: 85

¹⁶⁸ GP7: 85-87

Første strofe omtaler hvem som kan oppleve julegleden og et lykkelig nyttår. Det er de ”som arved Hyrdernes Kaar”. Kaar kan bety ”forhold”, ”betingelser” eller ”vilkår”.¹⁶⁹ Kårene beskrives ikke her nærmere, og kan tolkes på flere måter. Det kan forstås som hyrdenes materielle forhold, frigjort fra det materielle og dermed bevisst sin avhengighet av Gud.¹⁷⁰ I andreutgaven av *Sang-Værk til den danske Kirke*, fra 1868, lyder imidlertid verselinjen ”Dem times Hyrdernes Kaar”. Kåret er noe som er *gitt* dem. Det gjør at ”kaar” kan være barnekåret omtalt i Galaterbrevet: ”Men i tidens fylde sendte Gud sin Sønn, født av en kvinne og født under loven. Han skulle kjøpe dem fri som stod under loven, så vi kunne få barnekår” (Gal 4,4) Som nevnt i gjennomgangen av *Det kimer nu til Jule-Fest*, ser Grundtvig ofte barnet og hyrden som like. Barnekår og hyrdekår kan dermed være det samme. Det de fire første verselinjene sier er dermed at det er de som fått barnekår hos Gud som kan feire jul og nyttår med glede. Grundtvig sier i nyttårsprekenen 1837: ”thi vel har vi Alle, saamange som virkelig troe paa Barnet født i Bethlehem i det mindste engang havt en glædelig Jule-Fest og begyndt et lyksaligt Nyaar,”¹⁷¹.

Andre halvdel av strofen går deretter videre til å beskrive betingelsen for å arve hyrdekåret. I sjette verselinje opptrer pronomenet ”os”. Sammen strofens presensformer, ”faae”, ”hører” og ”troer” viser det at strofens anliggende er hvem som i dag arver barnekåret. Dette forsterkes av uttrykket ”Hver den, som hører og troer”. *Hver den* antyder universell gyldighet, akkurat som Joh 3,16: ”for at hver den som tror på ham, ikke skal gå fortapt, men ha evig liv.” Betingelsen er å høre og tro ”Engelens lønlige Ord”. Ordet ”lønlige” kan bety ”hemmelig”, men også ”uudgrundelig” og ”mystisk”¹⁷².

Exemplumspedagogikk: Hyrdene, Simeon og Anna

Glede, et lykkelig nyttår og fred, er altså gavene julen kan gi menneskene. Spørsmålet er hvordan menneskene tar i mot engelens budskap. Det er dette salmen *Glædelig Fest!* anskueliggjør gjennom ulike bibelske personers reaksjoner. Det Grundtvig gjør er i tråd med exemplumtankegangen. Denne har røtter tilbake til Aristoteles’ begrep *paradeigma* og det tilsvarende latinske *exemplum*. Eksemplet er en konkretisering av det abstrakte. Når det fremholdes, er det en situasjon, bilde eller fortelling som speiler den situasjonen aktøren står i.¹⁷³

¹⁶⁹ *Ordbog over det danske Sprog*: ”kaar”

¹⁷⁰ Mikkelsen (1994):122

¹⁷¹ ”Nyaars-Dag 1837”, GP10: 106

¹⁷² *Ordbog over det danske Sprog*: ”lønlige”

¹⁷³ Nielsen (2009):204-210

Eksempelet har hatt en viktig oppdragende rolle. Gjennom *imitatio*, etterlikning av eksempelet tilegner man seg dets kvaliteter. Det motsatte er *exemplum a contrario*, på godt norsk ”et eksempel til skrekk og advarsel”. Exemplums-pedagogikken, i utgangspunktet en antikk litterær teknikk, anvendes til fulle i kristen tradisjon. Det bibelske materialet er fullt av personer anvendelige til formålet, og Jesu liknelser har ofte denne intensjonen, f.eks. i ”Den barmhjertige samaritan” (Luk 10.36).¹⁷⁴

Eksempelets anvendelighet har med å gjøre at de, som Lessing har sagt ”besitter en langt større innflytelse på den menneskelige vilje.”¹⁷⁵ Dette er et synspunkt Grundtvig deler. I *Hr. Sandsiger* uttaler han at ”Jeg anseer det for ligesaavist, at Mængden [...] baade igiennem det levende Exempel kommer til en klarere Beskuelse af Dydens Herlighed og Glands, end igiennem den halvdøde lærende Fremstillings Virkning”.¹⁷⁶ I *Glædelig Fest* finner vi både *exemplum* og *exemplum a contrario*. Budskapet åpenbares på ulik måte for de forskjellige personene, og de reagerer ulikt. De blir allmene eksempler på menneskenes reaksjon på Guds handling. Hyrdene, Simeon og Anna, de vise fra Østen (indirekte nevnt) og Herodes hører hos Grundtvig alle til i juletidens tekster, på juledag, søndag etter jul og helligtrekongers dag. Det er derfor naturlig å søke fortolkningen av dem i disse gudstjenestenes prekenen.

De bibelske personene i første og andre strofe omtales riktignok ikke direkte som eksempler. Men i prekenene er disse figurene alltid eksempler på hvordan evangeliet mottas. Jeg mener derfor det er grunn til å tolke dem slik også i salmen, at Grundtvig forutsetter at deres reaksjon på evangeliet klinger med, når navnene deres og gavene de mottok nevnes. Salmens beskrivelse av den aktøren den som får en ”Glædelig Fest og lyksaligt Nyaar” og får ”Fare med Fred” svarer dessuten til beskrivelsene hans av hyrdene, Simeon og Anna i prekenene.

Hyrdene mottok barnekåret fordi de hørte budskapet og trodde. De er et forbilde i deres respons. Hyrdene kjennetegnes ved å stole på Guds ord, slik de gammeltestamentlige hyrdene gjorde.¹⁷⁷ Åpenheten for Guds inngripen, og tilliten til løftene beror på at hyrdene kjenner sin avhengighet av Gud. Slik barnet ferdes trygt i sine vante omgivelser, vandrer hyrden rundt i Guds skapte verden, som i en hjemlig hage. Samtidig vet de at noe er skjedd med verden etter syndefallet. På

¹⁷⁴ Nielsen (2009):377 og 373; Nielsen (2007b):52

¹⁷⁵ Sitert i Nielsen (2007b):54. [Min oversettelse]

¹⁷⁶ Grundtvig (1930a):78

¹⁷⁷ Mikkelsen (1994). Se også ”En glædelig Fest” i Grundtvig (1930c):193.

det menneskelige planet innebærer dette det voksne livets hovmod, troen på sin selvtilstrekkelighet og uavhengighet. En gjenopprettelse av fallet vil være å bli som barn igjen ved å gjenvinne ydmykhet i troen på Gud.¹⁷⁸

Grundtvig fremhever gang på gang hyrdenes fortrinn når det kommer til å motta juleevangeliet: Kristi åpenbaringsdag 1822 sier han: ”Til Hyrderne som vandrede i *Hjertens* Oprigtighed og Enfoldighed for Herrens Ansigt, nedsteg det himmelske Bud i en synlig Skikkelse, som en Guds Engel der med lydelig Røst og udvortes Glands forkyndte den Velsignelses(!) Fødsel.”¹⁷⁹ Stikkordene er hjertets oppriktighet og enfoldighet, kjennetegn hos både hyrden og barnet: ”Salige ere de Fattige i Aanden, thi Himmeriges Rige er deres! Det er kun de Smaa som glædes i Julen. Det er godt at være Barn om Julen.”¹⁸⁰

På samme måte som hyrdene, er også Simeon og Anna forbilder for de kristne. Det er dem og deres åpenbaring andre strofe handler om. Her omtales julefreden. Samtidig gir frasen ”fare med Fred” en resonnansbakgrunn hvor frembærelsen av Jesus i tempelet klinger med. Dette stadfestes også av at Simeon og Anna nevnes i verselinje 7. Simeon er den gamle mannen, som når han ser Jesus i tempelet, synger ”Herre, nå lar du din tjener fare herfra i fred, slik som du har lovet. For mine øyne har sett din frelse,” (Luk 2,29f). Den syntaktiske sammenhengen i denne strofen er at de som bøyer hodet for hva Simeon og Anna fikk se, og dermed slutter å tvile, de skal få trøst og fred ved budskapet om Kristi fødsel.

Simeon og Anna fremholdes som mennesker med en god åndelig utrustning allerede i 1821: ”Til den gamle Simeon og Prophetinden Anna Phanuels Daatter, som vare fyrige og stærke i Aanden, til dem hviskede Guds Aand den store Tidende, dem forkyndtes Frelserens Fødsel ved det indvortes Ord som hemmelig undfanges i Aanden for at udbryde og fødes paa Tungen.”¹⁸¹ Simeon fremstilles med hyrdens og profetens kjennetegn. Som David i *Det kimer nu til Jule-Fest* ser han først med sitt indre øye, men deretter også med det legemlige. Så forkyunner han i sang. Han har Herrens Ånd over seg, og stoler derfor på at det barnet han ser, er oppfyllelsen av løftene til Israel, for ”det er kun Seer-Øiet der opdager Himmel-Glandsen under Støv-Dækket, kun Spaadoms-Tungen der forkynder hans Bedrifter”.¹⁸²

¹⁷⁸ Wigh-Poulsen (1996):64-69

¹⁷⁹ GPP2: 132.

¹⁸⁰ ”Festo Nativitatis Dni. d.1 1821”, GPP2: 121

¹⁸¹ GPP2: 132

¹⁸² ”Jule-Søndag 1832”, GP6: 83

Evnen til å se Gud i det lille barnet, beror på et øye som ser med Ånden, tillit til Guds løfter og en lengsel etter den himmelske freden. For å oppleve freden, må man ”Hovedet Bøie” for hva Simeon og Anna så, man må feste lit til deres vitnesbyrd. Når de gamle israelittene kunne beholde troen på løftene gjennom et langt liv, så kan også vi stole på det Ånden forteller oss og slutte å tvile.

Formodningen, men ikke lenger: Vidskapens Røst

Vismennene fra Øst er ikke nevnt i salmen, men kommer inn sammen med ”Stjernen i Øst”. De fremstilles positivt, og finner Jesus fordi de ønsker det. Bethlehemstjernen fremheves som et tegn fra Gud for hedningene.¹⁸³ Samtidig er ikke tillit til stjernene noe udelt positivt, men et uttrykk for at Gud har tilpasset tegnet til dem som ikke stolte på budskap fra engler eller meddelelser i Ånden. I den tidligere siterte prekenen sier Grundtvig følgende om hvordan juleevangeliet måtte forkynnes for verden:

”thi Hyrdernes Fortælling om Engleskaren maatte i den vantroe og selvkloge Verdens Øren klinge som et Hyrde-Eventyr der kun fandtes troeligt af eenfoldige og vankundige Almues-Mænd. Simeons og Annas høie, kraftige Udsigelse af Aandens hemmelige Vidnesbyrd var i den vantroe, selvkloge Verdens Øine, kun hvad Man i sin indbilte Viisdom, uten at vide hvad Man siger kalder Sværmerie og Virkning af en stærk ophidset Indbildnings-Kraft, en Leg og et Spil der vel kan være liflig nok at høre, men aldrig vært at troes af sindige, ædrue, forstandige Folk; [...] Da derimod de Vise kom med deres Fortælling om Stjernen, som et Tegn der end var at see i den udvortes, legemlige Verden, og for hvis Bemærkelse de kunde anføre gyldige Grunde, og uimodsigelige Beviser; see, da maatte Verden lytte, da studsede Herodes selv, hele Jerusalem kom i Oprør, og Ingen kunde være bekiendt at tvivle om at jo Herren, den Israels Konge, om hvem Propheterne havde talet, virkelig var kommet, saa Spørgsmaalet blev kun, hvor han var at finde, og hvordan Man skulde modtage den Nyfødte —”¹⁸⁴

Det synlige er det eneste som kan overbevise ”verden”. Stjernetydningen, fortolkningen av det skapte, det ”Rimer med Bøgerne godt”, noe de skriftlærde ved Herodes’ hoff kunne bekrefte.¹⁸⁵ I dag kan slektenes vitnesbyrd ha samme funksjon som stjernen. Det gjør det fornuftig å tro på julebudskapet. Grundtvig sier helligtrekongersdag 1826:

¹⁸³ ”For de Vise i Østen, som med *Eftertanke* havde grundet paa gamle Sagn, ledt efter Sandhed i Verdens Betragtning, og agted paa Tidernes Tegn, for dem opgik der en Stjerne som et Tegn, Man kan vide, de ventede paa, og kiendte Bemærkelsen af.” ”Festo Epiphanis 1822”, GPP2: 132.

¹⁸⁴ GPP2: 133.

Tilliten til stjernen tolkes også som religiøst frafall i Israel: ”Hvem der nemlig i Jødeland ikke troede af Hjertet paa Jehovah, Abrahams, Isaks og Jakobs Gud, de gik sædvanlig hen og tjende Himmelens Hær, søgte Viisdom og Lykke hos Stjernerne, saa for dem kunde den store Konges Fødsel aldrig forkyndes af vissere Bud end dem der kom fra Østen, og vidnede, de havde læst den i Stjernene.” ”Søndag efter Nyaar 1836”, GP9: 108.

¹⁸⁵ GPP2: 133

” Ja, Christne Venner! vi have ogsaa en Stjerne, som viser os hen til den Israels Konge, [...] og denne Stjerne er de forrige Slægters Vidnesbyrd om Herren, [...] Dette Vidnesbyrd af dem som have strid den gode Strid, fuldendt Løbet og bevaret Troen, og som ere sødt hensovede i Guds Herligheds Haab, det er Stjernen, vi see i Øster.”¹⁸⁶

Samtidig er responsen på gudserkjennelse langs fornuftens vei langt mer åpen. Vitenskapen og fornuften gir ikke hjertet den fred Simeon fikk. Grundtvig sier videre i 1822: ”Det andet Spørgsmaal [hvordan man skulle ta i mot den nyfødte] skulde derimod besvares af Menneskenes eget Hjerte og Sind, og kunde da umuelig besvares saa eenstemmig.”¹⁸⁷

Herodes: Exemplum a contrario

Videre i samme preken beskriver Grundtvig flere ulike responser på tegnet. Vismennene søkte Jesus aktivt, og fant det de lette etter. Hva med de skriflærde ved hoffet? ”Det var dem ligegyldigt, undtagen naar Kundskab derom kunde gjøre dem Ære; de følte og sagtens i Samvittigheden at han fra Himlen kunde ikke være deres Mand og deres Ven, som tragtete kun efter jordiske Ting: forfængelig Ære og timelig Velstand;”

Den verste responsen er det Herodes som står for. Han er ”Tyrannen som altid frygter og troer kun paa Verden.”¹⁸⁸ Herodes beskrives som konge av brodermorderen Esaus ætt, en som hadde lurt seg til makt ved å smigre for keiseren i Roma. På tronen gjør han alt i sin makt for å beholde den.¹⁸⁹ Grundtvig beskriver hans respons på vismennenes budskap: ”Ved dette Svar giøs Tyrannen som havde ranet Purpuret og længe besudlet Israels Throne, men han giøs ikke for sin Ugudelighed, han giøs kun ved Tanken om at miste Kronen, [...] Thi Herodes havde nu kronet sine Misgierninger vel ikke saa glimrende som han formodede men dog saa gruelig som han kunde ønske ved at anrette et mageløst Blodbad paa alle Børnene i Bethlehem.”¹⁹⁰

Budskapet er tilgjengelig for alle gjennom fornuften, også i dag, men responsen er ulik. I siste halvdel av strofen beskriver 5. og 7. verselinje vitenskapens religiøse erkjennelsepotensiale, mens 6. og 8. verselinje beskriver Herodes’ reaksjon, som det verste *exemplum a contrario*. Men hvorfor skulle vi kunne finne på å reagere som Herodes og ville ta livet av Jesus-barnet? Grundtvig sier i 1822: ”Nu er denne *Stjerne-Tid* kommet og vil ikke mangle sin Herodes, thi det

¹⁸⁶ ”Hellig-Trekonger-Dag 1826”, GP4: 56. At stjernen står i øst er nok et argument for at Grundtvigs perspektiv er samtiden og Danmark. For vismennene som *kom* fra øst, må stjernen ha stått i vest.

¹⁸⁷ GPP2: 133.

¹⁸⁸ GPP2: 134.

¹⁸⁹ ”Søndag efter Nyaar 1824”, GP2: 75

¹⁹⁰ ”Helligtrekonger-Dag 1833”, GP6: 91-92.

er i Grunden den selvkloge Fornuft: Lysets og Sandhedens utroe oprørske Statholder -”¹⁹¹ I 1837 sier han tilsvarende: ”den Herodes, der altid staaer Barnet efter Livet, det er den kiødelige Fornuft, som ikke blot har hersket udenfor os men inden i os, saa Troen maatte flygte ind i det dunkle Hjerter-Kammer,”¹⁹² Vår lille Herodes er altså den jordiske, materielle og forsøksvis selvstendige fornuften som vil drepe troen, det lille, nyfødte Jesusbarnet¹⁹³ i oss. Derfor følger fjerde strofe naturlig av den tredje, og som en oppsummering av hele salmen:

4. Glædelig Fest, Glædelig Fest,
Glædelig Jul og lyksaligt Nyaar,
Engelen bedst
Byder med Hyrdernes Kaar,
Naar, med Fornuften til Fange,
Flux vi til Bethlehem gange,
Og i den barnlige Tro
Søge vor Drot og vor Ro!

Når menneskene skyver sin jordiske, selvkloge fornuft tilside, og med barnlig tillit drar til Bethlehem for å lete etter den lovede kongen, oppfylles engelens løfte om glede, fred og frelse. Mennesket skal bøye hodet og slå ned tvilen for det ”lønlige”, mystiske ordet. Å bøye seg er en ydmykhetshandling. Samtidig med at hodet bøyes mot jorden, slås hodets tvil ned. Dette var hyrdenes, Simeons og Annas barnlige fortrinn, og det vi må søke å etterlikne. Grundtvig beskriver det i juledagsprekenen 1835:

”det er godt at være Barn om Julen; thi hvem der slet intet Barnligt er hos, vil Julen aldrig glæde, men hvem der har det Allermindste af Barne-Livet i sig, af den umistænkelige Troskyldighet, Lysten til det Vidunderlige, Følelsen af egen Svaghed, Gru for Mørket og Drift til at græde med de Grædende og glæde sig med de Glade, alle Disse, som netop i vore Egne er saare mange, vil visselig tage Deel i vor Jule-Glæde,”¹⁹⁴

Vi må ikke leve i voksenlivets illusjon om å være selvtilstrekkelig. I en noe pompøs stil, uttrykker Grundtvig det slik i *Søndags-Bogen*:

”O, hvad er Høi-Sædet paa selvgjort Retfærdigheds utstoppede Hynder, paa Selv-Klogskabens skryllende Høie, som Vind sammenblæste, og Storme adspredte, [...] hvad er de, imod Barne-Sædet mellem Hyrderne, hvor Guds Herlighed skinner, hvor Hans Velbehagelighed gjør Levende af Døde, hvor Høi-Sangen toner fra Himlens Hærskarer, [...] Ja, har I lyttet fra det lave Sæde, da gaaer i eder selv, seer ind i Hjerter-Kamret, det er da blevet til et Bethlehem, der ligger Barnet i Svøb, der er Barne-Troen gienfødt, der smiler den rolig, selv naar Herodes fnyser,”¹⁹⁵

¹⁹¹ ”Festo Epiphanis 1822”, GPP2: 134.

¹⁹² ”Søndag efter Nyaar”, GP9: 111

¹⁹³ Dette vil bli behandlet i analysen av *Alle Christne Fødsels-Dag, har med Jesus sammen*.

¹⁹⁴ GP9: 90-91. Dette er egenskaper som også tillegges kvinnen i allminnelighet. Se mer om dette i analysen av *Alle Christne Fødsels-Dag*

¹⁹⁵ Grundtvig (1930c):195

Salmen er basert på exemplum-pedagogikk. De bibelske aktørene viser hvordan man kan reagere på engelens budskap. Mennesket som evner å bli barnlig som hyrdene, Simeon og Anna, opplever juleglede og julefred. Herodes, den jødelige og selvkloke fornuften, vil dermed hverken kunne drepe troen på Kristus eller følelsen av en ”Gladelig Fest og lyksaligt Nyaaar”.

Alle Christne Fødsels-Dag

1. Alle *Christne* Fødsels-Dag
Har med *Christus* sammen,
Derfor i Hans Venne-Lag
Stor er *Julens* Gammen,
Ja, det hele Folke-Færd,
Nyt og Gammelt, fjern og nær,
Fødtes med sin Konge!

2. *Esaias!* nu er skeet
Hvad i gamle Dage
Kun Profeter havde seet:
Under uden Mage!
Zion, fik Man nu at see,
Fødte uden Fødsels-Vee
Børn som Stjerner mange!

3. Forum vel med *Noah* fød
Blev fuldstor en Skare,
Dem dog immer Synd og Død
Holdt i Frygt og Fare,
Og fra *Babels* Dag til nu
Ei sin fælles Byrd ihu
Meer kom Noa-Folket!

4. Men da, ved sit Engle-Bud,
Fader i det Høie
Fæsted sig paa Jord en Brud,
Yndig for Hans Øie,
Da, ved Aandens Kraft i Løn
Mø undfanged med Guds Søn
Hele Christen-Folket!

5. Hver af os sin Fødsels-Dag
Har til Verdens-Møden,
Har til Kamp og Nederlag,
Først og sidst til Døden,
Men til Liv og Fred og Fryd
Jule-Nat med Engle-Lyd
Er vor Fødsels-Time!

6. Derfor, efter Herrens Ord,
Som vor Tvilling-Broder,
Fader ei vi har paa Jord,
Men, som Han, *kun Moder*,
Kun Hans Moder, Jomfru skiær,
Underlig Gud-Fader kiær,
Frugtbart af Hans Naade!

7. Hun er som den lette Sky,
Skiønt til Dugg udsmetet,
Hun i Ørken er paany
Ark med Himmel-Teltet,
Hun er Tempel-Porten skiøn,
Aaben kun for Davids Søn,
Som er Guds tillige!

8. Haanlige er *Vantroes* Ord
Om den faure Kvinde,
Overtro deraf paa Jord
Skaber en Gudinde,
Troen bær tålmodig Spot,
Trøster sig ved Naadens Drot,
Er den store Moder!

9. Brat nu klarer sig den Sag,
Som var dunkel længe,
At vor Herre Fødsels-Dag
Har med Blomst i Enge,
Har med os, som Frelser huld,
Moder sin i Støv og Muld,
Evas Kvinde-Hjerte!

10. *Hjerte ømt*, som *troer* Gud,
Er fra Skaber-Dage
Konge-Moder, Keiser-Brud,
Dronning uden Mage,
Jomfru skiær i Bethlehem,
Zion og Jerusalem,
Alles vores Moder!

11. Høiest *Hjertet* slog paa Jord,
Himmelvendt og blødte,
Da fra Himlen med *Guds Ord*
Gabriel det mødte,
Da undfanged det i Løn
Baade Guds og Davids Søn,
Aandelig trolovet!

12. Nu det er paa Jorderig
Kirkens Moder-Hjerte
Som forglemmer hastelig
Al sin Sorg og Smerte,
Naar Guds-Mennesket er fød,
Skiøn som Livets Morgen rød,
Født til Himmerige!

13. Hvor nu hos en Moder fiin,
Snart som hos Marie,
Meer til Gud end Manden sin
Hjertet sig lod vie,
Der med sødt og saligt Haab
Sønnen, christenfødt i Daab,
Hun som *Jesus* favner!

14. Derfor Kvinde-Hjertet ømt,
Som paa Gud mon bie,
Vorde skal paa Jord berømt,
Hardtad som *Marie*,
Og med hendes Dronning-Navn
Tage skal de Smaa i Favn
Kirken alle Dage!

Alle Christne Fødsels-Dag (GSV 1,202) er siste julesalme i *Sang-Værk til den Danske Kirke*. Den er dermed, slik den inngår i verkets progresjon gjennom de seks folkemenighetene, det foreløpige toppunktet på julesangene i kristenheten. Den er tidligere behandlet både hos Peter Balslev-Clausen¹⁹⁶ og hos Arthur M. Allchin¹⁹⁷. Felles for disse analysene er at de bruker salmen for å

¹⁹⁶ Balslev-Clausen (1983a)

belyse et tema. Min analyse drar veksel på begge, men forsøker samtidig å følge salmen mer gjennomløpende. I min overordnede fremstilling viser salmen hvordan Grundtvigs tropologiske tekstfortolkning er mer enn moralsk etterlikning.

Salmen er relativt lang, men konsentrert i motivbruken. Inkarnasjonen, foreningen av guddommelig og menneskelig, uttrykkes i bilder fra familiesfæren. Her er bruden, moren, brorskap, folk- og familieforhold. Oppbyggingen av salmen kan systematiseres slik:

- 1: Innledende oppsummering.
- 2-3: Gammeltestamentlige profetier og typer.
- 4: Den nytestamentlige bebudelsesberetningen.
- 5-6: Følgen for den kristne. Vi fødes til liv og til brorskap med Kristus.
- 7-8: Marias posisjon i kristenheten.
- 10-14: Kristus fødes på nytt i det troende kvinnehjertet.

Strofe 2-14 følger Grundtvigs normale frelseshistoriske skjema. Med utgangspunkt i GT, beveger den seg gjennom oppfyllelsen i NT og over i kirkens tid. 2/3 av strofene har fokus på det nåtidige, også innledningsstrofen. Det er ikke den isolerte nytestamentlige engangshendelsen det er snakk om, men noe som gjelder for ”det hele Folke-Færd, Nyt og Gammelt, fjern og nær,”. Som i de to foregående julesalmene, er julegleden, ”*Julens Gammen*”, nevnt, sammen med ”Fred” og ”Fryd” i femte strofe.

Bebudelsen, den himmelske familien og det nye folket

I andre og tredje strofe skifter fokus og vender tilbake til Det gamle testamentet. I Jesaja 66 omtales Jerusalem både som ”Sion”, som ”hun”, og som en mor som føder et helt folk samtidig, uten fødselsrier. Moren skal trøste og nære folket sitt, og ved henne skal Gud formidle sin fred. Dette er ikke første gang Gud har forsøkt å skape et nytt enhetlig gudsfolk. Ved den rettferdige Noa forsøkte han å etablere en ny menneskeslekt. De bredte seg ut over jorden, men var fremdeles underlagt den ”Frygt og Fare” som følger med syndens grunnvilkår, døden. Det syndige mennesket vil, motsatt hyrdene, kontrollere sin tilværelse på egen hånd, noe byggingen av Babels

¹⁹⁷ Allchin (2002):221-225

tårn forteller om. Gud lot dem derfor tale ulike språk, og de glemte sitt felles opphav. Forsøket på å skape et nytt folk med Noa var mislykket.

Det nye forsøket introduseres i fjerde strofe. Her beskrives bebudelsen med et brudebilde. Gud Fader finner seg en jordisk brud, og som ekteskap flest ender det med barn: ”Da, ved Aandens Kraft i Løn, :/ Mø undfanged med Guds Søn :/ Hele Christen-Folket!”. Ved dette åndelige ”bryllupet” mellom Gud og mennesket fødes Kristus inn i menneskeslekten. Samtidig fødes kristenheten og profetien oppfylles. Bruken av ordene ”i Løn” viser at unnfangelsen skjer skjult for verden, på en måte den ikke forstår.¹⁹⁸

Strofe 5 er det nærmeste en kommer en dogmatisk strofe. Her utsies konsekvensen av inkarnasjonen for mennesket. Vi har to fødselsdager. Den legemlige er til en verden preget av smerte, kamp, nederlag og død. Den andre, den åndelige jule-fødselen, er en fødsel til livet, glede og fred. Det er tradisjonell tankegang at helgnene har sin ”andre fødselsdag” til det himmelske, men denne dagen er da forstått som deres dødsdag.¹⁹⁹ Slik er det ikke hos Grundtvig, som vi skal se.

Strofe 6 beskriver den kristnes nye familie. Vi er, som Kristus, født inn i en familie uten jordisk far, men med en jordisk mor, jomfru Maria. Jesus er vår ”Tvilling-Broder”. Dette henger sammen med to motsatte, men beslektede motiver i kristen tro. Den kristne lever *i Kristus*, og Kristus lever *i oss*.²⁰⁰ Jeg vil i det følgende først behandle ”Kristus i oss-motivet” for å vise hvordan Maria i salmen fremstilles som det mest fremragende eksempel på menneskets innstilling til Gud. Deretter vil jeg behandle ”oss i Kristus-motivet” som en begrunnelse for at den kristne tropologiske tekstdimensjonen har en langt dypere, sakramental virkelighet enn en imitatio-handling.

Troens moderhjerter: Maria, kirken og den kristne kvinnen

Kristus og alle kristne har Maria som mor, og alle er unnfanget ved Guds nåde. Salmens to neste strofer fokuserer på jomfru Maria. Først beskrives hun med tre gammeltestamentlige bilder, som alle er relatert til gudsnærvær. Både skyen og duggen forbindes med mannaunderet i ørkenen (2 Mos 16) og med historien om Gideon som ønsket seg et tegn fra himmelen, hvor duggen gjorde jorden fruktbar. Arken, paktkisten som inneholdt loven, er essensen i den pakten Gud opprettet

¹⁹⁸ Se mer om dette i analysen av *Et Drømme-Syn for Hedninger*.

¹⁹⁹ Schumacher (2002):141

²⁰⁰ Allchin (2002):221

med Israel under ørkenvandringen (2 Mos 25,10-20) og som sto plassert i tempelets aller helligste (Hebr 9,3-4). Denne forbindes senere i den kristne tradisjonen med urnen hvor mannaen ble oppbevart. Maria er den nye pakts tempel, og bærer Gud i sin kropp. ”Tempel-Porten skjønn :/ Aaben kun for Davids Søn, Som er Gud tillige”, spiller på Marias jomfruelighet og Esekiels visjon av tempelet i Esek 40-44. Her skal Herren en gang dra inn gjennom østporten, som siden alltid skal være lukket.²⁰¹ Bruken av presens i denne strofen, antyder at Maria, fremdeles er virksom, slik hun er beskrevet i disse bildene.

I den åttende strofen er Grundtvig opptatt av å gi Maria den plassen som rettmessig tilkommer henne innen kristen teologi. Disse linjene utdyper han i en preken på Maria budskapsdag, 1837. *Vantroen* er samtiden som benekter jomfrufødselen, mens *overtroen* er den romerske mariologien. Grundtvig har forståelse for at begge synspunktene er vokst frem, men avviser dem begge.²⁰²

På den ene siden har Maria en særstilling, hun fødte Guds Sønn. På den andre siden er hun et menneske, en ”*Evas Daatter*”, med del i synden. Grundtvig omtaler dogmet om Marias syndfrihet slik: ”det Æventyr, at Maria var *syndløs*, hvad imidlertid slet ikke undskyldte Tilbedelsen men kun forhindre Frelsen,”²⁰³ Midt mellom *vantrøe* og *overtro* finner vi imidlertid *troen*, som både tåler spott fra de vantrø, og holder seg til Kristus som frelser, ikke Maria. Men troen er også ”den store Moder”. Moder-motivet henger naturlig sammen med det å føde. Troen omtales andre steder hos Grundtvig også som gudmor for håpet. Den bærer oss til dåpen.²⁰⁴ Dens rolle i det kristne livet, og dens forbundethet med moderligheten, karakteriseres i de neste strofene.

Både Kristus og vårt åndelige liv har felles mor, det kvinnelige hjertet. Det er overraskende at det er *Evas* hjerte som trekkes frem. Det skyldes at Maria er et normalt menneske, hun er bare den som i størst grad virkeliggjør menneskehjertets potensiale.²⁰⁵ Hjertet er stedet hvor Gud trer i kontakt med mennesket. Syndefallets konsekvens var at den jordiske, tvilende fornuften fikk styre menneskets forhold til Gud, slik som hos Herodes. Mot dette stiller Grundtvig det han oppfatter som en positiv kvinnelig egenskap, de er *lettroende*, de tror Guds

²⁰¹ Nielsen (2009):309-311

²⁰² ”Marie-Bebudelses Dag 1837”, GP10: 152

²⁰³ GP10: 153

²⁰⁴ Balslev-Clausen (1983a):248-251

²⁰⁵ GP10: 153: ”hvad der gjorde Jomfru Marie behagelig for Gud og gjorde det mueligt at hun kunde blive Moder til den Høiestes Søn, var ene og alene det skjulte Hjerte-Menneske, som den Hellig-Aand vidner, findes hos alle fromme, troende Kvinder,”

ord, og de kan dermed bli bærere av liv. Det beste eksemplet på dette er jomfru Maria.²⁰⁶ Hjertets lettroenhet er ikke en egenskap forbeholdt kvinner, vi har jo sett det hos hyrdene og barna, men Grundtvig mener at det i særlig grad er kvinnen som virkeliggjør den. Mannen må derfor anerkjenne sine kvinnelige sider, hjertet og følelsene.²⁰⁷

Maria er Evas antitype på samme måte som Kristus er Adams. Eva betyr liv, hun skulle være mor til alt levende, men hennes feiltrinn i Edens hage førte til at etterkommerne ble underlagt døden. Hun ble likevel stammor til Maria, mor til Kristus, og dermed til livets seier over døden. Sammen står Eva og Maria som ”det menneskelige Moder-Hjertets sande Udtryk”, som helheten av tillit og lettroenhet. Det er det samme menneskelige hjertet som falt hos Eva, som sa ”ja” hos Maria.²⁰⁸ Ved hennes tilslutning fødes Kristus på jorden. Hans mor ”i støv og Muld, [er] Evas Kvinde-Hjerte!”

Tiende strofe beskriver hjertet som ”ømt”. Det er lett å skape en reaksjon i det, det er sensitivt og mottakelig. Dersom det tror Guds ord, så fyller det en rolle som ”Konge-Moder”, ”Keiser-Brud” og ”Dronning uden Mage”. Beskrivelsene henger sammen med brudemetaforikken i fjerde strofe. Bruken av brudebilder og oppfatningen av menneskehjertet som utpreget kvinnelig, henger også sammen med at Grundtvig anser Gud for å være den aktive, skapende, og dermed mannlige i relasjonen mellom Gud og menneske. Mennesket kan beskrives som fruktbart og mottakelig, men for at noe skal kunne gro i dets hjerte, må det komme utenfra. Dette svarer til en tradisjonell oppfatning av rollene i forplantningen.²⁰⁹

Det er ikke helt klart om Grundtvig taler om Marias hjerte eller den enkelte kristnes hjerte her. Troen er allerede identifisert med Maria i åttende strofe, og i strofene 12-13 gjøres sammenføingen av Maria, kirken og den enkelte kristne eksplisitt. Antagelig kan Grundtvig ha hatt alle tre i tankene på en gang, uten nødvendigvis å måtte sikte til en av dem hver gang. I de siste linjene sidestilles jomfruen, Sion og Jerusalem, noe som ofte tyder på at Grundtvig har kirken i tankene. I samme retning peker benevnelsen av de tre som ”Alles vores Moder”.²¹⁰

Ellevte strofe er igjen tydelig viet Maria. Hun er den som i størst grad har åpnet hjertet for Gud. At hennes hjerte blødde er et uttrykk for sterke følelser. Hjertet møtte Guds budskap og sa ja til det, og dermed ble Kristus, menneske og Gud, unnfanget i Maria. Maria og kirken sees som

²⁰⁶ Aasen (1991):87-88

²⁰⁷ Aasen (1991):87; Balslev-Clausen (1983a):249

²⁰⁸ Ditlevsen (1991):114-116

²⁰⁹ Aasen (1991):88-89; Balslev-Clausen (1983a):12; Balslev-Clausen (1990):56-57

²¹⁰ Balslev-Clausen (1983a):12

to sider av samme sak, og i neste strofe kommer sammenføringen av dem tydelig frem. Den har ligget latent en stund, ved henvisningen til mannaunderet i ørkenen og paktkisten i tabernakelet i strofe syv, samt sammenføringen med Sion og Jerusalem i strofe ti. Kirkens nedkomst med kristne barn er en videreføring av Marias nedkomst med Jesus. I begge tilfelle er det Ånden som unnfanger den nyfødte. Forskjellen er at mens Maria føder Kristus til jordelivet, så er den kristne, ”Født til Himmerige”.²¹¹

I nest siste strofe ligger fokuset på den enkelte kristne kvinne. Balslev-Clausen skriver at Grundtvig i flere tilfeller ”lægger [...] henholdsvis jomfru Maria, kirken og den kristne moder som transparentbilleder over hinanden.”²¹² Det er ofte en umerkelig overgang mellom talen om kirken og de kristne kvinnene, fordi disse legemligjør det kirken er overfor Gud og de kristne, både brud og mor. Grundtvig snakker om ”Moder-Tro”, ikke barnetro. Det viser hvor troen kommer fra, fra kirken og morens opplæring i hjemmet. I denne strofen uttrykker Grundtvig dette som at den kristne moren tar sitt dømte barn på fanget, slik Maria gjorde med Jesus. I siste strofe er det kirken som tar de kristne i favn.²¹³

Dåpens unnfangelse: Kristus i oss og vi i Kristus

I trettende strofe sies det at den kristne fødes til ”Liv og Fred og Fryd” i *dåpen*. Det er ikke dødsdagen som er den kristnes himmelske fødselsdag. Slik Jesus fødes av Maria i Bethlehem, slik fødes den kristne av den åndelige Maria, kirken, i dåpen og barnet tas i favn.²¹⁴ Et sentralt punkt i Grundtvigs dåpsteologi er at Kristus fødes i den kristne, og tar plass i den dømte som det Grundtvig kaller ”Herligheds Haab”. Slik *troen* er grunnlaget for unnfangelsen av Kristus i den kristnes hjerte, slik er *håpet* uttrykket for at Kristus lever i oss. Kjennetegnet for håpet er det samme tillitsfylte barneforholdet til Gud som Jesus hadde.²¹⁵ I den anførte prekenen fra Maria budskapsdag 1837, er alle disse momentene inneholdt i innledningsbønnen: ”lad i dit Ord din Hellig-Aand komme over os og din Kraft overskygge os, saa din Søn maa aandelig gienfødtes i os, som dit Riges og din Herligheds levende Haab,”²¹⁶

Men ved dåpen er det ikke bare Kristus som fødes i oss, men vi innesluttet i hans liv og gjerning. Forutsetningen for dette er bebudelsen og inkarnasjonen. Her forenes Gud og

²¹¹ Balslev-Clausen (1983a):14

²¹² Balslev-Clausen (1983a):16

²¹³ Balslev-Clausen (1983a):16-19 Se Thodberg (1989) for en fremstilling av Grundtvigs dåpsteologi.

²¹⁴ Favnen behandles grundigere i analysen av *Vai nu, Dannebrog, paa Vove!*

²¹⁵ Nielsen (1990):134-135

²¹⁶ GP10: 151

menneske, her utslettes fiendskapet. Det er dette Grundtvig skriver om i fjerde strofe av salmen: ”Men da, ved sit Engle-Bud,:/ Fader i det Høie:/ Fæsted sig paa Jord en Brud, Yndig for Hans Øie,:/ Da, ved Aandens Kraft i Løn,:/ Mø undfanged med Guds Søn:/ Hele Christen-Folket!” Kristus blir vår ”Tvilling-Broder ved at han blir menneske, og ved at vi har samme mor, Maria og kirken.²¹⁷ Foreningen mellom Gud og menneske gjentas med enkeltmennesket i dåpen. Der lyder Guds røst, og troen i mennesket svarer. Ved det innpodes mennesket i Kristus, og den dømte gjennomgår Kristi død og oppstandelse. Livet etter dåpen er starten på det evige livet, hvor Kristus vandrer *guddommelig*, som oppstanden, i den dømte.²¹⁸

Det er denne innvevdheten i Jesu jordiske liv og gjerning som gjør at Grundtvig kan omtale juledag som ”Alle Christnes Fødsels-Dag”, og hevde at hele folket fødes i ett øyeblikk. For selv om den enkelte er ”christenfødt i Daab” på ulike historiske tidspunkt, er dåpen og inkarnasjonens mysterium to sider av samme sak. Men bebudelsen til Maria er konstituerende, for der, i historien, skjer den avgjørende forsoningen av Gud og menneske som dåpen hviler på.

Den tropologiske teksttolkningen: Etterlikning eller forbundethet?

I en preken på 4. søndag i advent 1835, sier Grundtvig:

den dunkle men dybe Følelse, Forudfølelse af disse Ting, af Herrens Gienfødsel og Vext i sin Menighed [...] den var det som skabte de troende Fædres og Mørdres Jule-Glæde, skaber alle de troendes Børns endnu, og vil skabe endnu en langt høiere, fuldere og varigere Jule-Glæde, naar Guds Aand ret kan vidne med de Troende at de ere Guds Børn i Christo Jesu, thi da bliver Jule-Dagen for alle Christne deres egenlige [sic] Fødsels-Dag, hvorpaa de juble over deres Gienfødsel til den Høiestes Børn,²¹⁹

Ved bebudelsen inntrådte Guds Ord til Maria, og gjorde henne svanger med Kristus. Maria er den som i høyest grad virkeliggjør det menneskelige hjertes potensiale, hun tror og responderer, og unnfanger dermed Kristus. Dette skjer imidlertid også ved dåpen for den enkelte kristne, hvor troen unnfanger Kristus i hjertet som håpet om herlighet. I denne salmen ser vi en utvikling av trosmotivene som er knyttet til hyrdene, Simeon og Anna og barnet i *Det kimer nu til Jule-Fest* og *Glædelig Fest*. Det er de lettroende som føler glede ved julens beretning, og dette skyldes at Kristus fødes i dem, som håpet om det evige liv.

Fordi Jesus er blitt vår ”Tvilling-Broder” og har samme far og mor som alle kristne, kan Grundtvig omtale de kristne som et nytt folkeslag, og se profetien fra Jesaja oppfylt. Skapelsen av

²¹⁷ Nielsen (1990):129

²¹⁸ Brun (1988):11.19 Et uttrykk for denne dåps- og vekstteologien finnes i salmen *Jeg veed et lille Himmerig* (GSV 1,137), se særlig strofene 13-14 og 18-20.

²¹⁹ GP9: 87-88.

et nytt folk ved Noa er overgått, og det nyfødte folket, ”Hans Venne-Lag”, kan feire jul med stor glede, i vissheten om at den er forutsetningen for deres egen fødsel i dåpen. Grundtvig bruker altså det gamle ”dies natalis”-motivet, men endrer det. Den himmelske fødselsdagen er ikke når den kristne trer inn i det himmelske etter endt jordeliv, men når mennesket fødes til livet i dåpen.

Det er en tropologisk tekstfortolkning av bebudelsen og Kristi fødsel Grundtvig foretar i denne salmen. Her er tropologien noe mer enn en variant av exemplumspedagogikken, slik den er presentert i gjennomgangen av *Glædelig Fest!*. Det er en debatt om hvorvidt tropologien egentlig er en genuint kristelig hermeneutikk. Erich Auerbach hevder at den er en allmenn arv fra grekerne, og at den allegorisk-spiritualistiske metoden, da forstått som typologiens motsetning, behersker den moralske tilstanden. Han antar videre at den eneste årsaken til at den tropologiske tilstanden fikk innflytelse var at den støttet seg på kraften i figuraltolkningen.²²⁰ Diskusjonen berører spørsmålet om moralens fundament er åpenbaringen eller fornuften. Hos Hugo av St. Victor kommer den moralske tilstanden før den allegoriske, fordi den er tilgjengelig for fornuften. Dette forbindes med en exemplums-pedagogikk som baserer seg på at den troende ser på sine forbilder og etterlikner dem, for dermed å likedannes med dem.²²¹

Med støtte i Erik A. Nielsens drøftinger i *Den kristne retorik*, vil jeg hevde at en slik forståelse av den tropologiske tilstanden er for lite dyptloddende, også i forhold til Grundtvig. Tropologien er *tilegnelsens* tilstand, teksten blir en del av den kristnes indre. Tropologien dreier seg om forvandling mer enn moralisering. Kristus fødes i den troende ved dåpen, og er dermed forbundet med ham på en langt mer dyptgripende måte enn ved etterlikningspedagogikk.²²²

Det er støtte for en slik måte å se tropologien på i tradisjonen. I middelalderens tekstallegorese nærmer den tropologiske tilstanden seg mystikken, på den måten at historiene i Skriften forvandles til et sjelens indre drama. Som kristen er man deltakende i Kristi liv gjennom hans legeme, kirken. Alle kristne blir igjen typer for Kristus, på et annet nivå enn de gammeltestamentlige typene. Frelseshistorien er ikke kun fortid, men også nåtid, forbundet gjennom Kristus som kirkens hode.²²³

²²⁰ Auerbach (2008):61-63

²²¹ Nielsen (2009):354-356 og 372-356

²²² Nielsen (2009):354-359 og 428-331

²²³ Schumacher (1993):125-126

Allerede i 1811 hevder Grundtvig at mennesket ikke mangler kunnskap, men *vilje* til å gjøre det gode, og at en ren etterlikning av eksempler ikke er mulig uten at Ånden virker med. Tanken er her at fordi Ånden svedde over Bibelens personer, svever den også over tekstene om den, og den kan dermed påvirke mennesket til handling.²²⁴ 13 år senere, i diktet *De levendes Land* (GSV 3,86) er det kristentroen, sakramentene og kirken som bringer menneskene Ånden og det nye livet. Ved dåpen fødes Kristus i oss, vårt liv forandres. Bibelen skal bringe opplysning om hva som er skjedd med oss i dåpen, fortelle om det kristne liv vi lever.²²⁵ En slik måte å se bibelteksten gjør at tropologien hos Grundtvig er mer enn eksempelpedagogikk, selv om han bruker det også. *Det kimer nu til Jule-Fest* og *Glædelig Fest!* er oppfordringer til etterlikning av eksempler. Også Maria kan i *Alle Christne Fødsels-Dag* sees som det ypperligste menneskelige eksempel på å stille seg mottakelig for Kristus. Men her presenteres også en sakramental forbundethet med Kristus, et livsfellesskap i dåpen som gjør at ”Alle Christne Fødsels-Dag har med Christus sammen”. Dette er tilfelle også for den neste salmen, *Paaske-Morgen slukker Sorgen*.

²²⁴ Grundtvig (1930a)

²²⁵ Bjerg (2002):67

Paaske-Morgen slukker Sorgen

”thi det er den christelige Hemmlighed ved Herrens Opstandelse, at hans Troende opstod i Grunden med ham, saa det gjælder ogsaa her, at salige ere de som have Deel i den første Opstandelse, thi over dem haver den anden Død ingen Magt.”²²⁶

Mel: Her vil ties.

1. Paaske-Morgen slukker Sorgen
Slukker Sorgen til evig Tid!
Den os har givet Lyset og Livet,
Lyset og Livet i Dagning blid!
Paaske-Morgen slukker Sorgen,
Slukker Sorgen til evig Tid!

5. Bødt er Brøden, død er Døden,
Død er Døden i Paradis!
Nu ligger Graven midt i Guds-Haven,
Midt i Gudshaven, til Jesu Pris!
Bødt er Brøden

2. Redningsmanden er opstanden,
Er opstanden i Morgengry!
Helvede græder, Himlen sig glæder,
Himlen sig glæder ved Lovsang ny!
Redningsmanden

6. Engle-Sæde, Engle-Glæde,
Engle-Glæde i Jordens Skiød!
Lyet og Læet, under Livstræet,
Under Livstræet gjør Hvilen sød!
Engle-Sæde

3. Sangen toner, vor Forsoner,
Vor Forsoner til evig Pris!
Han ville bløde for os at møde,
For os at møde i Paradis!
Sangen toner

7. Mørket græder, Engle-Klæder,
Engle-Klæder, de er som Lyn!
Om end bedrøvet, smiler dog Støvet,
Smiler dog Støvet ved Engle-Syn!
Mørket græder

4. Engle-Hære Budskap bære,
Budskap bære med Lovsang ny,
Flyve saa fage, frem og tilbage,
Frem og tilbage: til Grav, til Sky!
Engle-Hære

8. Morgen-Stunden Guld i Munden,
Guld i Munden har nu til os:
Fra vor Forsoner, Livets Guldkroner,
Livets Guldkroner, vor Død til Trods!
Morgen-Stunden

9. Faurt i Skare, op vi fare,
Op vi fare fra Grav i Sky!
Tungerne gløde, Herren vi møde,
Herren vi møde med Lovsang ny!
Faurt i Skare, op vi fare,
Op vi fare fra Grav i Sky!

Paaske-Morgen slukker Sorgen (GSV 3,258) er en nødvendig del av norsk påskefeiring. Den er skrevet i 1843, i *Psalme-Blade til Kirke-Bod*, og kom senere inn i Brandts tillegg til *Festpsalmer*.²²⁷ Til tross for sin plass i *Den Danske Salmebog*²²⁸ er den imidlertid ikke like avholdt i Danmark som i Norge, noe som i følge Uffe Hansen skyldes at nordmenn et mer motsetningsfullt folk, og derfor bedre tåler det misforholdet han mener å finne mellom tema og

²²⁶ ”Anden Paaske-Dag 1835”, GP8: 192

²²⁷ Mallings (1962):Bd.4,304

²²⁸ *Den Danske salmebog* (2003): nr.230

versemål.²²⁹ Antagelig ligger heller forklaringen i at Landstad tok den inn i salmeboken, og at Lindemans melodi ble heftet til teksten. Nordmenn slapp dermed de samme assosiasjonene til Brorsons *Her vil ties, her vil bies* som danskene har hatt problemer med.²³⁰ Siden salmen er lite brukt i Danmark, er den lite behandlet. Både Hansen og Malling har innlemmet den i sine oversiktsverker, men av dybdeanalyser finnes færre. Det er tilløp hos Egil Elseth²³¹, men også denne er ganske overfladisk.

Formelt er enkeltstrofene bygget opp som en ABA-form, og preges av to trekk. Det ene er de gjentakelsene danskene klager over. Siste halvdel av første verselinje gjentas i første halvdel av andre verselinje, og tilsvarende skjer i tredje og fjerde verselinje. De to første verselinjene kommer også igjen i 5. og 6. verselinje. Mot Malling vil jeg hevde at uten assosiasjonene til Brorson-salmen gir dette et inntrykk av eruptiv glede. Noe skal forkynnes, og det kan ikke gjøres tydelig nok. Det trokeiske verse målet gir et markant rytmisk forløp og underbygger det overtydelige preget som repetisjonene gir. B-delen, som ikke har de samme repetisjonene, har et verse målet sammensatt av daktyler og trokeer. Rytmene blir mer fleksibel, og får innholdsmessig også mer preg av å være forklarende og utdypende. Det er likevel ingen klar sammenheng mellom endring i verse målet og endring i innhold i strofene.

Det andre særtrekket ved strofenes oppbygning er rimmønsteret med innrim i hver verselinje, i tillegg til at andre og fjerde (og dermed også sjette) verselinje rimer. I tillegg kommer bokstavrim, nærmest i norrøn edda-stil, gjerne med to eller flere ulike sett alliterasjoner innenfor hver linje, slik som ”Bøtt er Brøden, død er Døden:”.²³² Som vi skal se i gjennomgangen henger denne bruken av alliterasjon sammen med innholdet.

Salmen faller i to deler, rundt den femte strofen, som etter mitt skjønn er et naturlig omdreiningspunkt. Her utsies den ”dogmatiske” konsekvensen av påskedag, og her skifter perspektivet fra fortid til nå- og fremtid.

²²⁹ Hansen (1937):Bd.2,135: ”Den er et ejendommeligt Eksempel paa, hvordan Indhold og Form kan komme i haard Modsætning til hinanden. Det er sikkert Forklaringen paa, at denne Salme er blevet langt mere afholdt i Norge, hvor Modsætningerne i Naturen og Folketsindet ligger hinanden langt nærmere end her hos os.”

²³⁰ Malling (1962):Bd.4,303: ”Det er i denne salme en ubehagelig modsætning mellom budskabet og verse målet, ikke mindst naar dette sidste i nogen grad har faaet farve af ordene i Brorsons ”Her vil ties” [...] Det er ubegribeligt, at Grundtvig ikke straks har følt, at dette verse maal og denne efterligning af gentagelserne, ikke egnede sig til at udsynge glæden over påskesejren.” Både Hansen og Malling virker lettet over at Thomas Laub i etterkant har skrevet en ny melodi til salmen.

²³¹ Elseth (1986)

²³² I NoS 184 har linjen ytterligere et par: ”Bøtt er Brøden, død er Døden:/ død er Døden som Syndens Sold!” Jeg har ikke klart å finne hvor denne endringen stammer fra, men den er i alle fall plausibel innenfor Grundtvigs teologi, jmf. Schjørring (1987):133

”Himlen sig glæder”

Åpningsstrofen er deklamatorisk og rett på sak. Det er ingen beskrivelse av den historiske scenen, men det slås fast at ”Sorgen” er slukket for alltid. ”Sorgen” kan referere til kvinnenens sorg ved korset langfredag eller Maria Magdalenas sorg da hun sto ved graven påskemorgen (Joh 20,11). I en salme som er så lite bundet opp mot det narrative i evangelieberetningene, er det nærliggende å tolke ”Sorgen” tilknyttet døden generelt. Dette støttes av gledesutsagnet i femte strofe: ”Bødt er brøden, død er Døden i Paradis!”. Grundtvig mente at danskene, i tillegg til grekerne i særlig grad kjente dødens bitterhet, og hadde et brennende ønske om å overvinne den. Nå, ved oppstandelsen er dødens makt brutt, sorgen er stillet.

Neste halvdel av strofen er like innholdstung. Jeg har behandlet temaet i gjennomgangen av *Lyset og Livet er Tvillinger bolde*. Forutsetningen for at lyset og livet kan virke blant menneskene, er at at Ordet, Jesus, som er lyset og livet, oppsto påskedag. Den første strofen sier dermed noe fundamentalt om livet. Lyset og livet er oppstått fra de døde, livet vinner frem, dødens sorg er overvunnet.

Andre strofe er nærmere oppstandelsesberetningen. ”Redningsmannen” er en fordanskning av ”frelser”.²³³ Han er oppstått, og forholdet mellom himmel og helvete er snudd på hodet. Tredje verselinje inneholder to alliterære og antitetiske par: ”Helvede” og ”Himlen”, samt ”græder” og ”glæder”. Sorgen fra første strofe er nå borte i de himmelske sfærer og der erstattet med glede. Sorgen er blitt helvetes lodd.²³⁴

I tredje strofe innføres sang-motivet i teksten. Her beskrives en pågående sang, ”vor Forsoner til evig Pris”. Det er Jesu døds betydning som fokuseres. Selv om Grundtvig mente den objektive forsoningslæren var overfokuset i luthersk tradisjon, er den alltid med i hans soteriologi. Men korsfestelsen må alltid sees i lys av oppstandelsen, som en del av seieren over døden. Han kombinerer ofte en forløsertanke med en forsoningstanke. Som forløser gjorde Kristus syndens skade, vår isolasjon og bortventhet fra Gud god igjen. Som forsoner soner Kristus vår skyld, og denne forsoningen må vi aktivt beslutte oss å ta del i, gjennom dåpen.²³⁵ Men Grundtvig ser ikke døden som et uttrykk for *Guds* vrede eller straff. Høirup skriver:

²³³ Grundtvig bruker i en variant av salmen ”Frelsermanden”, se GSV 6, 264.

²³⁴ *I I dag sukker Helved og klager* (GSV 1,218), finnes en hel salme hvor Helvete sitter igjen etter oppstandelsen og beklager sin skjebne.

²³⁵ Schjørring (1987):133; Bjerg (2002):116-118

Man kan vistnok sige, at Luther og Grundtvig er enige om at udtrykke sammenhængen mellom mennesket og døden med Paulus' ord: 'Syndens sold er død', men at de kan udtale sig forskelligt om, hvem der 'udbetaler lønnen'.²³⁶

I fjerde strofe finner vi igjen engle-motivet fra mange av julesangene. Slik englene bragte hyrdene budskapet julenatt, er det engler som forkynner oppstandelsen. Grundtvig var overbevist om at engelen også måtte ha sunget ved graven, slik englekoret gjorde det ved Kristi fødsel, "Engle-Hære Budskab bære,./ Budskab bære *med Lovsang ny*" [min kursivering].²³⁷ Slik englenes sang julenatt gav gjenlyd i menneskenes sang på jorden, slik skjer det samme ved budskapet om oppstandelsen, og englene flyr tilbake til himmelen med vår sang, på salmens tonestige. Sangen som beskrives i tredje strofe, kan dermed forstås som både englenes og menneskenes sang påskemorgen, slik Grundtvig beskriver det i en gresk oversettelse:

Frydelig Himmel og Jord
Synger i Chor:
Han med den vældige Arm
Styred paa Døden sin Harm!
Første-Født i Dødens Rige,
Han gjenfødte oss tillige,
Gjorde ved et Almagts-Bliv
Svælget til et Moders-Liv,
Afgrund til et Naadens Dyb!
GSV 1,222.

Dødens overvinnelse og gravens søvn

Etter beskrivelsen av hvordan sangen følger englene "til Grav, til Sky", følger en strofe som jeg forstår som forkynnelsen i englenes sang. Dette er strofen hvor innholdet skifter fra den historiske påskedagen til å omhandle mennesker til alle tider. De to første verselinjene er preget av vokalen "ø": "Bødt", "brøden", "død", "døden". Den mørke vokale kler de dunkle ordene. "Brøden" er synden, som nå er leget, og dermed mister døden sin makt. Strofens inspirasjon er Rom 6,23, som Grundtvig ofte preker over på langfredag.²³⁸ "Syndens sold er Døden, men Guds nåde er det evige Liv i Jesu Christo". Resten av salmen kan forstås som en fortolkning av "det evige Liv i Jesu Christo". Sammen med "nu" i tredje verselinje, markerer skiftet fra de harde konsonantene "b" og "d", samt den mørke "ø-en" til de lettere vokalene i tredje og fjerde verselinje overgangen til beskrivelsen av det evige livet.

²³⁶ Høirup (1983):42

²³⁷ Balslev-Clausen (1991a):49

²³⁸ Se f.eks. "Lang-Fredag 1834", GP7: 163.

Graven som omtales i tredje verselinje kan forstås som Kristi grav, men jeg tror det er mer sakssvarende å forstå den som *alle kristnes* grav. Som i *Tag det sorte Kors fra Graven* (GSV 1, 302), blir kirkegården til en hage, det gjenskapte Eden, ”Gudshaven”.²³⁹ I uttrykket ”til Jesu Pris!” ligger en forgripelse av møtet med redningsmannen og fremførelsen av den nye lovsangen som beskrives i tredje strofe. I *Sørger ei for dem, der sove* (GSV 1,401) beskriver Grundtvig tilstanden i graven:

1. Sørger ei for dem, der sove
Med Guds Fred i Gravens Skiød!
De på ny skal Herren love,
Takke høit for Hvile sød,
....

I sjette strofe tar englene plass og uttrykker sin glede også i vår grav, slik engelen satt i graven ved Jesu oppstandelse.²⁴⁰ I det gjenskapte Eden står livets tre, som gir evig liv. Samtidig er livstreet avhengig av gjerningen på korset, og vokst ut av dette, slik Grundtvig skriver i *Du som gaaer ud fra den levende Gud* (GSV 1,360): ”Livstræet skyde af Korset Rod”. Grundtvig beskriver flere ganger graven som en seng, hvor man hviler til den ytterste dag. Som nevnt preger døden også jordelivet, i form av isolasjon fra Gud. Men når lyset og livet står opp påskemorgen, og sammenhengen med Gud gjenoprettes, blir ikke lenger den fysiske død en gru, men en mellomtilstand mellom et godt liv på jorden og livet i evigheten.²⁴¹

”Om end bedrøvet, smiler dog Støvet”

I syvende strofe er hvilen i graven over. Engelen kommer, som påskemorgen, med et skinnende lys. Da vil mørkets makter gråte på nytt, slik de gjorde ved Kristi oppstandelse i andre strofe.²⁴² Beskrivelsen av engleklærne er den samme som vi finner i de synoptiske evangeliene oppstandelsesberetninger, og menneskets, ”Støvets”, reaksjon svarer til kvinnenens reaksjon på påskemorgen, de reagerer med glede.

Bedrøvelsen hos mennesket kan forstås ulikt. Salmen preges både i den første, andre og sjette strofen av glede og sorg. Det kan være et uttrykk for en innvendig kamp, fordi mennesket

²³⁹ En variant har det idylliske ”Lyst-Hus er Graven, midt i Gudshaven”, GSV 6, 264.

²⁴⁰ Se f.eks. GSV 1,401. I en variant brukes uttrykket ”Gravens Skiød” i stedet for ”Jordens Skiød”, slik som i sitatet fra *Sørger ei for dem, der sove*. Tankegangen er den samme i de to salmene.

²⁴¹ Høirup (1983):36-42

²⁴² I NoS er strofe 4 og 6, de strofene som er tydeligst viet englene, skåret vekk. Bortfallet, særlig av sjette strofe, gjør at det er vanskeligere å oppfatte at perspektivet skifter fra Kristi grav til alle kristnes grav. Fordi hele salmen er holdt i presens og presens perfektum, fremstår den lett slik at det først er i siste strofe salmen dreier seg om alle kristnes oppstandelse.

beherskes både av dødsbevissthet og oppstandelsestro, eller at det beherskes av lys og mørke samtidig. Det kan også være snakk om sorgen over døden som er i ferd med å snu, slik kvinnene ved graven fikk bot for sorgen over Jesus eller vise til hvordan kvinnene løper fra graven med skrekkblandet fryd etter engelens budskap.²⁴³

Jeg tror imidlertid bakgrunnen for bedrøvelsen er å finne i Maria Magdalena-figuren og Eva-figuren. På den ene siden sørget Maria Magdalena over den døde Jesus, men fordi Grundtvig også identifiserer henne med kvinnen som salver Jesu føtter²⁴⁴, sørger hun også over egen synd:

1. Paaskemorgen *Magdalene*,
Hyllet inn i Sørgeflor,
Stod ved Herrens Grav alene
Stirred ned i sorten Jord,
Fandt al Verden tom og øde;
Hendes Sjæl var hos den Døde,
Hendes Haab i Gravens Vold.

6. Sine vilde Ungdomsdage
Kom med Anger hun ihu,
Og ved Mindet om sin Plage
Giøs og bledned hun endnu,
Vilde, som den ægte Enke,
Kun paa sin Hensovne tænke,
Paa sin Frelser, Dag og Nat.

I denne salmen er tårene knyttet til sorg over Jesus og anger over synder. Jeg tror det i *Paaske-Morgens* syvende strofe er som syndsbevissthet ”bedrøvet” må forstås, siden anledningen er den ytterste dag og ikke Jesu historiske oppstandelse. En bedre parallell som underbygger dette er Evas reaksjon i *I Kveld blev der banket paa Helvedes Port* (GSV 1,243):

11. Da *Eva* tog Ordet, gik Frelseren nær,
Og sagde: min Søn og min Herre!
Jeg ene det voldte, at vi ligger her,
For jeg lod mig daare, desværre!

15. Fra Soel-Øine milde to Taarer nu faldt,
Og underfuldt var det at skue,
Med deilige Farver i Krone-Gestalt
Sig dannet om *Eva* en Bue!

²⁴³ En slik reaksjon finner vi i gjendiktningen av Kingos *Nu kom her Bud fra Engle-Chor*: (GSV 1,175.2):

”Til Nazareth det Bud udgaaer,:/ som Gud sin Engel byder,:/ En Jomfru der en Hilsen faaer,:/ Vidunderlig den lyder,:/ Som Lyn indtræder *Gabriel*,:/ Med et Hilsæl,:/ Som skrækker, skjøndt det fryder!”

²⁴⁴ Balslev-Clausen (1983a):256

16. Saa kyssed sin Moder Guds Herligheds Glands,
Til Under for alle de Døde,
Og op stod, som Dronning, med Regnbue-Krands
Skøn *Eva*, som angred sin Brøde.

Her ser vi ved *Eva*, representant for alle mennesker, de samme trekkene som ved *Maria*, syndserkjennelse og tårer. Gråt er tegn på å ha del i *Jesus*, at hans lys avslører mennesket og smelter isen som isolerer mennesket fra Gud til tårer.²⁴⁵ Det guddommelige lyset reflekteres i menneskets tårer, og danner forsoningens symbol, regnbuen (1 Mos 9,1-18). Vender vi da tilbake til syvende strofe av *Paaske-Morgen*, tolker jeg ”bedrøvet” som et uttrykk for erkjennelse av skyld. *Eva* er, som nevnt i analysen av *Alle Christne Fødsels-Dag*, representant for det grunnmenneskelige. Kombinasjonen av bedrøvelse og glede så vi også i *Det kimer nu til Jule-Fest*: ”Med Glædes-Taarer takke Gud:/ for Miskundhed og Naade-Bud!” (GSV 3,67.15)

”Op vi fare fra Grav i Sky”

I åttende strofe beskrives den ytterste dag som en ny oppstandelsesmorgen, ved hjelp av ordspråket ”Morgenstund har gull i munn”. Påskemorgen har sitt motstykke i den morgen hvor solen aldri mer skal gå ned (Åp 22,5). Her blander Grundtvig denne morgenen sammen med motivet om ”Livets krone”, slik vi finner det i Jak 1,12 og Åp 2,10; 3,11, samt gullkronene til de 24 eldste i Åp 4,4. ”Livets Guld kroner” blir dermed et uttrykk for det evige liv, ”vor Død til Trods!”. Samtidig er kronen et tegn på kongelig verdighet, og kan også være et tegn på at den troende er ”Keiser-Brud, Dronning uden Mage”, slik det står i *Alle Christne Fødsels-Dag*.

Siste strofe beskriver hvordan de kristne følger Kristus til himmelen, slik dette er forutgrepet i dåpen og i Kristi oppstandelse.²⁴⁶ Denne hendelsen beskrives også i 1 Tess 4,15, hvor det beskrives hvordan de døde i Kristus skal stå opp, og alle skal følge Kristus opp i skyene og møte ham der. At Kristus trekker alle døde Kristne med seg til himmelen ved sin oppstandelse, er et kjent motiv fra tradisjonen²⁴⁷, og Grundtvig bruker det også andre steder.²⁴⁸ Det temporale forholdet mellom den første oppstandelsen og oppstandelsen på den ytterste dag har Grundtvig ikke kunnet gi en logisk forklaring på: ”Vi gammeldags Christne troe nemlig, og maae nødvendig blive ved at troe, at Christus foer virkelig til Himmels *for os* og paa en Maade

²⁴⁵ Toldberg (1950):112.

²⁴⁶ Brun (1988):18

²⁴⁷ Se f.eks. Daniélou (1956):313

²⁴⁸ Se gjennomgangen av *Du, som i Paaske-Dagningen* eller f.eks. GSV 1,218 eller 1,243.

*med os, saa vi kan og skal følge efter, enten vi forstaae det eller ikke.*²⁴⁹ Kristi oppstandelse er prototypen, eller førstegrøden, og forutsetningen for alle menneskers oppstandelse, og inneholder alle oppstandelsene i seg, slik ”Alle Christne Fødsels-Dag har med Christus sammen”.

Grundtvig beskriver også møtet med Herren, våre tunger gløder,²⁵⁰ og vi skal møte ham med ”Lovsang ny” (Åp 14,3). Det er den samme lovsangen som omtales i tredje strofe, og som oppstår ved Kristi oppstandelse. Englene synger den tidlig i salmen. Når vår grav er anlagt i paradiset (strofe 5), er det for å møte Herren og synges ”til Jesu Pris”. På den måten er den englebevegelsen som er beskrevet i fjerde strofe, fra himmelen, til graven og tilbake, fullført med menneskets lovsang for tronen. Ved å synges, klatrer mennesket på ”salmens tonestige” og nærmer seg himmelen, inntil det på den ytterste dag, får møte Herren i Paradis.

V-struktuen i Grundtvigs salmer

Salmen gjennomgår et forløp fra gledesutbruddet over oppstandelsen i første strofe, og frem til alle kristnes oppstandelse på den ytterste dag. Denne utviklingen følger i ganske stor grad den V-strukturen som Lise Helweg har gjort rede for.²⁵¹ Salmen former seg symmetrisk om en viktig midtstrofe, og to og to strofer speiler hverandre. Dette skjer i noen grad i denne salmen. Den femte strofen gjør et omslag, både i vokalfarge (fra ”ø” til ”i” og ”a”), motiv (fra ”død” og ”brøde” til ”Paradis” og ”Guds-Haven”) og dette dreier seg rundt ordet ”nu” midt i den midterste strofen. Om dette var fullstendig gjennomført, noe det ikke er, ville da strofe 6 svare til strofe 4, 7 til 3, 8 til 2 og 9 til 1.

Sjette og fjerde strofe svarer til hverandre ved at englene i begge strofer tar plass i graven. Deretter svarer syvende strofe til den *andre* strofen ved å flytte himmelens glede og helvetes sorg inn i mennesket, som ”Om end bedrøvet, smiler ved Engle-Syn.” Deretter svarer den åttende strofen til åpningsstrofen, ved å handle om oppstandelsesmorgenen, og hvordan livet vinnes. Til sist skildres i niende strofe det møtet med Kristus som forutsies i tredje strofe, ved at sangen lyder til Jesu pris. Ved å sette disse strofene opp mot hverandre, ser en hvordan Kristi oppstandelse danner forbilde for oppstandelsen på den ytterste dag.

Kristus har overvunnet døden og forsonet vår skyld, og dette forkynnes menneskene gjennom englesang. I salmens midterste strofe utropes dødens tilintetgjørelse, og menneskets

²⁴⁹ Fra *Nordens Mythologi*, gjengitt i Brun (1988):18.

²⁵⁰ Se mer om betydningen av dette uttrykket i gjennomgangen av *Hvergang Søndag-Morgen gryer*.

²⁵¹ Helweg (1977)

grav plasseres som et hvilested i paradiset. Mennesket er utenfor den evige døds rekkevidde, og kan hvile i graven til den ytterste dag. Når denne kommer, gjentas Kristi oppstandelse. Englene kommer, mennesket står opp med en blanding av gråt og glede, slik som Eva. Som Kristus farer vi til himmels og vinner livets krone. Der møter vi igjen Herren, og englesangen som lød på jorden ved den historiske oppstandelsen, blir vår lovsang til ham.

Hvergang Søndag-Morgen gryer

1. Hvergang Søndag-Morgen gryer
Under Klokkers Kimelyd,
Høitids-Mindet sig fornyer
Om den Søndag-Morgens Fryd,
Da, korsfæstet for vor Brøde,
Jesus-Christ stod op af Døde.
2. Da er det i Morgen-Drømme,
Som guldkammet Hanen goel
Under Skyer med Guld-Sømme
Af den gamle Søndags-Soel,
Som udklækket midt i Graven
Rosenshud fra Edens-Haven!
3. Men i disse Nytaars-Dage
Under Paaske-Psalmens Klang,
Time-Viseren tilbage
Paa Soel-Skiven har sin Gang,
Solen gaaer i disse Dage
Attenhundred Aar tilbage!
4. Frelser-Ordet var korsfæstet,
Jordet, dødt og magtesløst,
Blev i Grav af Kvinder giæsted,
Med en Taare-Strøm udøst,
Men stod op med Glands og Ære
Skifter Liv med sine Kiære!
5. Romer-Vagten stod om Graven,
Rusted ud med Spyd og Sværd,
Sat af Tyrken og af Paven
Til en Slaa for Herrefærd,
Blæst omkuld, den kan kun lyve,
Skiælde Engle ud for Tyve.
6. Alle Ordets Bauta-Stene
Engle-Sæder vorde nu,
Hjertet som en *Magdalene*,
Skyder Brødrene ihu:
Gud og Fader, Fryd og Gammen
Med Gud-Sønnen vi har sammen!
7. *Ordet* alt skal eftergiøre,
Det i den Opstandnes Fjed
Gaaer igiennem lukte Døre
Med Guds Røst og med Guds Fred,
Møder os, før vi det kiender,
Saa med Lys, at Hjertet brænder!
8. Og naar vi om Nadver-Bordet
Leirer os i *Jesu* Navn,
Da forklarer sig *Guds-Ordet*
Til Gud-Søn i Fader-Favn,
Glædens Vin af Christi Taarer
Strømmer giennem alle Aarer!
9. *Jesu* Glands, som han forjætter,
Blænder ei som Lyn i Lyn,
Men paa os den sig afsætter,
Til et Soelglimt under Bryn,
Alt da vorder med hans *Minde*
Soleklart i Hjertet inde!
10. Da er *Lysets* Tid paa Jorden,
Hjerte-Øiet, klart opladt,
Seer i Syden og i Norden
Lagt i Leerkar Himlens Skat,
Guddoms-Livet uden Mage,
Bosat under Hytte-Tage!
11. Hil dig, gamle Paaske-Morgen!
Du har født en Morgen ny,
Som har slukket Hjerte-Sorgen
Hos Guds-Folket under Sky,
Med Guds Ord og Morgenrøde,
Klart opstanden fra de Døde!

Hvergang Søndag-Morgen gryer (GSV 5,145) er skrevet mellom 1856 og 1860 og er ikke publisert i Grundtvigs levetid. Den ble første gang publisert i *Salmer og aandelige Sange III*, kategorisert som en påskesalme, og er ikke tidligere analysert. Salmen viser hvordan oppstandelsens kraft formidles i sakramentene. Første strofe angir tid og sted: Hver søndag – i kirken. Som nevnt er kirkeklokkenes kiming et tegn på det himmelskes ankomst og nærvær. Det

som kommer nær er påskedagen, og gleden over at Kristus, død for våre synder, oppstod fra de døde.

Det interessante begrepet i denne strofen er ”Høitids-Mindet”²⁵². For Grundtvig er ikke minnet bare hukommelse. Kunnskap om en ting er ikke nok,²⁵³ minnet er en ”Hjerte-Sag” som omfatter hele mennesket. Det sikrer historisk kontinuitet, fra fortid, via nåtiden og til fremtiden.²⁵⁴ Begrepet knytter seg ofte, også her, til Jesu innstiftelsesord ved nattverden (Luk 22,19).

Drømmen om lyset ”af den gamle Søndags-Soel”

Drømmen²⁵⁵ er en tilstand med nåtidig verdi, hvor man kan senke seg i historiens dyp. Her finnes minner, historier og sanger man, ved å bryte opp fra drømmen, kan ta med seg tilbake til samtiden.²⁵⁶ Den andre strofen dykker ned i det *nordiske* mytologiske havet.²⁵⁷ ”guldkammet Hanen goel” viser til 43. strofe i *Voluspå*, hvor innledningen til ragnarok omtales:

Gol over æser
Gyllenkam;
Den vekker hærmenn
Hos Hærfader;
En annen gal
i jorddypet,
en sotrød hane
i Hels saler.²⁵⁸

Referansen etablerer en resonansbunn. *Voluspå* handler om verdens ondskap og fordervelse, og troen på at den skal gå under for å gjenoppstå rensert og fornyet. Den sentrale hendelsen frem mot verdens renselse, er den uskyldige Balders død.²⁵⁹ Grundtvig ser i *Ragna-Roke*²⁶⁰ Balders død som en typologi for Kristi død, med den forskjellen at Balder ikke står opp igjen, men må

²⁵² Begrepet ”Minde” hos Grundtvig er tidligere behandlet i Balslev-Clausen (1983b), og jeg trekker veksler på ulike punkter fra hans behandling her.

²⁵³ En snevrere bruk av ”minde” finner vi i den allerede siterte prekenen fra 1832: ”Naar vore Salmer ej udtrykke den levende Følelse af, at vi allerede er overgangne fra Døden til Livet, [...] men udtrykke kun Mindet om Guds store og underlige Gjæringer blandt Menneskenes Børn.”

²⁵⁴ Dette er et godt eksempel på Grundtvigs *historisk-poetiske anskuelse*. Se mer om dette i kapittelet om Grundtvigs natursyn og ellers i Prenter (1983):9-18.

²⁵⁵ I *Et Drømme-Syn for Hedninger* får drømmen en funksjon som profeti.

²⁵⁶ Wigh-Poulsen (1993):327-330

²⁵⁷ Forholdt mellom norrøn mytologi og kristendom er behandlet i sin fulle bredde hos Auken (2005).

²⁵⁸ *Voluspå* i Holm-Olsen (2002):28-36

²⁵⁹ Holm-Olsen (2002):228-229

²⁶⁰ Grundtvig (1817)

hevnes.²⁶¹ Om *Voluspå* skal tolkes som en typologi for oppstandelsen, og ikke den ytterste dag,²⁶² må det være det påskens fornyende kraft, foranlediget ved den uskyldige død, som er analogien.

I tillegg til å danne klangbunn for oppstandelsen, starter ”guldkammet Hanen” en bilderekke. Guldkammen finnes igjen i ”Guld-Sømme” rundt skyene. Skyene får igjen sin farge fra ”Søndags-Solen” fra påskemorgen. Solen²⁶³ er den konkrete morgensolen påskemorgen, men også Kristus som lyser opp himmelen og jorden, og samtidig gjennomstråler og forklarer volvens diktersyn.

Strofens to siste verselinjer beskriver solens virkninger. Ved dens lys og varme, springer ”Rosensrud” ut, og danner en ny Edens hage i Kristi Grav. Hos Grundtvig er rosesymbolet sammensatt. I *Hil dig, Frelser og Forsoner* ønsker salmisten en ”Rosen-Krands om Kors at vinde”, ære og gi uttrykk for sin kjærlighet til Kristus ved rosen. Men rosen inneholder også torner, og svarende til rosenkransen finnes tornekransen. Rosen og blodet har samme farge som vinen, og Grundtvig omtaler ofte nattverden som ”Rosenkilden”. Grundtvig kan også tale om hvite roser, med utgangspunkt i Åp 3,4 hvor de rettferdige er kledd i hvitt. Dette forklarer igjen ”Rosengrav”, som betegner graven, men med løfte om oppstandelse.²⁶⁴

”Attehundred Aar tilbage”

Strofen gir altså et fortettet bilde av den korsfestede og oppstandne Kristus som lyser opp himmelen, forklarer den gamle norrøne mytologien og overvinner døden gjennom de nyskutte rosene som gror på gravens rester. Men dette er en drøm. Tredje strofe starter med et ”Men”, som svarer på at vi drømmer, en oppvåkingsprosess starter. Ved sangen transporteres vi tilbake til den historiske påsken.²⁶⁵ Det litt merkelige uttrykket ”Time-Viseren tilbake:/ Paa Soel-Skiven har sin gang” er en allusjon til historien om Jesaja og kong Hiskia hvor Gud gir Hiskia det tegn at skyggen går tilbake på soluret (2 Kong 20,8-11). Det som skjer er et guddommelig under.

Tilbake i bibelsk tid samler beretningen seg om det viktigste. Jesus kalles her Frelser-Ordet.²⁶⁶ Det nevnes at kvinnen kom til graven, og at de gråt der. Videre proklameres at Jesus stod opp med ”Glands og Ære”, et uttrykk som i Grundtvigs versjon av *Op, Sjæl, bryd Søvnens af*

²⁶¹ Auken (2005):336; Toldberg (1950):85

²⁶² Slik Grundtvig gjør det i *Rejs op dit Hoved, al Christenhed* (GSV 1,400): ”Da gjalder Luren for sidste Gang.”.

²⁶³ Sol-motivet behandles grundigere i analysen av *I al sin Glands nu straal Solen*.

²⁶⁴ Toldberg (1950):39-40

²⁶⁵ Balslev-Clausen (1991a):39. Dette synspunktet uttrykkes i 1823, og det skjer som nevnt mye med Grundtvigs salmesyn etter dette. Denne salmen viser også hvordan ihukommelsen gjennom salmens medium ikke er tilstrekkelig.

²⁶⁶ Jmf. gjennomgangen av Grundtvigs anvendelse av ”Ordet” i kapittelet om *Lyset og Livet er Tvillinger bolde*.

(GSV 1,288) er forbundet med legemets oppstandelse på den siste dag. Fordi ”Frelser-Ordet” deler liv med sine kjære, har vi del i hans oppstandelse og Jesus overtar vår ulykke, gudsforlattheten i det han dør (Matt 27,46), slik at den dømte aldri må forlates av Gud.²⁶⁷

I femte strofe refereres det til ”Romer-Vagten” ved graven som naturligvis er de romerske vaktmennene (Matt 27,62-66). Neste verselinje er mer interessant, for vi befinner oss her fremdeles i bibelsk tid, og så nevnes ”Tyrken” og ”Paven”. De er to vanlige uttrykk for kristendomsfiendtlige krefter, slik som når Grundtvig snakker om ”det eksegetiske pavedømmet” eller forstår tyrken som rasjonalister. Her anvendes ”Tyrken” og ”Paven” imidlertid retrospektivt, og må forstås som henholdsvis den verdslige og religiøse makten, altså Pontius Pilatus og presteskaperet i Jerusalem. Vekten var satt ut som ”Slaa for Herrefærd”, det er et krigstog²⁶⁸ som skal forhindres. Romervakten ble slått i bakken av oppstandelsesengelen (Matt 28,4) og løy på overprestenes befaling om at disiplene hadde stjålet Jesu kropp (Matt 28,13-15). Grundtvig har imidlertid gjort englene til vaktens sydebukk.

”i den Opstandnes Fjed”

Sjette strofe er salmens midstrofe, og inneholder det samme karakteristiske ”nu” som i midterst strofe av *Paaske-Morgen*. Nok en gang blir stenen foran Jesu grav til engelens sitteplass. Maria Magdalena identifiseres med den troendes hjerte, der budskapet om Jesus har ligget begravet. Ved bruken av Maria Magdalena som forteller disiplene om Jesu oppstandelse, berører Grundtvig igjen kvinnenens lettroenhet. I salmen *Anden Gang opstod i Aanden* (GSV 1, 308.7) er kvinnehjertet fremhevet som motvekt til skrifteologene. Her er den akademiske opplysningsteologien, romerkirkens latin og vaktene ved graven sider av samme sak. Botemiddelet er klart: ”Men hvor Kvinde-Tro hin store:/ for Guds Aasyn er at spore,:/Livets Ord staaer altid op!” (Str. 9). De kristne kvinnene er for Grundtvig pantet på at kristendommen, tross mannens forsøk på å gjøre fornuften autonom, skal leve videre.²⁶⁹ Ved troen, skal Jesus igjen og igjen stå opp av graven og sprengte stenen som dekker menneskets hjerte. Det hjertetroen forkynner, er et fellesskap med Kristus hvor begge har Gud som far, slik det omtales i strofe fire.

I syvende strofe melder to navn seg, både ”Ordet” og ”den Opstandnes”, hvor den førstnevnte skal gjenta handlingene til den sistnevnte. Her viser ulike betydninger av ”Ordet” seg

²⁶⁷ Thodberg (1989):98-99

²⁶⁸ *Ordbog over det danske Sprog: ”Herrefærd”*

²⁶⁹ Balslev-Clausen (1983a):20; Schjørring (1987):141

frem. For den oppstandne er Ordet, og samtidig er Ordet Ånden. Den nåtidige menigheten kommer tilbake ved bruken av "os" og er med resten av salmen. Det Ånden gjør nå, hver søndag, er det samme som Jesus gjorde ved oppstandelsen (str. 5), og som han gjorde etter oppstandelsen. Disiplene har stengt døren, men da står Jesus der, og lyser fred over dem og gir dem Ånden (Joh 20,19-22). Fredlysningen er derfor forbundet med dåpen, og et av de viktige bibelstedene for Grundtvig. Fordi den er en del av ritualordene ved dåpen er den også ett av de ordene hvor Gud taler rett til den mennesket, et personlig tiltaleord.²⁷⁰ Den kan forstås både som syndenes forlatelse, og som et vitnesbyrd om at Kristus er oppstanden, slik det var det for disiplene i Joh 20,19.²⁷¹

Slik blir disiplenes møte med Kristus etter oppstandelsen, modell for vårt møte med ham i kirken. Slik er det også i de to neste verselinjene, som viser til Emmaus-vandrerne.²⁷² Jesus møter disiplene og utlegger skriftene for dem, uten at de forstår det er ham, men at de likevel får en lengsel i hjertet (Luk 24). Hos Grundtvig er det Jesu *stemme* som får det til å røre seg i dem,²⁷³ som tenner et livets lys i dem og får hjertet til å brenne. Med støtte i fredlysningen i fjerde verselinje, ser jeg syvende strofe som dåpen, hvor lyset og livet tennes i hjertet. I forhold til en barnedåpspraksis er det også interessant å se at det er Ordet som oppsøker mennesket "før vi det kiender".

Emmaus-vandrerne klinger videre med i åttende strofe. Slik de gjenkjente Jesus ved måltidet, gjenkjenner vi ham i nattverden.²⁷⁴ Bruken av "leire" viser at det er snakk om å hvile og falle til ro. Uttrykket "i Jesu Navn" betyr at det skjer med ord fra Jesu egen mund,²⁷⁵ innstifelsesordene ved nattverden. "Gud-Søn" i fjerde strofe står i ubestemt form, og må derfor forstås som den dømte. "Fader-Favnen" underbygger denne tolkningen, fordi uttrykket som oftest refererer til dåpsritualet, og noen ganger også til nattverden, fordi nattverden i stor grad bare gjentar hva dåpen har gitt. I nattverdens favn hviler vi sammen med Jesus, som er vår bror, men som også selv har en "Fader-Favn", hvor den kristne, som Johannes (Joh 13,23), kan hvile ved hans bryst.²⁷⁶

²⁷⁰ Thodberg (2007):137

²⁷¹ Thodberg (1989):104-115

²⁷² Schjørring (1987):144

²⁷³ *Luk Øine op, al Christened* (GSV 2, 89.18-19)

²⁷⁴ Schjørring (1987):145

²⁷⁵ Balslev-Clausen (1983b):173

²⁷⁶ Thodberg (1989):52-68

De to siste verselinjene beskriver nattverdens fysiske forening med den oppstandne Kristus. ”Glædens Vin” beskriver nattverdens virkning med en allusjon til Sal 104,15, den fyller oss med glede. Uttrykket ”af Christi Taarer” er primært et uttrykk for at nattverdens grunnlag i Kristi lidelse, men også en hentydning til vinmerket ”Lacrimæ Christi”, som Kristi blod utgjør et motbilde til.²⁷⁷ Bønnen om strømmen gjennom nattverdsgjestens årer er en konkretisering av foreningen som skjer. Nattverden er en kjærlighetshandling hvor den kristne lærer Kristus å kjenne, ved at Kristi kjærlighet strømmer gjennom ham og setter ham i stand til å gjengjelde kjærligheten. I *Hil dig, Frelser og Forsoner* (GSV 1, 232) vises det hvordan kjærligheten skaper et kildevell av blod som smelter isen og velter stenene i den troendes hjerte. Den troende kan da elske både livet og Gud, og med det gjenopprettes fellesskapet og døden overvinnnes.²⁷⁸

Når nattverdsvinen, Guds kjærlighet, strømmer gjennom den kristne aktiveres menneskets mest opprinnelige apparat, ”Mindet”. Hjertet kan ved å føle Jesu selvhengivende kjærlighet, forstå sammenhengen i tilværelsen. Fortid, nåtid og fremtid bindes sammen.²⁷⁹ Grundtvig sier det slik: ”Alt da vorder med hans *Minde!* Soleklart i Hjertet inde.” De fire første linjene i niende strofe henter inn igjen solmotivet fra de to første strofene. Gud er et lys mennesker ikke kan tåle å se, men gjennom Jesus Kristus, Gud og menneske, er lyset kommet til jorden på en måte som mennesket tåler å se, han ”Blænder ei som Lyn i Lyn”.²⁸⁰ Kristus er har ”skiftet Liv med sine kiære”, og dette vises ved at hans lys er tendt i den døptes øyne.

Nattverden, rosenskuddene fra graven, åpner hjerteøyet. ”*Lysets tid*” innebærer at Kristi, Lyset, er tilstede på jorden ved lyset som tennes i gudsbarnets øye når det døpes, og lyser stadig sterkere ettersom den dømte kommer til klarhet over det livet som er skapt. Da forstår den kristne at han har ”Himlens Skat” i sitt ”Leerkar” (2 Kor 4,7), at Kristus, Guddomms-Livet, bor i ham og virker sin kraft i hans legemes skrøpelige lille hytte.²⁸¹

Høytidsbegrepet, nevnt i første strofe er viktig, og tvetydig hos Grundtvig. Det relaterer seg til jul, påske og pinse, men Grundtvig bruker det også i en annen betydning. For Grundtvig betegner høytiden mer og mer ”tilsynekomsten af Guds ’Gjerningers Kraft for hans Folk’, hvis følger ’udstrækker sig til alle Tider, alle Folk og Lande paa Jorden’”. Det er gudstjenesten som

²⁷⁷ Balslev-Clausen (1983b):180

²⁷⁸ Nielsen (1990):137-139

²⁷⁹ Balslev-Clausen (1983b):171

²⁸⁰ Nielsen (2009):180-182. På Kristi himmelfart 1835 beskriver Grundtvig inkarnasjonen slik: ”en saadan Guddoms-Mand, der ligner os i alle Ting, undtagen Synd og ligner Gud i alle Ting undtagen i Lynilds-Blikket og Torden-Røsten, som knuser Verdner og fortærer Syndere,” GP8: 223.

²⁸¹ Motivet finnes også uttrykt i *Velkommen igjen, Guds Engle smaa* (GSV 1,197.3). Se Jørgensen (2007):100-101.

gjør frelsesverket tilgjengelig, mer enn årlig bestemte høytider. Det er der ”Høitids-Mindet sig fornyer”.²⁸²

Oppvåkningen og den nye sangen

”Hjerte-Øiet” er et tradisjonelt motiv. Det innebærer en visdom verden ikke kjenner, hvor det som bor i hjertet fortolker verden. Denne visdommens lysende synsevne, får hjertet når det har hengitt seg til Jesu hjerte.²⁸³ I pietistisk tankegang skjer oppvåkningen gjennom omvendelsen, hos Grundtvig skjer den ved kjærlighetsmåltidet i nattverden.

At ”Hjerte-Øiet” åpnes henter også inn igjen drømmemotivet fra andre strofe. Salmisten drømte om et gjenåpnet Eden, overstrålet av Jesu herlighet. Dit er han nå nådd, han har gjennom ”Mindet” besøkt fortiden, og er kommet tilbake til samtiden, med et nytt syn på verden. Drømmen er endt, øyet har åpnet seg. Hjertesynet er særlig en kvinnesak. Gjennom hennes tro kan fornuften og tvileren, tyrken, brytes ned. Gjennom hjerteøyet ser vi glansen og æren som preget den oppstandne Jesus (str. 4) og bildet av himmelen i andre strofe. Prosessen har foregått gjennom salmens forløp, og er realisert gjennom en tydeligere V-struktur enn i *Paaske-Morgen*. Salmens sentralstrofe er den sjette, hvor perspektivet skifter fra fortid til ”nu”, ved at troen gjenoppdager dåpsløftet.

Etter dette gjenopples påskeberetningen baklengs, slik at femte og syvende strofe speiler hverandre ved at Kristus eller Ordet i begge tilfeller går gjennom lukkede dører. I åttende strofe forvandles kvinnenes tårer i fjerde strofe, via Kristi lidelsestårer til en gledes vin. Slik tårene strømmet ut av kvinnene påskedag, slik strømmer gledesvinen gjennom den kristnes årer. Niende strofe speiler den tredje, for mens solskiven går tilbake i den tredje strofen, så flytter solen seg med et byks 1800 år fremover i tiden igjen, og tar plass i den kristnes øye. Med den tiende strofen er vi altså tilbake til det forgylte himmelbildet i andre strofe. Drømmen er nå blitt til virkelighet, det er ”*Lysets Tid paa Jorden*”, og hele skaperverket, også menneskehjertets hytte, gjennomstråles av guddommelig glans.

Gjennom møtet med den oppstandne og hans levende røst, settes mennesket over i en annen tilværelse, lysets og livets tilværelse, den tilværelsen som man vinner ved å leve i den historiske sammenhengen mellom skapelse og fullendelse som er forutsetning for alt liv. Balslev-

²⁸² Schiøler (2009):120. I Schiøler (2007) hevder forfatteren at en tekstrettelse i ”Midt i blant os er Guds rige” er en reaksjon mot en betoning av julen som en menneskeskapt familiehøytid, på bekostning av en forståelse av inkarnasjonen som en varig og verdensåpen hendelse.

²⁸³ Nielsen (1994):80-82

Clausen skriver i sin analyse av *Mindes vi en fuldtro Ven* at ”Troen er oplevelsen af sammenhængen, *ordet* er midlet til at etablere og sikre den, og *glæden* er det spontane udtryk for den livsfylde, som den skaber.”²⁸⁴ Dette er beskrivende også for *Hvergang Søndag-Morgen gryer*. Troen gjenopdager den historiske sammenhengen i sjette strofe, det beskrives hvordan Ordet skaper en sammenheng gjennom historien, og hvordan nattverden er en ”Glædens Vin”.

Derfor skifter salmen karakter i siste strofe fra en poetisk læresalme til en lovsang. Samtidig speiler den første strofe. ”Gamle Paaske-Morgen” svarer til ”den Søndag-Morgen” i strofe en. ”Morgen ny” speiler ”Hvergang Søndag-Morgen” og ”Som har slukket Hjerte-Sorgen” er menneskets reaksjon på at ”korsfæsted for vor Brøde:/ *Jesus-Christ* stod op af Døde.” Påstanden om søndagens fornyelse av påskegleden er i løpet av salmen virkeliggjort, og gudsbarnet kan utsynge takk for det første strofe lover. Tanke er blitt til kjærlighet, med den gleden og lovsangen det medfører.²⁸⁵

Skiftet fra historisk salme til lovsang gir også et godt eksempel på endringen i Grundtvigs salmesyn. Det er tidligere nevnt at salmen besørget en reise ”Attenhundred Aar tilbage” i tråd med Grundtvigs utsang fra 1823. Men her i siste strofe svarer den også til uttalelsen fra 1832, om at salmen skal ”udtrykke den levende Følelse af, at vi allerede er overgangne fra Døden til Livet, have fundet det evige Liv i Guds Kjærlighed og drukket af hans Saligheds Kalk”²⁸⁶.

²⁸⁴ Balslev-Clausen (1983b):177

²⁸⁵ Schiøler (2009):121-122

²⁸⁶ GP6:66-67

Livstydning i naturens billedspråk

Grundtvig forbindes gjerne med innlemmelsen av natursansnig i sine salmer. Det er en effektiv måte å bringe bibelhistoriene i samklang med ens egen livsverden på, slik en ser det hos f.eks. Petter Dass.²⁸⁷ Det er dette siste halvdelene av denne avhandlingen skal handle om, hvordan Grundtvig bygger bro mellom fortid og nåtid ved å illustrere høytidenes bibelfortellinger ut fra skaperverket. Før jeg gjør dette, må jeg imidlertid redegjøre for noen trekk ved Grundtvigs natursyn.

Grundtvigs natursyn

Naturen er, som mennesket, blitt til ved skaperordet. Som resultatet av en talehandling kaller den på avlesning, man kan ane spor av Gud i naturen.²⁸⁸ Den danner et forråds-kammer i Grundtvigs billedspråk, den er ”Naturens billedbog”.²⁸⁹ Billedspråket fastholder forbindelsen og avstanden mellom mennesket og Gud. Det er kun i en jordisk liknelse at det himmelske kan åpnes. Billedspråket knyttes særlig sammen med den naturlige åpenbaring, det å ane Gud i naturen. Men utover i Grundtvigs liv blir det også viktigere for ham å påpeke at også kristendommens sannheter må formidles gjennom dette mediet.²⁹⁰

I romantikken er det dikteren som skal tolke naturen ved hjelp av sitt geni, og dermed si noe om tilværelsen. I kontrast til dette kan naturen, hos Grundtvig kan naturen aldri si noe om Gud alene.²⁹¹ Grundtvig reagerer mot romantikkens naturdyring allerede i 1815. Selv om han betages av naturen, ser han den som fristende, nærmest hedensk, med mindre betrakteren er kristen.²⁹² I en liten strofe sier han det slik:

Hvo ikkun paa Blade
Og Blomstre gav Agt,
Han samler i Lade
Kun Skyggen af Pragt.²⁹³

Hos romantikkens autonome geni, ser Grundtvig det åndelige øye lukke seg til, og at mennesket ikke lenger ser det åndelige bak det synlige.²⁹⁴ Mennesket er skaperverkets krone, skapningen

²⁸⁷ Nielsen (2009):245

²⁸⁸ Nielsen (2009):240

²⁸⁹ Pedersen (1990):90

²⁹⁰ Schjørring (1990):10, 24 og 38; Toldberg (1950):22-23; Kofoed (1994):117; Grell (1980):39-40

²⁹¹ Wigh-Poulsen (1997):223

²⁹² Stevns (1950):26-27

²⁹³ Aarsbo (1987):71

hvor støv og ånd forenes. Slik Skaperen har sitt spel i mennesket, har mennesket det i det øvrige skaperverket.²⁹⁵ For Grundtvig er det åpenbart at naturen må forstås i lys av historien. Den kan dermed heller ikke forstås fullt før historiens ende. Når Grundtvig gir historien en slik forrang så beror det på hans historisk-poetiske syn på tilværelsen.

Menneskelivet er ”et Guddommeligt Experiment” som skal ”udvikle og klare sig gjennom tusinde Slægter” og vise hvordan ”Aand og Støv kan gjennomtrænge hinanden og forklares i en fælles Guddommelig bevisshed”.²⁹⁶ I historien, som skapes av det poetiske²⁹⁷ ord, der forklarer menneskelivets hemmelighet seg, etterhvert som livet utfoldes gjennom etterfølgende slekter. Når naturen skal speile mennesket slik mennesket speiler Gud, må den altså forstås i lys av historien.²⁹⁸ Dette er vakkert uttrykt i følgende salmestrofe:

1. Himlene, Herre, fortælle din Ære,
Mesteren priser et hvælvede Blaa,
Solen og Maanen og Stjernernes Hære
Vise os, hvad dine Hænder formaae,
Men i dit Huus, i din Kirke paa Jorden,
Der tale Dage med Dage om Dig,
Der sig forklare din Soel og din Torden,
Der paa Oplysning selv Natten er rig!
(GSV 1,120.1)

Ut fra tanken om Gud som universets skaper, finnes to ulike måter å forholde seg til naturen på. Heimo Reinitzer²⁹⁹ bestemmer den første av disse to som ”*Naturerkenntnis*”. Her ser man på naturens orden og lovmessighet og finner Skaperen bak. Det er naturen som er utgangspunktet og begrunnelse for gudstilbedelsen, slik en finner det i mye 1700-talls litteratur.³⁰⁰

Den andre tilgangsmåten til naturen er det Reinitzer kaller ”*Naturdeutung*”. Her er naturen utgangspunkt for en allegorisk eller tyoplogisk utlegning, ikke interessert i naturen selv, men i det den avbilder. Grundtvigs natursyn kan karakteriseres som naturtydning, hvilket vi skal se i de følgende salmene.³⁰¹ Menneskets evne til denne tydningen er imidlertid skadet av fallet,

²⁹⁴ Henningsen (1994):95

²⁹⁵ Prenter (1983):11; Schjørring (1990):32.35; Toldberg (1950):18; Grell (1980):11.118.128; Thodberg (1983b):166; Pedersen (1990):83-88

²⁹⁶ Fra innledningen til *Nordens Mythologi*, 1832, sitert i Prenter (1983):11.

²⁹⁷ Ordet betegner hos Grundtvig all menneskelig, skapende aktivitet, jmf. ordets opprinnelige betydning, *skapelse*.

²⁹⁸ Prenter (1983):10-12; Kofoed (1994):134

²⁹⁹ Begrepene er hentet fra Pedersen (1990):69.

³⁰⁰ Sørbø (1994):78

³⁰¹ Pedersen (1990):69-70; Henningsen (1994):99

ved at fornuften, som ønsker å være autonom, blir blind for den åndelige betydningen.³⁰² Evnen gjenskapes imidlertid ved oppstandelsen, og ved at ”Evighedens Øie” åpnes, slik vi så i analysen av *Hvergang Søndag-Morgen gryer*. Bak en realistisk sansning legger det seg da en åndelig betydning.³⁰³

Kristen diktning har funnet mye religiøs symbolikk i døgnet og årets rytme. Tidebønnene følger døgnet, kirkeåret følger årstidene, og de fortolker begge den kosmiske rytmen.³⁰⁴ Døgnet og året sees som en typos som forklares i lys av åpenbaringen. Døgnet og årets veksling er en del av den naturlige åpenbaringen, som ligger til grunn for de hedenske religionene. Disse siste er imidlertid perversjoner, de ærer skaperverket fremfor Skaperen.³⁰⁵

Grundtvig er opptatt både av døgnet og årets vekslinger. Som vi så i tabellen i analysen av *Lyset og Livet er Tvillinger bolde*, hører både mørke, kulde og is til dødens side i tilværelsens grunnkamp. Dermed danner også vinternatten og mørket bakgrunnen for svært mange av julesalmene hans, hvor Kristus, det sanne lyset, kommer til jorden.³⁰⁶ Frelsesverket starter ved vintersolhverv og midnatt, og utvikler seg med dagens og sommerens fremvekst. Denne utviklingen skal vi følge i de neste salmene.

³⁰² Henningsen (1994):95

³⁰³ Nielsen (2009):249

³⁰⁴ Nielsen (2007a):52

³⁰⁵ Daniélou (1956):301-302

³⁰⁶ Bach-Nielsen (1997):178

Et Drømme-Syn for Hedninger

1. Et Drømme-Syn for Hedninger
oprandt om <i>Dagens Moder</i> :
Ham føder <i>Nat</i> , den himmelske,
til mange <i>Dunkles</i> Broder!	9. Hvor <i>Lampen</i> , den guldarmede,
i <i>Helligdommen</i> brændte,
Sig <i>Dagens Lys</i> , det himmelske,
i <i>Løn</i> dog selv antændte!	17. Dog grue kun, til glædelig
det klang fra <i>Tone-Skyen</i> :
I <i>Dag</i> en <i>Frelser</i> hemmelig
er født i <i>Dauids-Byen</i> !
2. Den <i>Drøm</i> var af de <i>Lyseste</i>
i <i>Dødens Skygge-Dale</i> ,
Saa bedre <i>Ingen</i> billedlig
kan <i>Christi Fødsel</i> male!	10. Hvor <i>Gienlyd</i> af <i>Propheterne</i>
end hvisked <i>Trøst</i> i <i>Vaanden</i> ,
Der <i>Moder-Hjertet</i> <i>Frelseren</i>
undfangede af <i>Aanden</i> !	18. Det <i>Herren</i> er, <i>Guds Salvede</i> ,
den <i>Ranke</i> sig har krummet,
I <i>Barne-Svøb</i> , i <i>Bethlehem</i> ,
ham favner <i>Krybbe-Rummet</i> .
3. Han <i>Dagen</i> er fra <i>Evighed</i> ,
den sande <i>Morgen-Røde</i> ,
Dog lod Han til en <i>Dødelig</i>
i <i>Dunkelhed</i> sig føde!	11. Den <i>Barne-Moder</i> lykkelig,
hos hvem i <i>Løn</i> Han hviled,
Af <i>Skjalde</i> maa og lignes ved
en <i>Nat</i> med <i>Dagning-Smilet</i> !	19. Saa <i>Herrens</i> <i>Byrd</i> høitidelig
hans <i>Fader</i> lod forklare,
Og om <i>Herolden</i> straalende
sang lydt en <i>Engle-Skare</i> !
4. Med Ham oprandt og kiendelig
En <i>Nyaars-Dag</i> paa <i>Jorden</i> ,
Med <i>Morgen rød</i> i <i>Østerled</i>
Og <i>Aften sød</i> i <i>Norden</i> !	12. Og som en <i>Dronning</i> smilende,
med sammenlagde <i>Hænder</i> ,
Hun <i>Kongers Konge</i> billedlig
i <i>Barne-Svøb</i> omspænder!	20. Til <i>Ære</i> for den <i>Høieste</i> ,
nu er der <i>Fred</i> paa <i>Jorden</i> ,
Nu er der <i>Fryd</i> i <i>Mennesket</i> ,
som <i>Soelskin</i> efter <i>Torden</i> !
5. Den <i>Nyaars-Dag</i> guddommelig,
Hvis <i>Glands</i> maa <i>Støv</i> forgyldte,
Som <i>Søn</i> af <i>Jord</i> , den natlige,
blev født i <i>Tidens Fylde</i> !	13. Saa giennemklinge <i>Tiderne</i>
<i>Marias</i> <i>Lovsangs-Toner</i> ,
Hvor hun med <i>Hjerte-Straalerne</i>
sit <i>Hoved</i> ydmyg kroner!	21. Et <i>Tone-Hav</i> opbrusende,
det ligned fra det <i>Fjerne</i> ,
Fra <i>Dagning-Skyer</i> hvidlige
omkring en <i>Morgen-Stjerne</i> !
6. Den <i>Dag</i> , som <i>Engle</i> frydes ved,
i <i>Kraft</i> skal evig finkle,
Da <i>Broder</i> blev paa <i>Jorderig</i>
til <i>Millioner Dunkle</i> !	14. Og for at <i>Alt</i> sig lystelig
med <i>Drømmen</i> kunde rime,
I <i>dunkle Vraa</i> ved <i>Nattetid</i>
slog <i>Herrens Fødsels-Time</i> !	22. I <i>Norden-Skov</i> vidunderlig
gientages <i>Tone-Mødet</i> ,
Og melder <i>Nyaars-Dagningen</i>
i <i>Jule-Moderskiødet</i> !
7. Som <i>Jule-Dag</i> er <i>Broder</i> til
de <i>Mørkeste</i> i <i>Norden</i> ,
Saa <i>Herren</i> selv til <i>Mennesket</i> ,
det <i>Dunkleste</i> paa <i>Jorden</i> !	15. Da gjordes alle vitterlig
af <i>himmelske Herolder</i> ,
At <i>Nattens Slør</i> nu svøbde sig
om <i>Dag</i> i <i>lyse Folder</i> !	23. Her atter i en <i>Lignelse</i> ,
det lyder nu forblummet:
Sig skjuler <i>Straale-Skyderen</i>
i <i>Svøb</i> i <i>Krybbe-Rummet</i> !
8. Ei nogen <i>Nat</i> var skumlere
For <i>Aanden</i> paa vor <i>Klode</i> ,
End <i>Keiser-Dagen</i> glimrende,
for <i>Helved</i> kun den <i>Gode</i> ;	16. Brat i en <i>Engels Skikkelse</i>
blev <i>Morgen-Gry</i> tilskue,
Som <i>Lyn</i> i <i>Mulm</i> , saa <i>Hyrderne</i>
paa <i>Marken</i> maatte grue!	24. Hvor <i>Hjertet</i> favner brændende
<i>Guds Ord</i> i <i>Kirke-Vangen</i> ,
Der <i>toner</i> og for <i>Hyrderne</i>
i <i>Dag-Skiær Engle-Sangen</i> !
25. Saa <i>Dagen</i> , født i <i>Bethlehem</i> ,
ved <i>Jule-Midnatstide</i> ,
End svøber <i>Nat</i> , den himmelske,
i <i>Morgen-Skyer</i> hvide!	26. Saa svæver Han for <i>Tankerne</i> ,
til alle <i>Skyer</i> gløde,
Da vi skal see grandgivelig
Den gyldne <i>Morgen-Røde</i> !	

Et Drømme-Syn for Hedninger (GSV 1,198) står i *Sang-Værk til den Danske Kirkes nordiske juleavdeling*, og er, med unntak av *Dagene stækkes og mørkne i Nord* (GSV 1,203), den mest

nordiskpregede. Den er ikke analysert tidligere.³⁰⁷ Salmen følger quadrigaen, men utmerker seg ved at en kort sekvens fra Snorres *Edda* danner utgangspunkt. At det er i den nordiske avdelingen en finner sammenstilling med norrøn mytologi er naturligvis ikke tilfeldig. Grundtvig mente at de ulike historiske menighetene³⁰⁸, som han identifiserte med menighetene i Johannes Åpenbaring, har ant og ivaretatt evangeliets budskap på ulikt vis, alt etter deres folkeånd.³⁰⁹ Eddamotivet utvikles gjennom den typologiske, tropologiske, og anagogiske tilstanden. Salmen domineres av en motivverden av lys og mørke, himmel og jord, nyttår, stjerner og skyer og kan struktureres slik:

Historia:

1-2: Det nordiske motivet presenteres. Natt føder Dag.

3-7: Sammenføring av Kristus og *Dagen*, forstått både som lyset og den norrøne guden.

Typologia:

8-9: Den historiske scenen for Jesu fødsel. Romerriket og tempelet i Jerusalem.

10-13: Kristi skjulte unnfangelse.

14-21: Parafrase over juleevangeliet. Drømmen er blitt virkelighet.

Tropologia:

22-25: Hvordan juleevangeliet gjentas i Norden i dag.

Anagogia:

26: Eskjatologisk utblikk.

”Saa bedre Ingen billedlig kan Christi Fødsel male!

Verselinjen ”Et Drømme-Syn for Hedninger” spiller på Simeons lovsang: ”Et lys som blir til åpenbaring for hedningene” (Luk 2,32). De to sentrale ordene her er ”Drømme-Syn” og ”Hedninger”. I *Hvergang Paaske-Morgen gryer* var drømmen en reise tilbake i tid. Her er drømmen profetisk. Når sanser og intellekt hviler, kan Gud tale til mennesket gjennom hjertet, ”Jeg ligger og sover, men hjertet våker” (Høys 5,2).³¹⁰ Det er flere bibelske eksempler på at Gud taler til mennesket i drømme. Jakob er allerede nevnt, men også Josef, Marias mann, besøkes av

³⁰⁷ I Sune Aukens oversikt over norrønt materiale (som ikke gjør krav på å være fullstendig) er salmen nevnt, men kun med oppføringen av ordet ”Skjald”. Referansen til *Gylfaginning* er ikke omtalt. Auken (2005):674-676

³⁰⁸ Den hebraiske, greske, latinske, engelske, tyske og danske, i tillegg til den kommende syvende menighet.

³⁰⁹ Mer om dette, og for analyse av en salme som er konsekvent gjennomført langs quadrigaen, med norrøn mytologi som utgangspunkt, se Jørgensen (1985), spesielt s. 94 og note 6, s. 102.

³¹⁰ Allchin (2002):267

Gud om natten (Matt 1,20; 2,13; 2,19). Den mest typiske er likevel Josef, Jakobs sønn som stadig får billedlige drømmesyn (1 Mos 27,5-10). Et drøm får utslag i billedspråklig poesi, slik David ”saae og sang” i *Det kimer nu til Jule-Fest*.

Bruken av et motiv fra Gylfaginning gjør at uttrykket ”for Hedninger” skal forstås bokstavelig. Den norrøne mytologiens forhold til kristendommen var et tema Grundtvig tok opp flere ganger og hadde ulike svar på.³¹¹ I denne salmen fungerer den nordiske mytologien som en profetisk og billedlig åpenbaring for Kristi fødsel, på samme måte som de gammeltestamentlige fortellingene kan fungere som typer på nytestamentets hendelser.

I den greske mytologien er tanken at natten føder dagen og lyset.³¹² I den norrøne mytologien har Snorre uttrykt kosmogonien slik:³¹³

Nåve eller Narve het en jotun som bodde i Jotunheim. Han hadde en datter som hett Natt, hun var svart og mørk som den ætten hun kom av. [...] Sist ble hun gift med Delling, og han var av åsaettt, deres sønn var Dag, og han var lys og vaker som farsætten. Nå tok Allfar Natt og sønnen hennes, Dag, og gav dem to hester og to kjerrer og sendte dem opp på himmelen for at de skulle ride rundt jorden hvert døgn.³¹⁴

”*Dagens Moder*” er altså natten. Delling, som Dagens far heter, er av gudeætt, mens Natt er av jotunætt. ”Nat, den himmelske” kan være en henvisning til natten, når den omtales som ”den himmelske natt”³¹⁵, eller ”den himmelske” kan være et selvstendig ledd som dobler ”Ham”, altså, ”Ham, den himmelske, føder natten”. Foreløpig finnes det ingen hentydninger til juleevangeliet, bortsett fra allusjonen til Simeons lovsang.

Neste strofe omtaler drømmen. Den er lys, til tross for at den er unnfanget i ”Dødens Skygge-Dale” (Sal 23,4). Den sies å ”male et bilde” av ”*Christi Fødsel*”. Natten som føder, er Maria, mørk som en jotun, fordi hun er av menneskeslekt. Samtidig er hun et bilde på julenatten. Dag, som er både av jotne- og åsaslekt, er et bilde på Kristus som er Gud og menneske. ”Han *Dagen* er fra Evighed, den sande Morgen-Røde³¹⁶”, som lar seg føde til menneske.

I de neste strofene utlegges sammenhengen mellom Kristus og Dag fra *Gylfaginning*. Kristus er en *Nyaars-Dag*. Nyttåret ble behandlet i gjennomgangen av *Glædelig Fest* og betegner en åndelig fornyelse.³¹⁷ Slik skal fjerde til syvende strofe forstås i denne salmen. Kristus er ikke

³¹¹ Se Auken (2005) for en analyse av forholdet mellom mytologi, historie og kristendom gjennom forfatterskapet.

³¹² Hjortsø (2005):19

³¹³ Jeg står i gjeld til GSV 6, 75 for å oppdage denne referansen.

³¹⁴ Sturlason (2008):34

³¹⁵ Schumacher (2002):87

³¹⁶ Jeg kommer tilbake til betydningen av dette uttrykket i analysen av *Du, som i Paaske-Dagningen*.

³¹⁷ Se behandlingen i analysen av *Glædelig Fest!*

en dag som andre, han er en enestående *åndelig nyttårsdag*. Han leger fallets skade og mennesket kan igjen komme i rett forhold til Gud. Dette uttrykkes vakkert i siste strofe av *Dagene stækkes og mørkne i Nord* (GSV 1, 203): ”Lys i dit Lys, Herre *Jesus!* Vi see::/ Solen, som steeg for ei mere at dale!”

Nyttåret forener det jordiske og det himmelske. Dette uttrykker Grundtvig i femte til sjette strofe som at Kristi glans forgyller det jordiske støvet, og at han selv, som guddommelig Sønn, fødes av ”*Jord, den natlige*”, den menneskelige Maria, som bror til menneskene på jorden (Gal 4,4). At Kristus, den evige dagen, blir menneskenes *bror*, er sentralt. Det innebærer at Kristus er fullt og helt menneske, og kan gjenopprette sammenhengen mellom Gud og menneske, fordi han som Ordet, gjenskaper menneskeordet.

I syvende strofe gjøres den typologiske sammenkoblingen mellom *Gylfaginning* og juleevangeliet igjen eksplisitt: ”*Jule-Dag*”, av Åsa-ætt, fødes av natten og mørket, og er bror til de jordiske, norrøne jotnene. Slik er også *Herren* selv, blitt menneskenes bror.

Doxa

Med dette forlattes den norrøne mytologien, men natt-motivet og dagmotivet følger med i strofene 8 til 13. Stikkordet er *doxa*, den guddommelige herligheten. Når Gud kommer til syne i det gamle testamentet, skjer det ved et lysfenomen hvor herligheten stråler. Eksempler på dette er 2 Mos 40,34 hvor Herrens herlighet fyller paktsteltet og åpenbaringen av loven på Sinai, hvor Moses må dekke seg fordi øynene hans ikke kan se Gud (2 Mos 33,18-23).³¹⁸

I åttende strofe omtales Romerriket, ”Keiser-Dagen glimrende”. Grundtvig kommer av og til inn på Romerriket, og aldri i positive ordelag. I prekenen juledag 1823 kommer en beskrivelse som kan få være utlegning av åttende strofe:

I Rom, i Verdens Hovedstad sad Keiser Augustus, som en lyksalig Røver og blev lovsunget som Fredens Fyrste som Verdens Frelser, som en Gud allerede i Støvet. Der sad han i sin Herlighed omringet af Sangere, som forgudede ham med Viin og Vellyst, omringet af Verdens Vise, som spottede med Alt, det Sande og det Falske, som Folkene fordum havde troet om det Himmelske det Evige heroven til, lovprieste det som Oplysning kun kan at agte Støvet og Skarnet, Verdens Magt og Ære, Verdens Lyst og Viisdom, for sandt og virkelig.³¹⁹

Keiser Augustus blir nærmest en pervertert forløper for Kristus. Han kalles fredsfyrste og frelser, det synges for ham og alle hyller ham. Det er *doxa*, et guddommelig skinn, han forsøker å skape rundt seg. Bruken av adjektivet ”glimrende” kan spille på det gamle ordspråket ”det er ikke gull,

³¹⁸ Nielsen (2009):174-181

³¹⁹ ”Julemorgen 1823”, GP2: 55

alt som glimrer”. Romerrikets tid er en utpreget verdslig tid, hvor ”vismennene” kastet vrak på den gamle og himmelske visdommen. ”Keiser-Dagen” er en selvmotsigelse av samme art som ”Livet i Trolde”. Den skinner riktignok, men med et falskt, jordisk skinn, og bør kalles keisernatten, slik Grundtvig gjør i første verselinje.

Niende og tiende strofe sammenstillter den gamle og nye pakts gudstilbedelse. Objekt for sammenlikningen er jødernes lysestake i tempelet. En variant av salmen har her i stedet for tempelet ”i Nattevagten”, noe som korresponderer godt med noe Grundtvig sier i preken påfølgende nyttårsdag 1824:

Ak, ja, med Synden oprandt et ulyksaligt Nyaar paa Jorden, ved den ble Paradisets Vaar med Eet forvandlet til et sørgeligt Efteraar [...] Han lod ei Mørket komme, før Han havde tændt sin hellige Lampe i Israel til at skinne om Natten og bebude en ny Vaar på Jorden, da Morgen-Røden fra det Høie som en Naade-Sol skulde besøge den.³²⁰

Lysestaken stod i rommet Det Hellige, hvor prestene kom daglig, foran Det aller helligste (Hebr 9). Der stod den og skinte i mørket, med løfte om bedre tider. Lysestaken var gjort i skinnende gull, men er kun en stivnet, uorganisk avglans av guddommeligheten som er skjult bak forhenget. Den blir et symbol på jødernes stivnede og distanserte, men tross alt ikke utslukkede gudslengsel. Lengselen næres ved profetenes løfter, noe som vises ved at lysestaken i tempelet stadig brenner.³²¹

I kontrast til de menneskelige forsøkene på å skaffe til veie guddommelig herlighet, pervert i rommerriket, og ufullstendig i jødernes gudstilbedelse, så tenner ”Dagens Lys” seg selv i det skjulte, i Marias hjerte, og hun bærer dermed det guddommelige lyset i sin kropp. Hun er en natt som bærer dagen i sitt skjød, en ”Nat med Daging-Smilet”. Man kan se for seg klassiske fremstillinger av Maria, som sitter med hendene foldet. Den overjordiske glansen skinner rundt hodet hennes, slik den også gjorde rundt Moses’ hode da han hadde sett Gud på Sinai (2 Mos 34,29).³²²

Grundtvig gjør imidlertid en egen fortolkning av bildet. Maria er dronning fordi hun føder ”Kongers Konge”³²³. Ordet ”Svøb” betegner det menneskelige som dekke for det guddommelige. Det guddommelige lyset skjuler seg her i Marias legeme, og etterhvert også i Jesu

³²⁰ ”Nyaars-Dag 1824”, GP2: 68-69

³²¹ Nielsen (1998):96-97

³²² Nielsen (2009):180-182

³²³ Balslev-Clausen (1983a):268

menneskelighet.³²⁴ Det bryter ikke ut i full kraft før forklarelsen på berget. At Maria kan være svøpet for Kristus skyldes hennes hjertes åpenhet og hennes ydmykhet. Hun vet seg avhengig av Gud, noe som kommer til uttrykk i hennes lovsang.³²⁵

Fra strofe 8 til 13 skjer en stigning av doxamotivet. Først presenteres keiserdømmets verdslige forsøk på å skape guddommelig prakt rundt et menneske. Deretter presenteres jødernes gudstilbedelse, en uorganisk og stiv avglans av det guddommelige, men likevel levende ved profetenes løfter, symbolisert ved den brennende lysestaken. Ved Jesu unnfangelse tennes guddomslyset, uten annen menneskelig medvirkning enn et ydmykt: ”Jeg er Herrens tjenerinne. La det skje med meg som du har sagt” (Luk 1,38). Ved dette krones Maria med guddommelige lysstråler rundt hennes hode, og hun kan, som mor til ”Kongers Konge” kalles dronning. Nå er det kommet et nytt og herligere guddommelig skinn over jorden, slik Grundtvig sier i en preken på langfredag 1837: ”denne det Ny Testamentes det ny Jerusalems, det gienløste og opreiste Folks Herlighed, hvorimod al det gamle Testamentes Herlighed kun var glimrende Skygger, som Nat-Lampens Skin mod Solens Glands,”³²⁶

Fra drøm til virkelighet

Til nå har salmen oppholdt seg ved Kristi unnfangelse, og den sammensmeltning av Gud og menneske som skjer her. Dette ble først billedliggjort ved fortellingen fra *Gylfaginning* og deretter sammenkoblet med inkarnasjonen. Deretter fulgte noen strofer som viste hvordan det himmelske lyset kan bryte frem på jorden, men at dette skjer på Guds betingelser. Til nå er salmen fremdeles i drømmens tid, et lavere, men ikke usant bevissthetsnivå. Den er en ansporende trygghet av å være på rett vei, men er ikke i seg selv nok.³²⁷

I fjortende strofe, i begynnelsen av andre halvdel, blir drømmen virkelighet og typologien oppfylles. Northrop Frye skriver om typologien at den best kan beskrives som nettopp å våkne opp fra en drøm til et høyere bevissthetsnivå.³²⁸ I en motivverden behersket av møtet mellom natt og dag, er oppvåkningen et naturlig motiv. Den skjer midt i salmen, når klokken slår for ”Herrens Fødsels-Time”.³²⁹

³²⁴ Jørgensen (1985):98

³²⁵ ”Marie-Bebudelses Dag 1837”, GP10: 153

³²⁶ GP10: 167

³²⁷ Wigh-Poulsen (1993):328

³²⁸ Frye (1983):82-83

³²⁹ Oppvåkningen og forholdet mellom natt og dag er sentralt for Grundtvig. Se f.eks. Balslev-Clausen (1991b) for en behandling av dette, med særlig fokus på *Velkommen igjen, Guds Engle smaa*.

Slik unnfangelsen skjedde ”i Løn”, fødes barnet ”I dunkle Vraa ved Nattetid”. Jordan ble ikke umiddelbart opplyst av det guddommelige forklarelsens lys. I de neste strofene forkynnes juleevangeliet gjennom englenes sang. Englene forkynner budskapet ”vitterlig”, de gjør det kjent. Inkarnasjonen omtales også her i lysmetaforikk, ”Nattens Slør nu svøbde sig om Dag i lyse Folder”. Bildet har flere lag. For det første refererer det til englenes ord om at ”Dere skal finne et barn som er svøbt og ligger i en krybbe.” (Luk 2,12). Konkret skjuler også den himmelske natten det guddommelige lyset, der det ligger i krybben, i et lite menneskebarn. ”Natten” er også det menneskelige som skjuler det guddommelige. Kristi menneskelighet ligger som et slør, svøpt rundt den guddommelige glansen. Det er nødvendig for at mennesket skal kunne se Gud uten å dø.³³⁰

Men ved englenes tilsynekomst på Bethlehems bryter dette himmelske lyset, ”Morgengry” inn for en kort periode. Ikke så sterkt som fra Gud, men nok til at hyrdene overveldes av frykt (Luk 2,9). Frykten går imidlertid over når hyrdene får høre budskapet. Ordet ”hemmelig” betyr her det samme som ”lønlig”.³³¹ Frelseren er skjult i et guttebarn. Det utdypes i en parafase over Luk 2,11-12: Han er Kristus, ”Guds Salvede”, som er rank, men har bøyd seg, og blitt liten nok til at stallen i Bethlehem rommer ham. Strofe 19 kommenterer strofe 17 og 18, før den introduserer englekoret i 20. strofe, som lyder som et ”Tone-Have opbrusende”, og sammenliknes med skyer rundt morgenstjernen, morgenstjernen som er Kristus (Åp 22,16). Englene fremfører *Gloria* før denne tolkes med ordene ”Nu er der Fryd i Mennesket,:/ som Soelskin efter Torden”. Menneskets situasjon har vært turbulent og utsatt, preget av mørke og død. Nå er turbulensen roet seg, og solen er brutt frem.

”I Norden-Skov” – ”til alle skyer gløde”

Fra 21. strofe foretar salmen en tropologisk vending. Også i Norden møter vi englene som melder nyttårsdagens komme. Men som i førkristen tid høres budskapet ut som en uklar, dunkel liknelse. Kristus, ”Straale-Skyderen” skjules ”i Svøb i Krybbe-Rummet”. Leser vi dette i lys av 24. strofe, virker det kjent. Det er hjertet som skal *favne* Guds Ord, slik Maria tok Ordet i sin favn i Bethlehem. Hyrdene er de enfoldige og troende kristne, slik de særlig kommer til uttrykk i barnet, slik vi så i analysen av *Det kimer nu til Jule-Fest*. Juledag 1832 sier Grundtvig om de kristne:

³³⁰ Nielsen (2009):180-182

³³¹ Ordbog over det danske Sprog: ”hemmelig”

”de fik Øie for et Lys som Verden ikke seer og kiender, Øie for det Lys som omskinnede Hyrderne om Natten, da Frelseren blev født, Øie for Herrens Lys, og for Menneskelivets Betragtning i dette underlige Lys hvori Alt faaer et anderledes glædeligt og himmelsk Udseende, og den stakkede Dag forvandles til en Hellig-Aften, der sanddru spaaer om en herlig Morgen til en evig Dag, da Engle-Lovsang trindt omkring os forkynder en glædelig Fest som skal aldrig ophøre,³³²

Da hører vi englens sang på ny, slik Grundtvig skrev om det i *Velkommen igien, Guds Engle smaa* (GSV 1, 197). Dette skjer i Kirke-Vangen, i gudstjenesten. Dagen, Kristus, som ble født i Bethlehem julenatt, svøpes fremdeles i dag av natten, menneskene. Han inntylles i et menneskelig svøp, som beskrives som ”Morgen-Skyer hvide”. I prekenen på Kristi himmelfartsdag 1838 sier Grundtvig om Kristus: ”Han vandrede bestandig hernede, som Evighedens Morgenrøde svøbt i en Sky, saa Hans Herlighed straaled kun, som Solen, naar Himlen er overtrukket af mørke Skyer, med lidt klart imellem,³³³ Nå skjuler Kristus seg i den døptes menneskelige sky. Dette kaster også lys tilbake på uttrykket ”Jule-Moderskiødet” i 22. strofe. Julens hendelser gjentas hver gang det er dåp, hvor kirken, den åndelige Maria, føder Kristus.³³⁴ Den hvite fargen på morgenskyene, leder tankene til dåpens hvite drakt, og til de hellige i Åp 7,14-15. Samtidig viser de til englesangen slik den er beskrevet i 21. strofe. Nest siste strofe er dermed både en beskrivelse av hvordan menneskelegemet er et skjul for Kristi guddommelighet, men også hvordan de dømte lovsynger Kristus sammen med englene, slik det beskrives i 22. strofe: ”I Norden-Skov vidunderlig :/ gientages Tone-Mødet,”.

Første ord i siste strofe, ”Saa”, viser til de tre forutgående strofene. Dette er vanskelig for tankene å gripe, vi ser Kristi guddommelighet gjennom den menneskelige, hvite morgenskyen mens vi lever på jorden. Men på den ytterste dag, hvor skyene gløder, skal vi se Jesus, den ”gyldne Morgen-Røde” klart (1 Kor 13,12). Med dette har lys-, glans- og skymetaforikken fått sin anagogiske vending. Skyene, som i stofe to dekket solen slik at jorden ble til ”Dødens Skygge-Dale”, sprakk opp og viste glimt av guddomsglansen ved Kristi fødsel. Nå gløder de av guddommelig glans, for ”Menneskesønnen skal komme i skyen, med stor makt og herlighet” (Luk 21,27). Gullet er ikke lenger noe stivt, men omgir Kristus. Vi kan se ham uten å bli forferdede, slik hyrdene ble.

Salmen har ved sin slutt gjennomgått et lengre utviklingsforløp. Den startet med en henvisning til Sakarjas lovsang, og hans profeti om ”et lys til åpenbaring for hedninger”.

³³² GP6: 73-74

³³³ GP11: 213-214

³³⁴ Se også salmen *Nazareth og Bethlehem*, GSV 1, 201 (særlig strofe 5) for en tydelig sammenkobling av Jesu fødsel og dåpen.

Grundtvig ser en slik åpenbaring i diktersynet fra *Gylfaginning*, en drøm som billedlig foregriper inkarnasjonen ved hjelp av lys- og døgnmetaforikk. Dette oppfylldes ved Kristi unnfangelse og fødsel. Her blir lyset synlig i Kristus og rundt Maria, jorden gjestes av det guddommelige lysskjæret, i Kristus kan Gud sees i klarhet. I det salmen gjør sin topologiske vending, og igjen kommer tilbake til Norden, så virker forkynnelsen av inkarnasjonen og Jesu fødsel i mennesket fremdeles dunkel, for nå er vi i tiden etter Jesu tilstedeværelse på jorden. Men mysteriet gjentas hver gang det troende hjertet unnfanger Jesus i dåpen, og om vi ikke begriper dette nå, vil vi forstå det i evigheten. Da glæder de hvite skyene som nå skygger for morgenstjernen, av guddommelig herlighet. Vi får se Kristus ansikt til ansikt når han kommer i skyen, med stor makt og herlighet.

Du, som i Paaske-Dagningen

1. Du, som i Paaske-Dagningen
stod herlig op af Døde,
Du er den rosenfingrede,
aarvaagne Morgen-Røde;
Ja, Du er Morgenrøden sand,
Neddalet fra det Høie,
Saa deilig, som til dyben Strand
Sig ingen Soel kan bøie,
Du Lyset er i Livets Land
Og Evighedens Øie!

2. Dengang Du, Selv udødelig,
kom fra de Dødes Rige,
Hvor Døden Du udplyndrede,
gav Bane-Saar tillige,
Som Blomster i den milde Vaar
Af Jordens Skiød opvrime,
Man ud af Dybets Orme-Gaard
Livs-Fangerne saae stimle,
For i det store Gylden-Aar
Med Frelseren at himle!

3. Da studsed alle Stjernerne,
og Himlene gienløde:
Hil være Dig, *Liv-Salige!*
velkommen med de Døde!
Saa raabdes ud med Fynd og Klem
Hvad evig Du skal hede:
Livsalig, ja, istem, istem,
Hver Tunge det hernede,
For Ham, der selv i Dødens Hjem
Er god om Liv at bede!

4. Syng høit med Fryd, du hvælvede,
du stjernestrøede Himmel,
og dands paa Roser duftende,
du *Adams* Børne-Vrimmel,
Fordi almægtig, iegod,
Kun evig at fuldtakke,
Vor Frelser med sin Kæmpe-Fod
Har Døden traadt paa Nakke,
Og givet os for Afgrund Bod
Paa Livets Kirke-Bakke!

5. Din Lynilds-Dragt var frygtelig,
Du Bud fra Himmel-Sale,
Som Morgen-Duggen kvægende
Dog var din Straffe-Tale:
Hvi løbe vild om Livets Drot
I her i Dødning-Haven?
Han Dødens Brodd har gjort til Spot,
Stod op og tømde Graven!
I brat Ham see, og Alt er godt,
Thi Liv er Nyaars-Gaven!

6. Som Fugle smaa i Dagningen,
en deilig Sommer-Morgen,
Kom Græde-Kvinder sjungende
Fra Grav, med Bod for Sorgen,
Og tykdes end for tidlig født
Den Sang Apostel-Skaren,
Det var dog sandt, som det var sødt:
Forsvundet var Døds-Faren,
Det leved Alt, som før var dødt,
Udplyndret var Barbaren!

7. Velsignet være Kvinderne,
hvis Ord end Kæmper fryde!
De altid er lettroende,
hvor Engle-Stemmer lyde,
Og Skinnen stundum skuffer vel,
Som hist i Rosen-Haven,
Men *Jomfruen af Gabriel*
Fik Bod med Fæstens-Gaven,
Og stort var siden Kvinde-Held
Ved Vuggen og ved Graven!

8. De see hver Aften, sukkende,
Bundløset Glandsen favne,
Og altid mellem Skyggerne
De *Lys* og *Liv* mon savne;
Derfor dem Glæden mangan Gang
Har mødt i Morgen-Stunden:
Naar kækt de fulgde Hjertets Trang,
At salve Bane-Vunden,
Dem lærde Himlens Fugle-Sang,
At Solen var oprunden!

Du, som i Paaske-Dagningen (GSV 1,305) er hentet fra *Sang-Værk til den Danske Kirkes påskeavdeling*. Den er ikke tatt i bruk, hverken i Fest-Psalmer eller noen dansk salmebok. Den er heller ikke analysert tidligere, men vel verdt å se på. Salmen preges av at mottakeren er lite

enhetlig. Den er bygget opp av en rekke strofer som er rettet til et "Du", men pronomenet refererer til ulike personer gjennom salmen. Salmen er både lovsang, formaning og forkynnelse.

Oppbygningen kan systematiseres slik:

Første halvdel:

1-3: Apostrofe til Kristus, med en gjenfortelling av oppstandelsen.

4: Oppfordring til takk til stjernene og til menneskene.

Andre halvdel:

5: Tiltale til engelen, og gjenfortelling av hans møte med kvinnene.

6: Referat fra kvinnenenes møte med apostlene.

7-8: Utsagn om kvinner generelt.

"Den sande Morgen-Røde"

Første strofe er en samling beskrivelser av Kristus. Han er "den rosenfingrede, aarvaagne Morgen-Røde", "Morgenrøden sand", "Lyset i Livets Land" og "Evighedens Øie". Beskrivelsene er knyttet til soloppgangen, lys og til synsevnen. Dette samsvarer med at Kristus stod opp i "Paaske-Dagningen", i skjæringspunktet mellom natt og dag, hvor lyset overvinner mørket. Siden påsken er knyttet til vårjevndøgn, skjer det samme i dagningen som ved påskens plassering i årssyklusen, solen tar makten over mørket, og Kristus står opp fra de døde.³³⁵ Våren bryter ut og livet vinner over døden.

Dagningen beskrives også ofte som "Morgen-Røden" hos Grundtvig, og er til stadighet brukt som et egennavn på Kristus. Dette kan være motivert i Jes 58,8: "Da skal lyset bryte fram for deg som morgenrøden, brått skal helbredelsen komme. Din rettferd skal gå foran deg og Herrens herlighet følge etter deg." Beskrivelsen av morgenrøden som "rosenfingrede" har Grundtvig lånt fra Homer, og den anskueliggjør hvordan morgensolens første stråler skinner over horisonten.³³⁶ Kristus er "Morgenrøden sand", fordi han er skaperordet, tilværelsens grunn, slik Johannesevangeliet 1,9-10a uttrykker det: "Det sanne lys, som lyser for hvert menneske, kom nå til verden. Han var i verden, og verden er blitt til ved ham," Nielsen utlegger betydningen av

³³⁵ Dette er en gammel tolkning av påskens plassering i årets syklus. Se Daniélou (1956):289.

³³⁶ Hjortsø (2005):30

ordet ”sand” i Joh 1,9 som ”lyset uden slør”.³³⁷ Når det viser seg for mennesket, oppgår morgenrøden også i dets indre, slik Grundtvig sier i prekenen ”Dagningen”:

Og see, Christne Venner! den store Morgen-Røde, hvilken dette Lys [Kristus] skaber, [...] denne Morgen-Røde i hvis Glands de Christne see det grandt, [...] at hvo som er i Christo, er en ny Skabing, gienfødt i Daaben ved den Hellig-Aand til et Guds, og derfor til et Dagens og et Lysets Barn, [...] i det vi forvandles af Aanden fra Klarhed til Klarhed, see, dette er den christelige Morgen-Røde,³³⁸

Anvendt på denne salmen kan man da si at morgenrøden som naturfenomen er et bilde av det guddommelige (1 Tim 6,16), men det er først ved Kristus at man forstår hva den guddommelige herligheten, ”Lyset i Livets Land” virkelig er.³³⁹ Da åpnes en ny synssans, ”Evighedens Øie”, hvor man ser det eviges tilsynekomst i det jordiske.

Grundtvig skriver at morgenrøden er ”Neddalet fra det Høie”, selv om den per definisjon er stigende. Morgenrøden blir dermed et bilde på inkarnasjonen, og brukes ofte slik i julesalmene. Bakgrunnen er Sakarjas lovsang; ”slik skal lyset fra det høye gjeste oss som en soloppgang” (Luk 1,76). Kristus kommer oss nærmere enn solen noen gang har gjort, og slik solen varmer fra det høyeste punktet på det himmelen, slik varmer og gjenoppliver Kristus jorden på en kvalitativt annerledes måte.

”Som blomster i den milde Vaar”

Andre strofe beskriver oppstandelsen. Kristus stod opp fra dødsriket og etterlot seg dødsfaltene med dødelig skade. Uttrykket ”udplyndrede” tegner bildet av Kristus som bryter seg inn i helvete og stjeler de døde.³⁴⁰ De døde, ”Livs-Fangerne” følger Kristus ”ud af Dybets Orme-Gaard”, til himmelen. Verdet ”himle” betyr nettopp å fare til himmels.³⁴¹ Dette sammenliknes med hvordan blomstene bryter frem om våren. Dermed fullføres bildet av solen som bøyer seg ned. Ved inkarnasjonen bringer Kristus lys og varme til jorden, og slik blomstene spirer opp av jorden ved solens frembrudd om våren, slik yrer de døde opp av dødsriket ved Kristi oppstandelse.

Himmelen reagerer med undring på det synet de får se. Jeg tror Grundtvig her gjør en sammenblanding av stjernene og englene, slik han gjør blant annet i anmeldelsen av P.A. Fengers nyutgivelse av Kingos salmer. Her ser han for seg engelen ved oppstandelsen ”som en sjungende Morgen-Stjerne, der forkynder Solens Opgang”. I lyset fra engelens budskap skal menneskenes

³³⁷ Nielsen (2009):315

³³⁸ Grundtvig (1930c):198

³³⁹ Nielsen (2009):180

³⁴⁰ Jmf. gjennomgangen av *Paaske-Morgen* og motivet i GSV 1,218.

³⁴¹ *Ordbog over det danske Sprog: ”himle”*

syn klares, og hjertet stemmes til fryderop.³⁴² Dersom sammenføringen av engler og stjerner holder stikk, stiller Grundtvig seg i en liturgisk tradisjon, som han kan ha fra Ireneus. Englene som permanent holder til i himmelen har ikke kjent til inkarnasjonen. De overraskes derfor når Kristus farer opp som menneske. Når de først forstår det, toner lovsangen.³⁴³

Uttrykket ”*Liv-Salige*” kan bety ”elskelig”³⁴⁴, som Guds røst lød vedr Jesu dåp (Matt 3,17) eller ved forklarelsen (Matt 17,5). Men ordet er her skrevet med bindestrek, hvilket åpner for flere betydninger. ”Salig” kan også bety ”det som gjør salig”³⁴⁵. I lys av neste verselinje; ”velkommen med de Døde!” og strofens to siste verselinjer: ”For Ham, der selv i Dødens Hjem:/ Er god om Liv at bede!”, er dette mer nærliggende. Slik Grundtvig beskriver det i anmeldelsen av Fengers Kingo-utgave, lærer englesangen menneskene hvordan de i evighet skal istemme englesangen, og hylle Kristus for å ha gitt dem livet tilbake.

Den gjenskapte rosehagen

Fra skildringen av oppstandelsen og englenes sang vender salmisten nå oppmerksomheten mot skaperverket. Han ber himmelen synge høyt i fryd. Også skaperverket har del i oppstandelsen, slik Grundtvig skildrer det i *Verdens Igienfødelse* (GSV 1,237):

1. Verdens Igienfødelse
Glæden igienføder,
Skjønt forynget, Skabningen
den Opstandne møder!
Øst og Vest og Syd og Nord,
Ild og Vand og Luft og Jord,
Sjunge Paaske-Psalmer!

Påskemånedens var jødernes første måned. Påsken og våren ble dermed lett sett som den nye skapelsen hvor blomstene vrimler opp av jorden.³⁴⁶ Og slik morgenstjernene sang ved jordens skapelse (Job 38,7), skal de også synge nå. Referansen til Job 38,7 kan også være grunnen til at det er stjernene som stusser i andre strofe.

Som svar på oppstandelsen skal menneskene danse av glede ”paa Roser”. Det gamle uttrykket ”en dans på roser” viser til den gamle skikken å strø rosenblader på veien for viktige

³⁴² Balslev-Clausen (1983c):28

³⁴³ Daniélou (1956):303-307 Denne måten å se oppstandelsen på er en en tolkning av Sal 24,7-10. Grundtvig har utformet englenes velkomstsang mer utførlig i salmen *Kommer Sjæle, dyrekiøbte* (GSV 1, 244). Her er også en allusjon til Sal 24: ”Kæmper, I, som Borgen værne,:/ Borgen over Sky og Stjerne,:/ Aabner brat den høie Port!”

³⁴⁴ *Ordbog over det danske Sprog*: ”livsalig”

³⁴⁵ *Ordbog over det danske Sprog*: ”salig”

³⁴⁶ Daniélou (1956):288

personer, noe mennesket er blitt fordi Kristus har berget det fra fortapelsen, ”givet os for Afgrund Bod”. Han har også trådt døden under fote, en kristologisk fortolkning av Mika 7,19: ” Herren skal igjen vise barmhjertighet mot oss og trå vår skyld under fot.” På bakgrunn av omtalen av dødsriket som ”Orme-Gaard” i andre strofe, kan uttrykket leses sammen med Sal 91,13: ”Du skal trække på løve og slange og trampe på ungløve og orm.” Sammen med engelens budskap i femte strofe, ”Han Dødens Brodd har gjort til Spot, (1 Kor 15,55f):/ Stod op og tømde Graven”, motbeviser oppstandelsen det gamle uttrykket ”ingen roser uten torner”. Døden, livets torn, er vekk, mennesket kan leve ubekymret, livet blir som en dans på roser. ”Livets Kirke-Bakke” viser til at det er i dåpen, frelsen gis. Her er ”Rosen-Haven”, Eden (str. 7), som etter fallet ble ”Dødning-Haven” (str. 5) gjenskapt. Døden overvinner, blomstene begynner å vrimle opp av jorden, og Adams barn kan igjen danse der.

Kvinnene ved graven

I femte strofe skifter fokuset. Salmisten henvender seg til engelen ved graven som stråler som lynet og er skremmende, noe som understrekes ved at engelens første irettesettelse omtales som ”Straffe-Tale”. Men talen er gledelig, ”som Morgen-Duggen kvægende”. Kvinnene leter på feil sted. Dødens overvinner kan umulig finnes i gravhagen. Kvinnene loves at de brått og uventet skal få se ham, og at alt skal være fryd og glede fordi livet er den gitt som gave.³⁴⁷ Her opptrer igjen uttrykket ”Nyaar”, som må forstås som en åndelig realitet.

I nest strofe skildres kvinnenens vitnesbyrd til apostlene som fuglesang en sommermorgen. Gråten er stilnet, de synger budskapet, slik engelen formodentlig har sunget det for dem. Disiplene tviler, de ”tykdes end for tidlig født:/ Den Sang”, men salmisten stadfester at det slett ikke var for godt til å være sant. Dødens fare er over, alt som er dødt lever, og helvete er berøvet menneskene det hadde i besittelse.

Observasjonen av kvinnenens møte med apostlene gjøres så til en allmenn beskrivelse. Salmens tempus skifter til presens. Kvinner er, som vi så i gjennomgangen av *Alle Christne Fødsels-Dag*, mer lettroende enn menn. Deres hjerte er mindre forherdet og responderer lettere når englerøsten lyder. De er velsignede, slik som Maria, Jesu mor, ved å være det første

³⁴⁷ Mark 16,7: ” Men gå og si til disiplene hans og til Peter: ‘Han går i forveien for dere til Galilea. Der skal dere få se ham, slik som han sa dere.’”

Joh 16,19f: ”Om en liten stund ser dere meg ikke lenger, men om en liten stund igjen skal dere se meg? Sannelig, sannelig, jeg sier dere: Dere skal gråte og klage, men verden skal glede seg. Dere skal sørge, men sorgen skal bli forvandlet til glede.”

oppstandelsesvitnet. Slik Guds Ord er født av kvinnen Maria, slik er også budskapet om oppstandelsen det samme: ”Kvindefødt er da Opstandelsens Mund!” (GSV 223,4.5). Slik Maria, Jesu mor, og Maria Magdalena trodde englestemmen da den kom til dem, gjelder det samme alle kvinner. De er derfor velsignede.³⁴⁸

Grundtvig bruker ofte ”kæmpe” om Kristus, slik som i fjerde strofe: ”Vor Frelser med sin Kæmpe-Fod” Det har ofte også sammenheng med kamp.³⁴⁹ Her forstår jeg det som et uttrykk for den kristne, som er forbundet med Kristus, og som får sitt håp bekreftet og styrket av oppstandelsesbudskapet, slik Grundtvig beskriver dem i *O deilige Land* (GSV 3,112.15): ”O, vær Du vort Hoved, o, vær Du os Alt,:/ Da vorde vi Kæmper i Dvæрге-Gestalt,:/ Da Guddommen lever, og bygger og boer:/ I Hytter af Jord!”

Lettroenheten som kvinnene viser, er imidlertid ikke alltid et gode. Det var ved kvinnens lettroenhet at mennesket falt.³⁵⁰ Verselinjene ”Og Skinnet stundom skuffer vel,:/ som hist i Rosen-Haven” viser til slangen som lokker Eva. Lucifer var en fallen engel, og kvinnen trodde også ham. Her blir livet til død i ”Rosen-Haven”, mens livet på ny ble forkynt i ”Dødning-Haven”. Men fallet var ikke ugjenkallelig. For neste gang englerøsten kom til kvinnen var ved Jesu unnfangelse, hvor Maria, den jordiske bruden får en bot for synden i forlovelsesgave av engelen Gabriel. Siden dette har kvinnen hatt et godt øre for det guddommelige, særlig ved inkarnasjonen og oppstandelsen, men også hver gang Ordet fødes i dåpen og gjenoppstår ved troen i mennesket. På første pinsedag 1824 snakker Grundtvig også om hvordan vi kan feire julen ved et barns vugge, og påsken ved å se hvordan blomstene spirer opp av jorden på graven. Disse tegnene ser kvinner lettere enn menn.³⁵¹

Kvinnens fortrinn henger sammen med at hun ser livets og skapelsens intuitive sammenheng. Grundtvig beskriver annetsteds denne måten å se verden på som ”dunkel” og ”ydmyk”. Kvinnen står i forbindelse med jorden og kroppen, det livgivende, ikke bare intellektet. Ut fra dette lavere og skjulte kommer en sannere opplevelse av livet.³⁵² Dermed kan de se kampen mellom liv og død i døgnetts skiften. Kvinnene ønsker livets seier så sterkt, at de intuitivt frykter natten, når ”Bundløset Glandsen favne”. Da savner de tegnene på den oppstandne Kristus

³⁴⁸ Balslev-Clausen (1983a):256-260

³⁴⁹ GSV 6, 521

³⁵⁰ Se f.eks. *Kvinden saae, din Frugt var skøn* (GSV 337,1).

³⁵¹ GP2: 247-249.

³⁵² Allchin (2002):213

i naturen.³⁵³ Hver morgen blir da en bekreftelse på oppstandelsen. De hører fuglesangen og husker at Kristus er oppstått. Fuglesangen er igjen et tegn på oppstandelsesbudskapet og en etterklang av englesangen påskedag. Her er teksten om kvinnene ved graven i den tropologiske tilstanden. Hver gang kvinnene ser solen stå opp, styrkes håpet om livets seier over døden. Kvinnene har en naturlig hang mot lyset. Det hadde de, med fatale konsekvenser, i Edens Hage. Men etter at Kristus, ”Lyset i Livets Land” kommer til jorden, ser kvinnene lyset og soloppgangen som et tegn på ham. De kan sanse fuglene, livet og naturen med ”Evighedens Øie”.

”livsalige Billeder af Gienfødelsens og det evige Livs himmelske, udtømmelig rige Kilde”
Salmen startet med en tiltale til Kristus, som samtidig også beskrev ham som den oppstandne, og som en soloppgang. Videre fortalte salmisten om oppstandelsen; Hvordan de døde fulgte med fra dødsriket, hvordan stjernene og englene lovsang ham og hvordan kirkebakken igjen blir til Edens rosengård som Adams barn kan danse på med glede. Andre halvdel handler om tilegnelsen av budskapet og troen på det. Kvinnen holdes frem som den lettroende, den som forkynner påskebudskapet, både da og nå. På grunn av dette kan de se naturen med ”Evighedens Øie”. De ser hver morgen, når fuglesangen minner dem om englesangen, at Kristus *er* den sande morgenrøde. Hans oppstandelse forklarer soloppgangen, og dagens seier over natten. De er eksempler på noe Grundtvig sier i en preken på påskedag 1835. Etter å ha dvelt lenge ved hvordan hedninger kunne skimte en utvei fra døden ved å se på naturens gang, sier han:

Skulde vi ikke være sjæleglade alle Dage, da vi kiende Dødens Overvinder og har hans Ord paa at vi skal leve med ham, og hvordan gaaer det til, om Foraars-Glæden i Naturen og i Barnets Aasyn ikke tiltaler os tusind Gange mere trøstelig og glædelig end de Gamle, da hvad der for dem var fattige Kilder at øse af, for os er livsalige Billeder af Gienfødelsens og det evige Livs himmelske, udtømmelig rige Kilde, som risler iblandt os.³⁵⁴

³⁵³ Se f.eks. ”Dagningen”, Grundtvig (1930c):196

³⁵⁴ ”Paaske-Søndag 1835”, GP8: 188-189

Vai nu, Dannebrog, paa Vove!

1. Vai nu, Dannebrog, paa Vove!
Rul nu, Bølge himmelblaa!
Spring nu ud, hver Bøg i Skove!
Sjunger, alle Fugle smaa!
Lilier i Dronning-Dragt,
Som fordunkler Kongers Pragt!
Samler eder, som vi sjunge,
Som i Enge, saa paa Tunge!

4. Han, som var paa Jorden lille,
Sidder nu Gud-Fader næst,
Derfor skal hvert Sang-Værk spille
Paa den store *Pindse-Fest!*
Alle *Tunger* stemme da
Sammen i Halleluja,
For den Ild, som, naar de gløde,
Skaber Himmel-Flammer søde!

2. Han, der under Vinters-Hjerte
Fødtes under Hytte-Tag,
Han, der vaanded sig i Smerte,
Under Jævn døgn-Stormens Brag,
Støvets Søn med Kiød og Blod,
Han af Jordens Skiød opstod,
Ja opstod, som Blomst udspringer,
Stak i Sky paa Ørne-Vinger!

5. Føle skal det Folke-Vrimlen,
Ja og Amen er Guds Ord,
Jorden løftet er til Himlen,
Himlen dalet er til Jord,
Stigen reist til Engle-Gang
Under Støvets Fryde-Sang:
Tone-Stigen fra vor Tunge
Didop, hvor Serafer sjunge!

3. Glød dig, Jord, af al din Styrke!
Syng for Herren høit i Sky:
Alle Himlens Engle dyrke
Barnet, født i *Davids By!*
Evig throner Støv med Aand
Salig ved Guds høire Haand,
Sender fra sit Herre-Sæde
Moder-Jorden Himmel-Glæde!

6. See, vort Hoved er deroppe!
Jesus Christ, vor Moders Søn,
Over alle Stjerne-Toppe
Throner høit i Lys og Løn,
Kalder os, som troe Hans Ord,
Legem sit og Lys paa Jord!
Lydt blandt Engle det fortælles:
Støv med Gud har Aand tilfælles!

7. Derfor kommer Han tilbage
Aabenlyst som Han opfoer,
Kroner herlig sine Dage,
Kalder Støvet op af Jord,
Vinkler mildt, med Kalken ny,
Legem sit til Sig i Sky,
Peger paa sit Ære-Sæde,
Siger: deel din Herres Glæde!

Vai nu, Dannebrog, paa Vove (GSV 1,326) er først offentliggjort i *Historiske Psalmer og Riim til Børnelærdom*³⁵⁵ i 1832. Den er, med noen endringer tatt opp i *Sangværk til den danske kirke*.³⁵⁶ Jeg har her valgt å benytte Sangværkets utgave fordi endringene samler motivene noe bedre. Salmen er tidligere overfladisk behandlet hos Uffe Hansen³⁵⁷, men i liten grad gjennomanalysert.

³⁵⁵ Hagen (1832)

³⁵⁶ Oversikt over endringene finnes i Malling (1962): Bd.5,88-90. Senere anførelser av endringer er hentet herfra.

³⁵⁷ Hansen (1937): Bd.1,167-170

Første strofe er en eneste stor oppfordring til skaperverket om delta i lovsangen slik den lyder på tungene.³⁵⁸ Flagget skal vaie, bølgene skal rulle. Trærne skal springe, fuglene synge. Ved liljene er skaperverket representert i sin største skjønnhet, slik Jesus beskriver dem i Matt 6,29: ” Selv ikke Salomo i all sin prakt var kledd som en av dem.” Dannebrog som vaier på bølgen, fremkaller bildet av et skip med heiset flagg. Her males et landskap av en idyllisk vårdag ved den danske kysten. Samtidig er det energi og bevegelse i bildet. Naturen delta i lovsangen, det skal bruse av liv. Strofen har antagelig et bibelsk forbilde i Sal 96,10-13 hvor jorden nærmest sitrer av forventning fordi Herren skal komme med sin rettferdige dom. Salmens motivverdenen presenteres her i dansk forsommerdrakt.

Kristologien og årstidene

Andre strofe begrunner lovsangen ved en å gjenfortelle andre trosartikkel, fra fødselen til himmelfarten. Gjenfortellingen er sammenvevd med med kirkeårets klimatiske forhold. Kristus fødes under ”Vinters-Hjerte”. Vinteren er representant for død, mørke og en tid som er karrig i åndelig forstand. Hytten er både Grundtvigs tilbakevendende ord for stallen og en metafor for det menneskelige hjertet.³⁵⁹ Vinters-Hjerte kan derfor forstås også som at Kristus fødtes inn i en kald og mørk vinterslekt,³⁶⁰ slik han fødtes til ”mange Dunkles Broder” i *Et Drømme-Syn for Hedninger*. Dette støttes av omtalen av Kristus som ”Støvets Søn” i femte verselinje. Dermed blir de to første linjene en beskrivelse av Jesu historiske fødsel, samtidig som hendelsen tolkes tropologisk.

Jesu lidelse og død beskrives også ut fra året. Vårjevndøgn er punktet i årets løp hvor natt og dag er like lange, og dagen seirer.³⁶¹ Kampen beskrives som ”Jævnøgn-Stormens Brag”. Samtidig er det hentydning til Matt 27,51 hvor forhenget til tempelet revner, jorden skjelver og klippene slår sprekker. Naturen deltar i Kristi jordiske liv, den ynker seg i medlidelse langfredag og jubler påskedag.³⁶² Også her uttrykkes denne ved at blomstene springer opp av jorden.

³⁵⁸ Originalen har her ”Mens det kimer”, noe som i større grad setter gudstjenesten som ramme for det som skal skje. Dette er tonet ned i første strofe i 1837-utgaven.

³⁵⁹ Se gjennomgangen av *Det kimer nu til Jule-Festl*.

³⁶⁰ Dette kan virke paradoksalt, ettersom det er nettopp Marias *hjerte* som medvirker ved unnfangelsen av Kristus. Jeg leser uttrykket ”Vinter-Hjerte” hos Maria som noe som gjelder menneskene generelt, på samme måte som at Maria, på tross av sin fortreffelighet blir kalt for ”Nat” i *Et Drømme-Syn for Hedninger*.

³⁶¹ Daniélou (1956):289

³⁶² Stevns (1950):29-30. Se f.eks. *Menneske-Bolig!* (GSV 1,224) og mange av de andre ”greske” påskesalmene fra GSV 1.

Kristus farer til himmels ”paa Ørne-Vinger”. Ørnen står her som representant for Fugl Fønix. Fønixen er et symbol for oppstandelsen, både i tradisjonen og hos Grundtvig, fordi den brenner opp for så å oppstå av sin egen akse.³⁶³ Den representeres ofte av andre og mer kjente danske fugler. Grundtvig kobler et annet sted ørnen sammen med Fønixfuglen ved hjelp av Sal 103,5 hvor ørnen blir ung igjen.³⁶⁴ Strofen tegner dermed Apostolicums andre artikkel frem til himmelfarten i bilder fra naturen.

Himmelglede og Himmelflammer fra Sangværket

Når Kristus er himmelfaren, og hans herlighet åpenbart ved Faderens høyre, bør skapningen juble, slik det beskrives i første strofe. Englene hyller barnet som er født i Bethlehem, og de hyller dermed et menneske, ”Støv med Aand”. For Grundtvig innebærer plassen på høyre side en hedersplass. Dernest er det et uttrykk for at Kristus er Guds høyre hånd, og med denne utøves makt (Matt 28,26).³⁶⁵ ”Moder-Jorden” uttrykker at Kristus husker sin jordiske avstamning når han sitter ved Faderens høyre hånd, og bruker setets makt til å sende ”Himmel-Glæde” til jorden.

”Himmel-Glæde” er hos Grundtvig som oftest forbundet med nattverden,³⁶⁶ og det er etter all sansynlighet også meningen her. Gleden uttrykker seg i sang, ledsaget av englene.³⁶⁷

Tolkningen støttes av at kalken trekkes inn i siste strofe. Aage Schiøler hevder at himmelgleden og sangen er en fortsettelse av hyrdenes glede og englenes sang julenatt. Forskjellen er at denne himmelgleden ved Herrens bord hører til pinsen,³⁶⁸ og derfor er båret av Åndens røst, mens gleden over Jesu fødsel er båret av en engel.³⁶⁹

Fjerde strofe poengterer på nytt at det er Bethlehemsbarnet som sitter ved Faderens høyre. Derfor skal musikken lyde takknemmelig. Ånden kom til jorden som ild på pinsedag, satte seg over disiplenes hode, og ulmer fremdeles i den kristnes hjerte. Ånden virker nå i nattverden og lar der gnisten blusse opp. Da gløder tungen, mennesket synger, og den himmelske ilden blusser opp ”som en hellig Alterflamme”,³⁷⁰ en tropologisk vending av lysestakemotivet i *Et Drømme-Syn for Hedninger*. Jødene hadde sin lysestake som tegn på gudsnærværet i templet, og dette fikk sin

³⁶³ Se Schjørring (1993) for en redegjørelse for Fugl Fønix-motivet.

³⁶⁴ Bøye (2002):206-211

³⁶⁵ ”CHRISTI Himmelfarts-Dag 1824”, GP2: 233

³⁶⁶ Se f.eks. *Apostlene sad i Jerusalem* (GSV 2,92.3): ”Om Himmel-Glæden ved Herrens Bord,:/ Som skulde paa Jord begynde.”

³⁶⁷ Jmf. teksten i vår prefasjonsdialog: ”Med dem [englene] vil også vi forene våre røster og tilbedende syngre”.

³⁶⁸ Pinsen oppfattes hos Grundtvig som nattverdens, kjærlighetens og gledens spesielle høytid. Glosen ”Pinde-Fest” tyder dermed også på en tolkning av ”Himmel-Glæde” som nattverden. Se Schiøler (2007):131.

³⁶⁹ Schiøler (2007):123-134. Se mer om dette i analysen av *I al sin Glands nu straalder Solen*.

³⁷⁰ ”Pindse-Søndag 1838”, GP11: 220-222

oppfyllelse når Kristus kom til jorden. Nå er lyset tent og det brenner i den kristne, som bærer Kristus i seg.

Det er nødvendig at dette skjer på guddommelig initiativ. På Kristi Himmelfartsdag preker Grundtvig ofte over Joh 3,13, om at ingen kan fare opp til himmelen som ikke kommer derfra. Det gjelder ikke bare mennekene, men også hver eneste tanke, bønn eller ånd. Dette ligger også bak tonestige-motivet. Når tungen gløder og lovsangens flamme³⁷¹ strekker seg mot himmelen, er det Åndens verk, det er *ilden* som skaper ”Himmel-Flammer søde” ved nattverdsbordet. Ånden har menneskets kropp som tempel. Han bor der, men kan når han vil igjen fare til himmels.³⁷²

Sangen er beskrevet i linjen ”Derfor skal hvert Sang-Værk spille:/ Paa den store *Pindse-Fest!*”. Sangværket var opprinnelig klokkespillet som var plassert i spiret på Frue kirke i København. Dette ble sønderskutt av engelskmennene i 1807, og for Grundtvig ble ruinen et bilde på samtidens åndelige forfall. Men Grundtvig ønsket ikke en restaurering den danske kirken slik den hadde vært tidligere, det var den åndelige danske kirke som skulle gjenoppbygges, der menigheten selv er tempelet. Nielsen hevder at det sangverket Grundtvig ser for seg, godt kan være ”På sin gamle plads, i struben og i munden, altså der oppe i det gyldne spir, der med genopstandelsens herlighed på ny rækker op imod himlen som lover at åbne sig.”³⁷³

At Sangværket er den menneskelige sangstemmen, passer godt i denne salmen. Det er fokus på menighetens sang både i første strofe, tredje strofe og i andre halvdel av fjerde strofe, kombinert med den ilden som gløder på tungene etter pinsefesten. I sangen skal menigheten kjenne kraften fra den oppstandne og himmelfarne Kristus, slik Grundtvig beskriver salmenes funksjon utover på 1820-tallet.³⁷⁴ Mennesket kjenner at løftene er sanne. Det sies slik i en preken på Kristi himmelfart, 1837:

denne vor himmelfarne Frelzers aandelige Nærværelse hos os alle Dage til Verdens Ender, disse den Hellig-Aands velsignede, guddommelige Virkninger i os alle som troe, det er, som Herren selv sagde, Kilden i os, der springer til et evigt Liv, og det guddommelige Pant paa at alle Guds Forjættelser, hvor ubegribelig store de end synes, og hvor utroelig de end kan lyde, er dog alle Ja og Amen i Christo Jesu, i Ham, som er Guddoms-Jaet af Evighed -³⁷⁵

³⁷¹ 1832-utgaven har her ”Himmeltoner søde”, noe som sannsynliggjør at det er sangen som er Himmelflammens uttrykk.

³⁷² Christi Himmelfarts-Dag 1834, GP7: 218-219

³⁷³ Nielsen (1988):212

³⁷⁴ Thodberg (1983b):173

³⁷⁵ GP10: 217

I prekenen sitatet er hentet fra, spør Grundtvig seg hvordan mennesket skal kunne tro på bekjennelsens budskap om Kristus. Hans svar er todelt. For det første er det et kraftfullt bevis at kirken ennå består, til tross for 1800 år med forsøk på å rive den ned, og den kraften martyrene bekjente troen med under forfølgelser er et tegn. Men det viktigste er Åndens virkninger i alle kristne, ”denne vor himmelfarne Frelsers aandelige Nærværelse hos oss alle Dage”.

”Ja og Amen er Guds Ord”

Ånden virker i nattverden og sangen. Her kjenner man at Guds Ord, både Kristus og ordet fra hans munn, Apostolicum, slik den ble presentert i andre strofe, er ”Ja og Amen”, for ”i ham har alle løfter fått sitt ja” (2 Kor 1,20). Himmel og jord er forenet i Jesus Kristus, himmelen kom til jorden ved inkarnasjonen, døde og oppstod, og mennesket ble løftet til himmelen ved oppstandelsen. Dette kjennes i sangen, ved ”Stigen reist til Engle-Gang:/ Under Støvets Fryde-Sang”.³⁷⁶ Men det er ikke englene som etter pinsen legger sangen i vår munn, det er Ånden.³⁷⁷ Med sangen kan mennesket med Åndens hjelp heve seg mot himmelen, ”Didop, hvor Serafer sjunge!”.

Slik Jakob får se Gud i sin drøm, åpnes veien mellom jord og himmel ved sangen, og mennesket kan se Gud. Sjette strofe oppfordrer den syngende til å løfte blikke og se Jesus ”Over alle Stjerne-Toppe”. Hvordan Jesus kan sees er tema på Kristi Himmelfartsdag 1824. Grundtvig oppfordrer menigheten til å se opp mot himmelen. Da skal man få se det samme som Stefanus (Apg 7,55f), at himmelen åpner seg og at Kristus sitter ved Faderens høyre hånd.³⁷⁸ Dette ser Stefanus fordi han er fylt av Ånden. Derfor kan vi også se det, ”naturligviis ikke med legemlige Øine, men med Sjælens, i Tankerne, i Aanden, vi kan see det naturligviis ikke som noget Legemligt, efter vor Lignelse, men som noget Aandeligt”.³⁷⁹

I *Deilig er den Himmel blaa*, Grundtvigs første salme, problematiseres også hvordan Kristus kan sees på sin himmeltrone. I denne salmen er det *ikke* mulig å se ham:

15. Ser Jer til den Himmel blaa
Med de gyldne Stjerner paa!
Der den Stjerne ei I finde,
Men den er dog vist derinde:
:|:Over Jesu Kongestol:|:

³⁷⁶ Se redegjørelsen for Tone-Stigen i gjennomgangen av *Det kimer nu til Jule-Fest*.

³⁷⁷ Se f.eks. *Vuggens Engel kom til Jord* (GSV 1,310).

³⁷⁸ En eksplisitt sammføring av synet av Gud i salmesangen og Stefanus' syn av Kristus ved Faderens høyre gjør Grundtvig på 2. juledag 1845. Se Balslev-Clausen (1991a):96.

³⁷⁹ GP2: 231-232

I *Vai nu, Dannebrog, paa Vove* kan vi derimot frimodig se etter Kristus i himmelen. Fordi Ånden tar bolig i mennesket og virker i det, kan vi se Kristus med evighetens øye.³⁸⁰ Dermed troner han både i ”Lys og Løn”. Det øvrige i denne strofen utlegger den dype sammenhengen mellom Kristus og alle de troende. Jesus er de troendes hode og kirken er hans legeme.

Tolkningsnøkkelen til denne strofen er Ef 1,17-23. Her ber Paulus om hjertenes øyne for de kristne slik at de kan få innsikt i deres håp. Her omtales det hvordan Kristus ble reist opp fra de døde og satt til herredømme over alle, og hvordan Kristus og kirken er hode og lemmer.

Betegnelsen på menigheten som ”Lys” er fra Matt 5,14. Nok en gang kommer motivet med englenes forundring inn, slik det gjorde i *Du, som i Paaske-Dagningen*.

Siste strofe starter med ”Derfor”, og knytter an til det foregående. *Fordi* Kristus har sitt legeme på jorden, vil han komme tilbake for å hente det ved tidens ende. Dermed opplever mennesket at også engelens løfte om Kristi gjenkomst (Apg 1,11) er ”Ja og Amen”. Da er det hele åpenlyst, akkurat som han åpenlyst for til himmels.³⁸¹ I denne strofen er også oppsummeringen av Apostolicums andre artikkel fullført. Den dommen allusjonen til Sal 96 bragte med seg, er en nådens dom. Kristus ”Vinker mildt” og inviterer alle til seg. Det himmelske setet får her en ny betydning. Ved kalken Kristus vinker med, vises det himmelske måltidsfelleskapet som en fullendelse av menighetens nattverdsfeiring. Igjen sammenstilles glede og nattverd.

Det åndelige øyet

Gjennom salmen er det skjedd en utvikling. Først beskrives naturen i en energisk lovsang, før de viktigste hendelsene fra trosbekjennelsens andre artikkel presenteres. Deretter kommer fire strofer som beskriver menighetens liv mellom Jesu himmelfart og hans gjenkomst ved tidenes ende. Kristus har sendt Ånden med nattverdens himmelglede til menigheten. Med den tennes himmelflammer når menigheten istemmer englenes sang. Men etter pinsen er sangen drevet av Ånden som bor i disiplene. Når Ånden ved nattverden virker i mennesket, føler mennesket at trosbekjennelsens utsagn om Kristus er sant, at Guds Ord er ”Ja og Amen” og at det ved Kristi himmelfart er åpnet en vei til himmelen. Mens menigheten lever på jorden er denne veien åpen langs ”salmens tonestige”, slik salmen lyder over nattverdbordet.

³⁸⁰ I 1832-utgaven er det ingen oppfordring til å se, kun en forsikring om at Kristus er der oppe slik som i *Deilig er den Himmel blaa*.

³⁸¹ Se f.eks. ”Christi Himmelfarts-Dag 1838”, GP11: 215.

Når Ånden virker i oss, kan vi se Kristus ved Faderens høyre, og vite at det er sant, det han har sagt. Hal Koch beskriver Grundtvigs erkjennelse av det guddommelige på denne måten: ”Men det ejendommelige ved Grundtvig er dog dette, at han ud fra sin Tro paa Aanden og dens Gerning i Menigheden naar tilbage baade til den anden og den første Trosartikel”.³⁸² All erkjennelse av Gud er hos Grundtvig forankret i nådemidlene i gudstjenesten, dåp, forkynnelse og nattverd. I dem taler Ordet og Ånden.³⁸³

Når Ånden virker i oss ved nattverden, kan vi tro læren om Kristus. Men gjennom dette kastes det også et forklarelsens lys over skaperverket, og dermed er vi nått tilbake til første trosartikkel. Den oppfordringen til sang som salmisten kommer med i første strofe, den har også til hensikt å gi farge til beretningen om himmelfarten. Trærne springer ut slik Kristus oppstår av graven, fuglene synger slik englene gjør det, liljene er symboler på det seirende livet.³⁸⁴ Naturfenomenene er illustrasjoner på oppstandelsen og himmelfarten. I tillegg kommer den himmelblå bølgen. Den er et foreningsbilde, for i havet det jordiske, historiens element, speiler himmelen seg, slik Gud og menneske er forenet.³⁸⁵ Endelig er Dannebrog et symbol for Kristi seiersfane.³⁸⁶ Korset, med de hvite og røde fargene er et vanlig attributt til den oppstandne Kristus, særlig i ortodoks kristendom.³⁸⁷ Det heises nå i kirkeskipet som skal feire Kristi innsettelse i herlighet. Salmens første strofe blir dermed et godt eksempel på hvordan kristendom, nasjonalitet og natur flyter sammen hos Grundtvig. Alt skal delta i den store lovprisningen av skaperverkets gjenløser.

³⁸² Sitert i Allchin (2002):117

³⁸³ Allchin (2002):129-130

³⁸⁴ Stevns (1950):30

³⁸⁵ Auken (2000):43

³⁸⁶ Se f.eks. GSV 3,88: *Kors-Banneret*.

³⁸⁷ Toldberg (1950):188; Andersen (2008): Uten sidetall

*I al sin Glands nu straal Solen*³⁸⁸

”nu skinner det sande Lys, Solen er opgangen og kaster Lys baade paa det Nærværende og Forbigangne, kaster Glands paa alt Menneskeligt, som afbildede Guddommen, og aabenbarer Guddoms-Herligheden i vor Herres Jesu Christi Aasyn.”³⁸⁹

1. I al sin Glands nu straal Solen,
Livs-Lyset over Naadestolen,
Nu kom vor Pindselilje-Tid,
Nu har vi Sommer skiær og blid,
Nu spaarer os meer end Englerøst
I *Jesu* Navn en gylde Høst!

2. I Sommer-Nattens korte Svale
Slaaer høit Fredskovens Nattergale,
Saa alt hvad Herren kalder sit
Maa slumre sødt og vaagne blidt,
Maa drømme sødt om Paradis,
Og vaagne til Vorherres Pris.

3. Det aander himmelsk over Støvet,
Det vifter hjemlig giennem Løvet,
Det lufter liflig under Sky
Fra Paradis opladt paany,
Og yndig risler ved vor Fod
I Engen Bæk af Livets Flod!

4. Det volder alt den Aand, som daler,
Det virker alt den Aand, som taler
Ei af sig selv, men os til Trøst,
Af Kiærlighed med Sandheds Røst,
I *Ordets* Navn, som her blev Kiød,
Og foer til Himmels hvid og rød!

5. Opvaagner alle dybe Toner
Til Pris for Menneskets Forsoner!
Forsamles alle Tungemaal
I Takkesangens Offerskaal!
Istemmer over Herrens Bord
Nu Menighedens fulde Kor!

6. I Jesu Navn da Tungen gløder,
Hos Hedninger saavelsom Jøder;
I Jesu-Navnets Offerskaal
Hensmelter alle Modersmaal;
I Jesu Navn udbryder da
Det evige Halleluja!

7. Vor Gud og Fader uden Lige!
Da blomstrer Rosen i dit Rige,
Som Sole vi gaae op og ned
I din Eenbaarnes Herlighed;
Thi Du for Hjertet, vi gav Dig,
Gav os med ham dit Himmerig!

I al sin Glands nu straal Solen er blant de mest populære salmene i Danmark. Her smelter natur og kristendom sammen i syntese som gjør det nærmest umulig å skille de to ad. Det er ingen ”som” i denne teksten, det er identifikasjon og gjensidig berikelse. Salmen hadde en lang tilblivelsesprosess. Utgangspunktet er salmen *Opblomstrer nu, Guds Kirkevange!* som ble skrevet til den utrykte samlingen *Psalm-Blade til Kirkebod*. I sin endelige form blir den trykket i femte opplag av *Fest-Psalmer* i 1853.³⁹⁰

³⁸⁸ Salmen har merkelig nok ikke fått en egen plass i den komplette utgivelsen av Grundtvigs Sang-Værk. Teksten er her hentet fra en facsimile av *Fest-Psalmer* 5. opplag, 1853 i GSV IV, note til GSV 3, 266.

³⁸⁹ ”Pindse-Søndag 1838”, GP11: 221.

³⁹⁰ Om tilblivelsen og de ulike variantene, se Tårup (1941):11-18.

Salmen er gjennomanalysert flere ganger. Det nyeste bidraget er levert av Erik A. Nielsen.³⁹¹ Hans tolkning har et ganske folkelig preg, og mangler, tross mange positive sider, syn for sakramentenes sentrale stilling i salmen. Motsatt hos Aage Schiøler. Hans analyse er svært grundig (og ganske lite folkelig) i fremstillingen, og bruker gudstjenestens ”tre store højtider” som fortolkningsnøkkel til teksten.³⁹² Disse to fortolkningene har vært samtalepartnere i arbeidet med teksten, men jeg har i tillegg konferert og benyttet annen litteratur, ikke minst til betydning av enkeltuttrykk og ord. Resultatet er forhåpentligvis mitt eget.

”Livs-Lyset over Naadestolen”

Salmens første strofe maler et bilde av dansk forsommerlandskap. Solen skinner klart og mildt, liljene blomstrer. Flere betydningslag ligger imidlertid latent. Solen er et gammelt symbol for Kristus som *sol victor*³⁹³ som sitter på tronen. Kristi tronen kalles av og til også nådestolen.³⁹⁴ ”Livs-Lyset over Naadestolen” er dermed et bilde på den tronende Kristus. Men betydningen av uttrykket er ikke uttømt med dette. Nådestolen er opprinnelig lokket på isrealittenes paktkiste, stedet for Guds sonende og nådige nærvær. Paulus omtolker dette i Rom 3,25 til å gjelde Jesu død og hans endegyldige sonoffer.³⁹⁵ Grundtvig skriver selv om nådestolen i salmen *O Hvor er Naade-Stolen*, og identifiserer den tydelig med dåpen.³⁹⁶ Som tidligere nevnt gis det nye livet i dåpen, der utslettes synden og Kristus tar bolig i mennesket, uten at man forstår det. Ved pinsen er mennesket vokst frem til klarhet over dette, solen stråler, og lyset som forklarer det nye livet skinner. Derfor er sommeren ”*skiær*”.³⁹⁷

Fordi isrealittene i den gamle pakt ikke kunne tåle gudsljets direkte nærvær uten å dø, var paktkisten med nådestolen plassert i tempelets aller helligste, bak et forheng, hvor ypperstepresten gikk inn én gang årlig. Nådestolen var Guds trone, men som sådan alt for liten for ham og et sted som var forbundet med fryktinngytende spenning (Jes 6,1-6). I Jesu dødsøyeblikk flerrer dette forhenget (Matt 27,51), og Guds herlighet kan fra oppstandelsen stråle

³⁹¹ Nielsen (2011)

³⁹² Schiøler (2009). Se også gjennomgangen av *Hvergang Søndag-Morgen gryer*.

³⁹³ Jørgensen (2007):99

³⁹⁴ Se f.eks NoS 5, *Gjør døren høy*, strofe 5: ”Han er en rette gledessol:/ som lyser fra Guds nådestol”.

³⁹⁵ Sandnes (1996):132-133

³⁹⁶ GSV 5,65.10-12: ”10. Er den maaske i Daaben,:/ saa der er Naadens Øst,:/ [...] 11. Ja, der er Naade-Stolen I Naade-Havets Skiød, Og der er Naade-Solen,:/ Med Kiærlighedens Glød! 12. Der *Jesus* mig forlader:/ Min hele Syndeskyld,:/”

³⁹⁷ Oversettelsen i NoS222 ser bort fra forklaringsperspektivet når ”skiær” er oversatt med ”lys” i stedet for ”klar”.

frem. Ved himmelfarten forsvinner herligheten, men kommer tilbake ved Ånden pinsedag. Det hellige er nært, ikke skjult bak forhenget.³⁹⁸

Liljen er viktig for Grundtvig. Påskeliljen spirer opp over gravene på kirkegården (GSV 1,302), mens Pinseliljen formidler livet.³⁹⁹ Den er vakrere enn påskeliljen, og finnes ofte som attributt til middelalderske fremstillinger av Kristus på nådestolen. Den symboliserer Guds nåde og hans milde dom.⁴⁰⁰ Derfor blir også sommeren blid, eller mild. Videre er dens latinske navn *narcissus poeticus*, altså ”poesililjen”.⁴⁰¹ Som nevnt er menneskets evne til å se den åndelige betydningen i skaperverket svekket. Men evnen er nå gjenopprettet ved inkarnasjonen og Åndens komme. Menneskets billedspråk er igjen kapabelt til å tale om det himmelske. Derfor er sommeren, representert ved pinseliljen både ”skiær”, fordi vi kan se det åndelige i det jordiske, og den er ”blid” fordi Guds dom er mild.

Flere har pekt på hvordan linjen ”Nu spaar os mer end Englerøst” kan leses mot *Velkommen igjen, Guds Engle smaa* (GSV 1,197), hvor salmisten sier til englene: ”Trods klingrende Frost godt Aar I spaae”.⁴⁰² Nå er det lovede året kommet, og det er *Ånden* som taler, ikke englene.⁴⁰³ Ånden spår ”en gylden Høst”. Stevns gjør et poeng ut av at Grundtvig har brukt ”høst” og ikke ”efteraar”. Mens ”efteraaret” ligger nærmere hva nordmenn forstår med høst, hvor løvet faller av trærne og marken visner, er ”høst” mer positivt.⁴⁰⁴ Her slutter en prosess, det er tid for å *høste* fruktene av solens arbeid. Frukten er Guds rettferdighet.⁴⁰⁵ Bak uttrykket ligger Jesu uttalelse i Joh 4,35f: ”Dere sier: Ennå er det fire måneder til innhøstingen. Men jeg sier dere: Løft blikket og se på markene! De står alt hvite mot høst. Den som høster, får sin lønn og samler inn grøde for det evige liv.”⁴⁰⁶ Den gyldne fargen indikerer det evige og guddommelige, slik kronene i *Paaske-Morgen* også var av gull.

Til sist har vi uttrykket ”i Jesu Navn”. Dette har ulike betydninger, men det innebærer alltid Jesu nærvær i det som skjer. En mulighet er å tolke løftet om den gyldne høsten som resultat av livsfellesskapet med Jesus. Christian Thodberg peker på hvordan frasen ”i Jesu navn”

³⁹⁸ Se Nielsen (1998):96-99; Nielsen (2009):449; Nielsen (2011):18

³⁹⁹ Stevns (1950):38

⁴⁰⁰ Andersen (2008): Uten sidetall

⁴⁰¹ Vatn (2001):57

⁴⁰² Se f.eks. Stevns (1950):50.

⁴⁰³ Se også GSV 1,310.

⁴⁰⁴ Stevns (1950):44-45

⁴⁰⁵ Schiøler (2009):128-131

⁴⁰⁶ Se også Åp 14,15-18.

uttrykker dette, og åpner adgangen til Guds favn i dåpen.⁴⁰⁷ Livsfellesskapet mellom Jesus og den kristne kommer godt inn senere i salmen, men her tolker jeg uttrykket som at Ånden spår på Jesu vegne, slik det utdypes i fjerde strofe.⁴⁰⁸

Første strofe står som en innledningsstrofe, med utgangspunkt i dansk forsommer. Det er en naturskildring med en fortettet betydning. Solen er et bilde på Kristus og det åndelige lyset som bryter frem og forklarer naturens prakt. Liljen er et symbol på livets seier over døden, på Guds milde dom ved nådestolen og på det gjenopprettede billedspråket. Den gyldne høsten er frukten av kristussolens virke, et løfte om rettferdighet og evig liv.

”Fredskovens Nattergale”

Andre strofe vender tilbake til natten i et bilde av en skog hvor fuglene synger. Det er overraskende at natten, dødens tid, kommer tilbake når solen akkurat er besunget. Natten er et uttrykk for at mennesket lever i en verden hvor livets krefter ikke fullstendig har seiret. Hos kvinnene i *Du, som i Paaske-Dagningen* er det fremdeles en gru ved natten.⁴⁰⁹ Grundtvig tvinges til, på grunn av sin sammenkobling mellom åndelig oppvåkning og kosmisk rytme, å neglisjere natten og vinteren. De er kun den negative bakgrunnen som lyset skal bryte frem og jage vekk. Her oppstår en konflikt mellom årets sykliske forløp og historiens lineære. Men i denne salmen er natten er kort og sval, dødskreftene er i ferd med å slippe, og den blir et bilde på livets frembrytende seier i et ”allerede, ennå ikke”.⁴¹⁰

Uttrykket ”Fredskoven” relaterer seg til en dansk forordning fra 1805. Forordningen skulle verne store arealer skog mot hogst. Her er ”Fredskoven” en metafor for menigheten under Guds vern.⁴¹¹ Den er ”hvad Herren kalder sit”, en allusjon til Jes 43,1b: ”Vær ikke redd! Jeg har løst deg ut, jeg har kalt deg ved navn, du er min.”⁴¹² Nattergalen synger, og underbygger følelsen av å være i Guds varetekt (Matt 6,26).

Fuglene er for Grundtvig den skapningen som kan minne mennesket om dets opprinnelse og bestemmelse. Ofte er det lerken som minner mennesket om dets paradisiske opphav.⁴¹³ I så

⁴⁰⁷ Thodberg (1989):48 Se også GSV 5,317.

⁴⁰⁸ Thodberg (1989):102

⁴⁰⁹ Se også Aften rød gjør Morgen sød (GSV 1,313). Her møtes aften og morgen, slik at natten ikke slipper til.

⁴¹⁰ Stevns (1950):45-47

⁴¹¹ Schiøler (2008):163

⁴¹² En formulering med samme innhold finner vi i *Var i ikke Galilæer* (GSV 1,24): ”Sandelig, det var Guds Finger,:/ Som gav Bruden Ørne-Vinger,:/ Midt i Ørken Huus og Gaard”. Om dette, se Tårup (1941):69-70.

⁴¹³ Mikkelsen (1994):125

måte er den en representant for fønixfuglen.⁴¹⁴ I *Lyslevende fra Himmerig* (GSV 4,170) beskrives pinsedagens virkning slik:

5. *Lyslevende* hans Guddoms Røst,
Paa Flammetunger røde,
Udgik dog brat, til Støvets Trøst,
Paa Jord med Liv af Døde,
Og hvor den under Skyen klang,
Der *Livets Flod* udsprang,
Der blomstrede Guds *Eden*,
Og der opskiød sig *Livets Træ*,
Med Krone skiøn, med Ly og Læ,
Med Himmelfugle-Reden!⁴¹⁵

Strofens poeng er at Eden gjenoprettes på jorden med Kristi oppstandelse og Åndens komme på pinsedag. Interessant i denne sammenhengen er at livets tre har et rede for ”Himmelfuglen”. Nattergalen i denne strofen kan dermed forstås som fønixfuglen som igjen er tilstede på jorden. Fredskogen er dermed også en dansk anskueliggjøring av livets tre, hvor mennesket kan finne ly og le, slumre sødt og våkne blidt.

Fuglene minner mennesket om dets fortrinn, å kunne lovsynge Gud.⁴¹⁶ Samtidig mangler fuglene ordet, slik menneskene har, og vil aldri kunne nå himmelen. De er bundet til naturen, slik mennesket også er så lenge det vil være uavhengig av Gud. Men når mennesket hører Guds Ord, kan det nå himmelen i sin sang.⁴¹⁷ Her representerer nattergalen fuglene, den er fuglen som synger klarest før morgengry, og forkynner for menneskene i dvaletilstand. Samtidig sammenblandes nattergalen ofte også med englene, slik det skjer i *Det kimer nu til Jule-Fest* (GSV 3,67) eller *Gud taler, saa det sker* (GSV 1,81.23): ”Da sødt i Jule-Nat:/ Sang Himlens Natter-Gale,”.⁴¹⁸ Identifikasjonen mellom englene og nattergalen bringer igjen tankene tilbake til *Velkommen igjen, Guds Engle smaa*. Der ber salmisten om at englene må synge for barna. I *I al sin Glands* er det fuglene, på vegne av *Ånden*, som synger for ”alt hvad Herren kalder sit”. Når mennesket er i drømmens ”hjertemodus” og fuglene slår med vingene mot himmelen, våkner menneskets paradislengsel. Og oppvåkningen fører ikke til melankolsk lengsel, men til lovsang.⁴¹⁹

⁴¹⁴ Schjørring (1993):389; Bøye (2002):206. Se også gjennomgangen av *Vai nu, Dannebrog, paa Vove!*

⁴¹⁵ Jeg har hentet denne henvisningen fra Schjørring (1993):393.

⁴¹⁶ Thodberg (1983b):167-168

⁴¹⁷ Balslev-Clausen (1991a):106

⁴¹⁸ Mikkelsen (1994):140

⁴¹⁹ Stevns (1950):50-51

”I Engen Bæk af Livets Flod”

I tredje strofe er mennesket våknet og tilbake på dagtid. Vi presenteres først for tre ulike beskrivelser av jorden. ”Det aander himmelsk over Støvet”, ”Det vifter hjemlig gjennom Løvet” og ”Det lufter liflig under Sky”. Det er en mild trekk i luften som skaper bevegelse og liv i naturen. Her klinger inspirasjon fra beskrivelsen av pinsedagen i Apg 2,2-4 og fra Joh 3,8 hvor Jesus sier at ”Vinden blåser dit den vil, du hører den suser, men du vet ikke hvor den kommer fra, og hvor den farer hen.” Man ser ikke Ånden, men du merker den.⁴²⁰ Det er også trekk ved beskrivelsen som minner om 1 Mos 1,2: ”Guds Ånd svevet over vannet.” Den tørre jordbakken opplives. Men Støvet er selvfølgelig også mennesket.

Med en så tydelig forankring i dansk forsommernatur, kan ”hjemlig” bety det nære og kjente som næres av Åndens komme. Det er den skapte verden som fornyes. Den nye jord og himmel står ikke i motsetning til skaperverkets opprinnelige intensjonalitet.⁴²¹ Men ”hjemlig” kan også være det paradisiske. Slik nattergalen minner mennesket om dets paradisiske opprinnelse, gjør trekk ved naturen det samme når Ånden blåser inn i og gjennom mennesket. Fokuset i denne strofen flytter seg oppover. Fra støvet, via løvet i trærne og opp under himmelen, hvor det trekker ”liflig”. Paradiset, lukket av kjerubenes lynende sverd, ble gjenåpnet ved oppstandelsen. Ved Åndens komme kan det merkes, det paradisiske strømmer ut over jorden. Blikket vandrer igjen ned til jorden.

Det paradisiske viser seg i bekken ”af Livets Flod”. Det er den av paradiselvens fire grener (1 Mos 2,10), som renner mot nord.⁴²² Elven har fått en kultisk fortolkning i Esek 47,1-12 hvor livets elv har sitt utspring i tempelet i Jerusalem.⁴²³ Den gjenfinnes fra pinsedag i kirkens dåp. Her er vannet som Ånden svever over, og hvor det skapes nytt liv, slik den siterte teksten fra Joh 3 handler nettopp om. Strofen kan også sees som en parallell til Jesu dåp, hvor himmelen åpner seg. Denne parallellen videreføres i fjerde strofe, hvor Ånden både daler og taler.⁴²⁴

Fjerde strofe er salmens sentrale og et vendepunkt. Her gjøres det eksplisitt, det som har ligget latent. Alt det beskrevne er Åndens verk.⁴²⁵ Ånden daler fra himmelen, og den taler, slik den gjorde både ved Jesu dåp (Matt 3,16f) og på pinsedag (Apg 2,2-4). Det gjør den ikke på eget

⁴²⁰ Andersen (2008): uten sidetall

⁴²¹ Allchin (2002):138

⁴²² Nielsen (2011):22

⁴²³ Nielsen (2011):22

⁴²⁴ Schiøler (2009):138

⁴²⁵ Allchin (2002):268

initiativ, men med ”Sandheds Røst”. Fordi Sønnen er sannheten, er det i hans navn Ånden taler.⁴²⁶ Bruken av ordet ”trøst” svarer til Jesu avskjedstale, hvor han lover disiplene Ånden etter sin himmelfart, for at de ikke skal bli igjen som foreldreløse barn. (Joh 14,15-20). Han er talsmannen og snakker på Jesu vegne.

I strofens to siste verselinjer kommer Apostolicums andre artikkel i knappest mulig form. I sammenhengen fungerer den både som en presentasjon av Ordet som Ånden taler på vegne av, men også som konkretisering av trøsten. Trøsten er ar Ordet ble menneske (Joh 1,14) og for til himmels ”hvid og rød”. Det siste uttrykker at Kristus er levende. I følge Toldberg ser Grundtvig et levende menneskes karakteristiske farger nettopp som hvit og rød,⁴²⁷ inspirert av Høysangen 5,10: ”Min elskede er hvit og rød”⁴²⁸. De to verselinjene ser Kristi frelsergjerning som en nedadgående og oppadgående bevegelse, en V-struktur som likner Filipperebrevshymnen (Fil 2,6-11), og som er karakteristisk for Grundtvigs kristologi.⁴²⁹ Samtidig er den også et fortettet sammendrag av Peters tale på pinsedag (Apg 2,14-36). Som Ånden talte gjennom Peter da, slik taler den fremdeles i dag. Jesu oppstandelse og himmelfart fungerer som trøst, fordi den er førstegrøden av alles oppstandelse (1 Kor 15,20-28). Trøsten svarer dermed også til pinseliljens milde dom og til det stadig tilbakevendende ”blid” i salmens to første strofer.

”Det evige Halleluja!”

Til nå har salmen dreid seg om hva mennesket har kunnet føle og sanse. Det har fått sin forklaring i fjerde strofe. Fra femte strofe er det menneskets takk for det Ånden har talt om, Jesu forsonergjerning, som fokuseres. Strofen skifter modus fra indikativ til imperativ, ”Opvaagner”, ”Forsamles” og ”Istemmer”. Nå skal mennesket ”vaagne til Vorherres Pris”, slik sies i andre strofe. Sangen er den passende reaksjonen på evangeliet fra fjerde strofe, vårt offer til Frelseren når det endelige offer er tilveiebragt (Hebr 9,14f). Bruken av imperativ viser at denne oppvåkningen ennå ikke er fullført i mennesket. Bruken av ”dybe” indikerer at sangen kommer fra jorden, i motsetning til fuglene som slo høyt mot sky, og fra hjertedypet. Oppfordringen til ”alle Tungemaal” må forstås på bakgrunn av at forkynnelsen på første pinsedag lød på alle språk. Strofen er også en oppfordring til å gjøre som de første kristne etter at de ble døpt. De *samlet seg og brøt brødet mens de sang og lovpriste Gud* [Mine kursiveringer] (Apg 2,46f).

⁴²⁶ Allchin (2002):121

⁴²⁷ Toldberg (1950):118

⁴²⁸ Malling (1962): Bd.2,331

⁴²⁹ Nielsen (1990):121

Takkesangens skal lyde for ”Menneskets Forsoner”, han som av kjærlighet overgav seg selv til døden for alle mennesker. Kan mennesket besvare denne kjærligheten? Svaret ligger i den tredje oppfordringen i strofen. Det er først ved nattverden at menneskets lovsang lyder med den kjærlighetens klang som kan uttrykke takknemmeligheten for frelsen. Som vi har sett i gjennomgangen av *Hvergang Søndag-Morgen gryer* er det her frelsesverket kan fattes av hele mennesket. Her formidles Guds kjærlighet, og herfra kan den bre seg mellom menneskene. I *Nyaars-Morgen* finnes et vakkert bilde av dette, hvor alterkalken strømmer ut over jorden og derfra tilbake i himlen. Det er kun den kjærligheten som kommer fra Jesus i nattverden, som er sterk nok til å møte Jesu kjærlighet.⁴³⁰

Derfor skifter verbenes modus tilbake til indikativ for å beskrive virkningen av menighetens nattverdsamling. Som vi har sett i gjennomgangen av *Vai nu, Dannebrog, paa Vove!*, er det Ånden som lar tungene gløde. ”Hedninger saa vel som Jøder” viser til ”alle Tungemaal” i den forutgående strofen og er en metafor for menigheten.⁴³¹ I sin analyse gjør Aage Schiøler et poeng ut av at Grundtvig i 1843-utgaven av salmen bytter ut ”hensmelter” med ”forsamles” i femte strofe. (I denne utgaven finnes ikke denne sjette strofen). Dette skal i følge Schiøler ha med å gjøre at Grundtvig synes ”hensmelter” klinger for mye av Ørstedes fysikk, og at det dermed blir for instrumentalt. I motsetning til dette skal ”forsamles” betegne frivilligheten. Han får derfor problemer med å forklare hvorfor Grundtvig setter det inn igjen i 1853, ved siden av forsamler. Livbøylen i denne tolkningen er Jesu bønn i Johannesevangeliet om at de alle må være ett (Joh 17,21).⁴³²

Det Schiøler overser, er at verbenes modus endrer seg fra femte til sjette strofe. Å la alle tungemål sammensmelte er ikke noe menneskene kan utføre. Menigheten kan oppfordres til å samle seg rundt Herrens bord, men derfra er det Gud som handler. Da gløder tungen med en Åndens ild som ”hensmelter alle Modersmaal”.⁴³³ I nattverden får menigheten del i Kristi legeme og blod, de forenes med ham⁴³⁴, og når mennesket er i Kristus, er det ”ikke greker eller jøde, omskåret eller uomskåret, utlending, skyter, slave eller fri; her er Kristus alt og i alle.” (Kol 3,11). Her utviskes språkforvirringen ved Babels tårn (1 Mos 11,1-9). Fra denne samlede kristenheten

⁴³⁰ Nielsen (1990):137-138

⁴³¹ Schiøler (2009):147

⁴³² Schiøler (2009):142-149

⁴³³ Den norske oversettelsen mister dette poenget når ”hensmelter” er erstattet med ”forenes”. Denne utgaven ligger dermed nærmere Schiølers tolkning.

⁴³⁴ Nielsen (1990):136

foregripes ved nattverden den evige lovsangen, ”Det evige Halleluja”, slik det er beskrevet i Åp 19. Dermed vises det at endetiden allerede er i gang.⁴³⁵

Schiøler er ikke den eneste som ikke er kommet helt til rette med forholdet mellom femte og sjette strofe. Allchin skriver at sjette strofe gjentar femte strofes motiver, ”men på endnu mer indtrængende vis. Tre gange siges det, at alt dette gøres i Jesu navn. Det er, som om anonymiteten i de tidligere vers pludselig og endegyldigt fjernes.”⁴³⁶ Det er et godt poeng at anonymiteten fjernes, men Allchin har ikke bemerket at det skjer ved nattverdens virkning. Det er i nattverden den oppstandne kommer tilsyne for disiplene, her *stråler solen i all sin glans*. Når menigheten samles i Jesu navn, er Jesus selv tilstede (Matt 18,20).⁴³⁷ Da kan tungen, ledsaget av Den hellige Ånd, synge i Jesu navn, her kan alle kristne forenes i Jesu navn (Joh 17,20f) og her kan lovsangen og tilbedelsen av Kristus bryte ut i Jesu navn (Fil 2,9ff), fordi Ordet og Forsoneren er blitt åpenbaret som gudmennesket Jesus. Strofe fem og seks følger den samme kiastiske V-strukturen som i *Hvergang Søndag-Morgen gryer*. Dette kan systematiseres slik (parallelle ord i hver verselinje kursivert):

Opvaagner alle *dybe Toner*
Til Pris for *Menneskets Forsoner!*
Forsamles alle Tungemaal
I *Takkesangens Offerskaal!*
Istemmer over Herrens Bord
Nu *Menighedens fulde Kor!*

Det evige Halleluja!
I *Jesu Navn* udbryder da
Hensmelter alle Modersmaal;
I *Jesu-Navnets Offerskaal*
I *Jesu Navn da Tungen gløder,*
Hos *Hedninger saavelsom Jøder;*

Det er ved nattverdildens virkning at elementene i femte strofe får en ny betydning. De dype tonene bestemmes som et evig halleluja, språkforvirringen fra Babel oppheves og forsoneren, Ordet, trer frem i sin menneskelighet.

”Som Sole vi gaae op og ned”

Siste strofe følger den evige lovsangen, og er en fantastisk sammenfatning av hele salmen.⁴³⁸

Som i Filipperevangeliet glir fokuset fra Jesus og til Faderen. Rosen er symbolet for livet i all sin fylde, på kjærligheten og den syngende engleskaren for Guds trone, slik Dante ser den i

⁴³⁵ Jmf. gjennomgangen av *Det kimer nu til Jule-Fest*.

⁴³⁶ Allchin (2002):268

⁴³⁷ Schiøler (2009):150

⁴³⁸ Strofen er desverre tatt ut av NoS sin utgave, som slutter etter 6. strofe. Kanskje er den for vanskelig tilgjengelig for norske gudstjenestedeltakere. Blomstermotivet er allerede svekket ved at 4. strofe i NoS sin utgave har byttet ut ”og foer til Himmels hvid og rød!” med det matte ”og seierrik til himlen för.”

slutten av sin komedie. Rosen åpner seg ved sommersolhverv, som et resultat av solens kraft.⁴³⁹ Kristus, som solen, tenner nattverdens ild og kjærligheten springer ut i lovsang. De to blomstene, pinseliljen og rosen som er representert i salmen, har samme farge som Kristus hadde da han for til himmels. I den levende Kristi farger, ser vi dåpens forsoning i det pinseliljehvite og nattverdens kjærlighet og livsfylde i det rosenrøde.

Uttrykket ”Som Sole vi gaa op og ned” viser til menneskets rolle i evighetens lovsang. Det skal delta i englenes kor, slik Jesus beskriver det i Joh 1,51: ”Dere skal se himmelen åpnet og Guds engler stige opp og stige ned over Menneskesønnen.”⁴⁴⁰ Samtidig er menneskene mer enn engler, Kristus bor i dem, derfor er de soler, slik Kristus er det, og i evigheten, den som allerede er startet her nede, ”skal de rettferdige skinne som solen i sin Fars rike” (Matt 13,43).⁴⁴¹ Kirsten M. Andersen tolker uttrykket som et bilde på at det fremdeles er livet på jorden som beskrives her, fordi menneskene blir født og dør, slik solen går opp og ned. Med støtte i de to anførte bibelstedene tror jeg ikke dette er rett, og jeg mener vi i siste strofe har tatt spranget over i evigheten, selv om det står i ubrutt forbindelse med livet i menigheten.

At mennesket har gitt Gud sitt hjerte, viser ikke her primært til at det viser kjærlighet. Det dreier seg om at mennesket har stilt hjertet til disposisjon slik at Kristus kan bo i det og virke sine gjerninger i oss, og ved nattverden gjøre seg til ett med mennesket. Da elsker mennesket samtidig, med den Kristi kjærlighet det mottar i nattverden. Mennesket opptas i Kristi skjebne, og får del i hans æresplass i himmelen ved Faderens høyre. At dette kan skje i dag er Åndens verk, den som ”virker alt”.

”Nu kom vor Pindselilje-Tid”

Salmen har med dette gjennomgått et forløp som starter med natursansning. Solen skinner, luften er klar og pinseliljene blomstrer. I andre strofe beskrives en skog med fuglesang, som menneskene kan drømme om. I tredje strofe våkner mennesket opp igjen til en jord som bokstavelig talt ånder av det himmelske, og hvor livets flod igjen renner fra paradiset. I livets flod, dåpen, gis forsoning og trøst ved Ånden. Fjerde strofe tydeliggjør det åndelige innholdet som har ligget latent i de tre første strofene, og femte strofe er en oppfordring til takk og lovsang for det som er gitt i dåpen. Samtidig forklares dette først ved nattverden, ved bordet. Her er Jesus

⁴³⁹ Stevns (1950):37; Nielsen (2011):26

⁴⁴⁰ Malling (1962): Bd.2,332

⁴⁴¹ Andersen (2008)

personlig tilstede. Tungen gløder, folkene forenes og sangen utbryter. Tredje til sjette strofe er også bygget over pinsedagsberetningen i Apg 2, hvor vinden suser, Ånden taler og de første kristne døpes, før de samles til brødsbrytelse og lovsang.

I nattverden oppfylles også drømmen fra andre strofe. Nattverden omtales ofte som livets tre, og assosieres ofte med Edens hage.⁴⁴² Fuglesangen blant trærne er dermed både en drøm om det tapte paradiset, men også et bilde på sangen over nattverdsbordet, og en forutgripelse av evigheten, slik livets kilde og livets tre er beskrevet i Åp 22,1-2. Derfor klinger ”det evige Halleluja” som lovsangens svar. I møtet med Kristus over nattverdsbordet, forenes menigheten med ham, og solbildet fra første strofe brukes nå om menigheten. Solmotivet har dermed fullført linjen fra en bokstavelig betydning, via en allegorisk, hvor den betegner Kristus, og til sist en tropologisk, hvor den brukes som bilde på de kristne. Rosen kompletterer bruken av liljen i første strofe, og de to tilsammen blir symboler på Kristus som forsoner i dåpen og som kjærligheten, en kjærlighet menigheten, ved nattverdets hjelp, kan besvare ved å gi sitt hjerte og la Kristus forene seg med det. I salmens to første verselinjer er dermed alt innbefattet. Pinseliljen og nådestolen viser til dåpen hvor mennesket blir rettferdig. Solen og ”Livs-Lyset” viser varmen, ilden og forklarelsen som gis i nattverden. Salmen lykkes med et begrenset utvalg motiver å kombinere natur og kristendom på en måte som gjør de to umulige å skille ad. Her finnes ikke et eneste ”som”. ”Livs-Lyset over Naadestolen”, Kristus, taler gjennom Ånden og lar ulike betydningslag gjennomskinne hverandre. Den klare forsommeren presenterer dåpens, nådestolens paradisiske liv, i det poetiske billedspråkets ”Pindselilje-Tid”.

⁴⁴² Se Nielsen (1990):136 og Schjørring (1987):128-132.

Avsluttende sammenfatning: ”Livs-Lyset over Naadestolen”

I gjennomgangen av alle salmene har analysene hatt som hovedfokus å vise hvordan den kristne fortiden bringes i kontakt med salmens nåtid. I stor grad dreier dette seg om hvordan høytidenes narrativer blir nåtid, men også hvordan dette skjer med andre bibelsteder og symboler som tradisjonen har tillagt profetisk og typologisk verdi. Til slutt vil jeg forsøke å samle og systematisere trådene fra enkeltsalmene i noen felles momenter. Jeg ser her bort fra analysen av *Lyset og Livet er Tvillinger bolde*.

Salmenes bibeltekster

Som ventet er bruken av bibeltekster i høy grad sammenfallende med høytidenes perikoper. *Det kimer nu til Jule-Fest* og *Et Drømme-Syn for Hedninger* benytter Luk 2,1-20. *Glædelig Fest* er bygget over Matt 2,1-18 og Luk 2,21-40. *Alle Christne Fødsels-Dag* er primært bygget over bebudelsesberetningen i Luk 1,26-36, men denne er nært beslektet med julens tekster.

Paaske-Morgen slukker Sorgen og Du, som i Paaske-Dagningen er begge bygget over oppstandelsesberetningen i de synoptiske evangeliene, selv om det er få detaljer fra beskrivelsen. *Hvergang Søndag-Morgen gryer* har motiver både fra Marias møte med engelen i de synoptiske evangeliene og hennes møte med Jesus i Johannes-evangeliet. Den er også bygget over disiplenes (Joh 20,19-22) og Emmaus-vandrerens (Luk 24,13-35) møte med den oppstandne Kristus.

Vai nu, Dannebrog, paa Vove har kun løs tilknytning til himmelfartsberetningen, noe som imidlertid er naturlig, da beretningen om himmelfarten er svært kort (Apg 1,6-10). Salmen er tilknyttet teksten ved å være et svar på hvordan menigheten kan vite at engelens løfte, ”Denne Jesus som ble tatt bort fra dere opp til himmelen, han skal komme igjen på samme måte som dere har sett ham fare opp til himmelen” (Apg 1,10), er troverdig. Til sist er *I al sin Glands nu straal* *Solen*, slik jeg har vist i gjennomgangen, modellert over pinsedagsberetningen i Apg 2, selv om henvisningene ikke ligger tydelige i tekstens overflate.

I tillegg til disse hovedtekstene benyttes selvfølgelig en rekke andre skrifthenvvisninger. Den viktigste av disse, som vel ikke kan karakteriseres som en narrativ, er Johannes-prologen. Den er grunnlaget for talen om Kristus som lyset, og bakgrunn for talen om at lyset tennes i julen. En annen fundamental tekst er Filipperevangeliet og dens karakteristiske kristologi. Av andre tekster viser jeg til gjennomgangen av enkeltsalmene.

Exemplum

Flere av tekstene tolkes tropologisk som exemplumspedagogikk. Hyrdene, Simeon og Anna og de to Mariaene fremholdes som forbilder ved deres åpenhet for Guds inngripen i deres liv. Derfor åpenbarer Gud seg for dem. De er eksempler på mennesker som har bevart hjertets gudbilledlighet. I kontrast til disse står mannen generelt, som ønsker en autonom fornuft og som vil være selvstendig og uavhengig av Gud. Det verste eksempelet er Herodes som kun tenker på verdslig velstand. Andre eksempler er Jerusalems presteskap og keiser Augustus i henholdsvis *Hvergang Søndag-Morgen gryer* og *Et Drømme-Syn for Hedninger*. I de analyserte salmene er exemplumspedagogikkens primære mål å minne menigheten på at troens enfold er viktig. Enfoldet og tilliten fant Grundtvig hos barna og kvinnene, og hos hyrdene. Hyrdene trodde engelens budskap, Simeon og Anna trodde Guds budskap i Ånden, Maria, Jesu mor, trodde budskapet om at hun skulle føde Guds Sønn, og Maria Magdalena trodde engelens vitnesbyrd om oppstandelsen. På samme måte skal den kristne i dag legge vekk sitt mandige hovmod, og stole på utsagnene i Apostolicum og Bibelens beretninger. Men ikke minst skal han stole på løftet Gud gav i dåpen, selv om det ”lyder nu forblummet”, slik det sies i *Et Drømme-Syn for Hedninger*.⁴⁴³ Alle har fått sine løfter fra Gud, og for å tro dem må mennesket etterlikne de enfoldige trosheltene fra Bibelen. Når mennesket vender tilbake til løftet i dåpen, da står Kristus igjen opp fra de døde, i den kristnes hjerte, slik vi så i *Hvergang Paaske-Morgen gryer*.

Fortidens sakramentale gjentakelse

Det er ikke minst i gudstjenesten, samlet rundt sakramentene, at fortiden gjentas. *I all sin Glands nu straalers Solen* er et godt eksempel på hvordan pinsedagen gjentas hver eneste søndag, selv om salmen er behersket av en naturdrakt som gjør beretningen vanskelig å få øye på. *Hvergang Søndag-Morgen gryer* viser på samme måte hvordan scenen fra påskemorgen og disiplenes møte med den oppstandne gjentar seg i kirkehistorien (troen står opp av døde ved kvinnene) og når menigheten samles. Gjentakelsen skjer spesielt i sakramentene. Det er en tendens hos Grundtvig til at julen hører sammen med dåpen og pinsen med nattverden, mens påsken deles av begge. En slik skjemativering er likevel ikke riktig, fordi dåpen er avhengig av Åndens komme pinsedag, og nattverdets grunnlag er avhengig av inkarnasjonens forening av jordisk og himmelsk.⁴⁴⁴

⁴⁴³ Dette er langt tydeligere i andre salmer, f.eks. GSV 4,222.2: ”Har ei med de Færre:/ Du faureste Haab!:/ Hvad sagde Vorherre:/ Til dig i din Daab?”

⁴⁴⁴ Se f.eks. Schiøler (2007).

Dåpen gjentar julens og påskens mysterium og inneslutter oss i Jesu livsløp

I *Hvergang Søndag-Morgen gryer* så vi hvordan Kristus fremdeles går gjennom stengte dører og møter disiplene med fredslýsningen (Joh 20,19). I samme beretning gir ham dem også Den hellige Ånd. Det samme skjer i dåpen, hvor fredslýsningen lyder som en del av ritualordene. Dåpen rekapitulerer dermed disiplenes situasjon etter oppstandelsen. Samtidig er hver eneste dåp en gjentakelse av julens mysterium, hvor Kristus fødes i menneskelegemetets hvite morgenskyer, slik vi så i *Alle Christne Fødsels-Dag* og *Et Drømme-Syn for Hedninger*. Maria, Jesu mor, er det fremste eksempelet på menneskelig mottakelighet for Gud, og hun kan dermed unnfange Guds Sønn ved Åndens hjelp. Men dette kan skje med hvert enkelt menneskehjerte. Når det kommer til dåp, er hjertet åpent, og Guds Ånd kan overskygge den kristne.

I dåpen innesluttet vi samtidig i Jesu livsløp. Det skjer fordi Apostolicum lyder der. Grundtvig har selv beskrevet dette slik: ”Min Gaade er et *Guddoms-Ord* :/ Som skaber hvad det nævner,” (GSV 1,1.10). Derfor kan alle kristne si at vi fødes med Kristus, at ”*Alle Christne Fødsels-Dag har med Christus sammen*”, og at et helt folk fødes i samme sekund. Av samme grunn, og med støtte i 1 Kor 15,20ff, kan Grundtvig også i *Paaske-Morgen slukker Sorgen* la Kristi oppstandelse og alle kristnes oppstandelse på den ytterste dag speile hverandre. I dåpen er vi født og oppstandne med Kristus, vi innesluttet i hans jordiske liv, og hans guddommelige liv bor i oss. Det er Guds dåpløfte, og som hyrdene og kvinnen, må vi stole på løftet.

Nattverdens møte med den oppstandne

I *Hvergang Paaske-Morgen gryer* brukes også Emmaus-vandrenes situasjon etter oppstandelsen som modell for de kristnes situasjon til enhver tid. De finner ikke Kristus i skriften alene, men han viser seg ved brødsbrytelsen, både for dem og for oss (Luk 24,13-35). Denne stadfestelsen trenger vi for å holde fast på tilliten til Guds løfte. I *Vai nu, Dannebrog, paa Vove!* er det nattverden som bekrefter trosbekjennelsens sannhet, og som stadfester løftet om Kristi gjenkomst, slik engelen lovde. Nå er det mer enn engler, Ånden, i nattverden, som lover det samme.

Også i *I al sin Glands nu straalder Solen* svever Ånden over støvet og vannene, og gis til mennesket i dåpen, ”Livets klare flod”. Ånden forkynner vitnesbyrdet om Kristus, slik den gjorde gjennom Peter pinsedag. Men det er først i nattverden at dette klares, her blir ”forsoneren” og ”Ordet” blir til den personlige Jesus. I det personlige møtet kan hjertet fylles med den kjærligheten som lar den evige lovsangen tone.

”Himmeltoner søde”

Motivet som går igjen, på tvers av de ulike narrative og høytidene, er *sangen*. Den er sentral i alle salmene med unntak av *Glædelig Fest!* og *Alle Christne Fødsels-Dag*. Felles i flere av salmene er at englene kommer med sangen. Sangen forskynner et gledebudskap, både i julenatten og på påskemorgen. Denne sangen skal de kristne etterlikne, og den stiger dermed til Gud som menighetens takkesang. Her skjer det en utvikling av motivet gjennom Grundtvigs forfatterskap. I *Det kimer nu til Jule-Fest* fra 1817 ser vi en salmist som oppfordrer til sang og ber om at Jesus må hjelpe den syngende til å la sangen klinge ”med Davids-Harpens Klang”. I *Paaske-Morgen* beskrives sangen ved oppstandelsen og på den ytterste dag, men uten noen oppfordring til deltakelse, og i *Du, som i Paaske-Dagningen* er det fuglesangen som minner om englesangen på oppstandelsesdagen. I de andre salmene er sangen imidlertid tilknyttet sakramentene. I *Et Drømme-Syn for Hedninger* klinger julenattens englesang på ny når hjertet røres av *Guds Ord*, den levende tiltalen i sakramentene. I denne salmen er dette i størst grad knyttet opp mot dåpen, og er en gjentakelse av julenattens englesang slik dåpen er en gjentakelse av julen. I de øvrige salmene er sangmotiviet imidlertid knyttet opp mot nattverden, slik dette er beskrevet i gjennomgangen av *Vai nu, Dannebrog, paa Vove*. I *Hvergang Paaske-Morgen* gryer vises dette ved skiftet fra læresalme til lovprisning i siste strofe. Etter noen strofer om nattverden internaliseres dogmatikken, og strømmer ut i en avsluttende lovsang. I *I al sin Glands nu straal* *Solen* er det nattverden som lar ”det evige Halleluja” bryte ut. I salmene hvor nattverden initierer sangen er det ingen engel som bringer sangen. Det er Ånden som virker, og englene er overflødige, for ”Nu spaaer os meer end Englerøst”, og ”I Jesu Navn da Tungen gløder”.⁴⁴⁵ Salmen er menneskets svar på Guds verk, både da og nå, og den er et uttrykk for at den bibelske virkeligheten, gjennom sakramentene er virkelighet for oss. Fordi sangen lyder i dag som den gjorde den gang Kristus vandret på jorden, vet vi at Guds evangelium også gjelder oss.

”Pindseliljetid”

I dåpen gjentas Kristi fødsel og oppstandelse, og i nattverden gjentas den oppstandnes møte med disiplene og hendelsene pinsedag. Da åpnes ”Evighedens Øie” i Åndens ”Pindseliljetid”. Evnen til å tale i og forstå billedspråket gjenskapes i mennesket. Og er det noe Grundtvigs salmer preges av, er det pinseliljetidens sammenkobling av skaperverk og frelsesverk. I første del av

⁴⁴⁵ Som nevnt *kan* dette være meningen i skiftet mellom 21. og 22. strofe i *Det kimer nu til Jule-Fest*, men det vil ikke være mulig å fastslå ut fra salmens sammenheng.

avhandlingen er det tydelig bibeltekstene som ligger til grunn for fortolkningen av livet i dag. Når naturskildringene blir en del av salmene, styrer årets kosmiske rytmer både utvalget og fortolkningen av tekster som Grundtvig alluderer til, samtidig som tekstene styrer hvilke naturtrekk Grundtvig fremhever. Natur og bibeltekst står i en vekselvirkning med hverandre. Det synes klart at fremhevelsen av at Jesus stod opp i dagningen, eller alle allusjonene til Sakarjas og Simeons lovsang, er betinget av vårjevndøgn og vintersolhverv. Det er samtidig god dekning for det i de bibelske skriftene.

I julesalmene finnes ikke beskrivelser av naturen, for det er ved Jesu fødsel fremveksten av livet starter fra vinterens nullpunkt. I *Du, som i Paaske-Dagningen* er vi ved vårjevndøgn hvor lyset seirer over mørket og naturen livner til. Blomstene springer opp av jorden, noe som motivierer Grundtvig til å fremheve det tradisjonelle motivet hvor Kristus tar de døde med seg opp av jorden i sin oppstandelse. Vårens fuglesang gir videre et insentiv til å la både englenes og kvinnenes forkynnelse påskedag beskrives som sang. I *Vai nu, Dannebrog, paa Vove!* er naturskildringen i første strofe et eksempel på hvordan skaperverket, når det springer energisk ut om våren, underbygger himmelfartsberetningen, og ikke minst er parafrasen over Apostolicums andre artikkel preget av analoge naturskildringer. Det samme gjelder i *I al sin Glands nu straaler Solen* hvor naturen er ladet med kristen betydning. På denne måten knyttes en sammenheng mellom den sansbare naturen, slik den følger kirkeåret, og bibelfortellingenes hendelser. Fortellingene kommer i kontakt med dens syngendes livsverden.

”Livs-Lyset over Naadestolen”

Ennå viktigere enn naturens organiske vekst, er lysets frembrudd. Julesalmene poengterer gang på gang at i julenattens mørke, ved midnatt og vintersolhverv, tennes det himmelske lyset. Jorden fremholdes som ”Dødens Skygge-Dale”, og der tennes lyset ”I dunkle Vraa ved Nattetid”. Bakgrunn for dette fant Grundtvig i talen om Kristus som lyset, og selvfølgelig i Johannesprologen. Lysets kamp mot mørket avgjøres påskemorgen, og Kristus står opp i dagningen, hvor lysets seier over mørket er klar. Dermed spirer livet fram, som resultat av lysets varme. Ved pinsen er lysets seier bokstavelig talt soleklar. Pinsens tidspunkt er formiddagen, hvor solen står på sitt høyeste, og det er sommer. Som solen vokser tilsynekomsten av Kristi guddommelighet gjennom festhalvåret, fra fødselen til oppstandelsen og tiden etter denne, hvor disiplene var usikker på hvem han var, og frem til pinse, hvor Ånden forklarer det hele. Da forsto de Kristi herlighet, et forklarelsens lys var gått opp for dem. På samme måte fødes Kristus om natten, hvor

det er mørkt og verden ikke forstår hva som skjer. Han står opp i daggryet, men forklares først i formiddagens klare lys.

Parallellt med kirkeårets og døgnets rytme vokser også kristenlivets åndelige utvikling, fra dåpen og inn i evigheten. Grundtvig ber allerede i 1821: ”Gud lad os altid være Børn om Julen her, hvor Christus fødes i os, saa vi kunne vorde Mænd til Pintse hist”.⁴⁴⁶ Mennesket fødes i mørke, ”thi igesom [sic] det var ved Midnats-Tide, vor Frelser han blev født, saaledes komme i aandelig Forstand Alle, saavel som Nikodemus, til Jesum om Natten, og det af den indlysende Grund, at havde vi aandelig Dag uden ham, da kom vi ikke til ham”.⁴⁴⁷ Ved dåpen er livslyset, Åndens ild, tent i den kristne, men den ligger og ulmer i hjertet og har ikke nådd hodet. Dessuten kan troen gjemme seg i hjertet, når Herodes, den kjødelige fornuften vil drepe den. Erkjennelsen av kristenlivet næres og vokser når den kristne tror dåpsløftet, og når solen, Kristus, åpenbares gjennom forkynnelsen i festhalvårets tekster. Men ikke minst vokser flammens lys i nattverden. Fra pinsen kan Kristus sees, guddommelig, i nattverden og mennesket vokser til moden klarhet (1 Kor 13,11). Derfor blir pinsen nattverdets høytid. Der stråler Kristus, solen, i all sin prakt (Åp 1,16) og vi kan møte ham i hans guddommelige herlighet. Da revner søvnens forheng i den nye pakts legmelige tempel, menneskehjertet:

Da er *Lysets* Tid paa Jorden,
Hjerte-Øiet, klart opladt,
Seer i Syden og i Norden
Lagt i Leerkar Himlens Skat,
Guddoms-Livet uden Mage,
Bosat under Hytte-Tage!

Sol Victor, Kristus, født i oss ved dåpen, åpenbares guddommelig. Vi forstår at løftene er sanne og at Bibelens beskrivelser av det som hendte den gang også beskriver vår virkelighet i dag.

”Livs-Lyset over Naadestolen” strømmer ut og forklarer vårt liv i Kristus.

⁴⁴⁶ GPP2: 14

⁴⁴⁷ ”Dagningen” i Grundtvig (1930c):199

Litteratur

- Aarsbo, Jens (1987). "Sprogmasteren. Om Grundtvigs sprog og salmedigtning" i *Hymnologiske meddelelser*: 115-173.
- Aasen, Kirsti (1991). "Helt kun i mand og kvinde. Grundtvigs tanker om den fruktbare dobbelthet" i *Grundtvig-Studier 1991*: 86-95.
- Allchin, Arthur Macdonald (2002). *Grundtvigs kristendom: menneskeliv og gudstjeneste*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Andersen, Kirsten M. (2008). "I al sin glands nu straalere Solen" i *16 Kernesalmer af N.F.S. Grundtvig. Udvalgt og kommenteret af fem fra grundtvigskforum*, red. Grundtvigskforum. <http://www.grundtvig.dk/files/manager/materialer/20091124-16-kernesalmer-fortolketpd.pdf>.
- Auerbach, Erich (2005). *Mimesis: virkelighetsfremstillingen i Vestens litteratur*. Oslo: Gyldendal.
- (2008). "Figura" i *Verdenslitteraturens filologi*, red. Helge Jordheim, 213 s. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Auken, Sune (1997). "Stjernernes Morgensang. Om N.F.S. Grundtvigs historiske salme 'Hyrderne ved Bethlehem'" i *Grundtvig-Studier 1997*: 212-207.
- (1999). "Sangværket som udviklingsroman: Om Randi Habersaat Rodes bog *Barneglad og engleklog*" i *Grundtvig-Studier 1999*: 195-207.
- (2000). "At Himlen i Vove dog haver et Speil: Udkast til en figural læsning af Grundtvigs *Nyaars-Morgen*" i *Transfiguration: nordisk tidsskrift for kunst og kristendom* 1.
- (2005). *Sagas spejl: mytologi, historie og kristendom hos N.F.S. Grundtvig*. København: Gyldendal.
- Bach-Nielsen, Carsten (1997). "Lys i mørke, liv i død. Om nat og dag i salmebogen" i *Et kor af stemmer: Tematiske læsninger i salmebogen*, red. Kirsten M. Andersen. Frederiksberg: ANIS.
- Balslev-Clausen, Peter (1983a). "Det kvindelige som motiv i Grundtvigs Sang-Værk" i *Hymnologiske meddelelser* 1983, nr. 4 og 1984, 1-2.
- (1983b). "Mindes vi en fuldtro Ven: Om en Grundtvig-salmes kirkelige og folkelige sammenhæng" i *Hymnologiske meddelelser* 1983: 151-180.
- (1983c). "Salmebog og salmesang: Grundtvigs anmeldelser af Ingemanns Høimesse-Psalmer (1825) og P.A. Fengers udgave af Kingos Salmer (1827)" i *Hymnologiske meddelelser* 1: 3-56.
- (1990). "Verdenssyn og menneskesyn i Grundtvigs salmedigtning" i *Grundtvig-Studier 1989-1990*.
- (1991a). *Det vingede ord: om N. F. S. Grundtvigs salmedigtning*. Frederiksberg: Religionspædagogisk Center.
- (1991b). "Drøm og virkelighed. Grundtvigs forestilling om salmesangens og kristenlivets genfødsel" i *Hymnologiske meddelelser*.
- Bertelsen, Vibeke (1985). "Et barn er født i Bethlehem og den firfoldige tekstforståelse" i *Hymnologiske meddelelser* 1985: 65-89.
- "Bibel.no - Netbibelen." Bibelselskapet, <http://www.bibelen.no>.
- Bjerg, Svend (2002). *Gud først og sidst: Grundtvigs teologi : en læsning af Den christelige Børnelærdom*. København: Anis.

- Borup Jensen, Thorkildog K. E. Bugge (1972). *Salmen som lovsang og litteratur*. København: Gyldendal.
- Brun, Jens (1988). *Væksttanken hos Grundtvig*. Århus: Aros.
- Bøye, Merete (2002). "Nyaar i den Danske Kirke 1839-40" i *Hymnologiske meddelelser* 2002 3: 201-222.
- Clausen, Henrik Nicolai (1825). *Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus*. Kjøbenhavn: Andreas Seidelin.
- Daniélou, Jean (1956). *The Bible and the liturgy*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press.
- Den Danske salmebog* (2003). Det kgl. Vajsenhus' forlag, København.
- Ditlevsen, Kirsten (1991). "Maria - et forbillede for kristne?" i *Grundtvig-Studier 1991*: 112-133.
- Dokka, Trond Skard (2009). "Den imøtekommende salme: salmetradisjon i krise" i *Kirke og kultur* 2009 1: 16-30.
- Elbek, Jørgen (1960). *Grundtvig og de græske salmer*, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning. København: Museum Tusculanums Forlag.
- Elseth, Egil (1986). *Grundtvig: Mennesket - et guddommeligt eksperiment*. Oslo: Verbum.
- Frye, Northrop (1983). *The great code: the Bible and literature*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Gadamer, Hans-Georg (2010). *Sannhet og metode: grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo: Pax.
- Grane, Leif (1983). "Grundtvigs kirkelige anskuelse" i *Efterklange - et Grundtvig-seminar*, red. Jørgen I. Jensen og Erik A. Nielsen, 137-145. Viby: Centrum.
- Grell, Helge (1980). *Skaberordet og billedordet: studier over Grundtvigs teologi om ordet*. København: Selskabet.
- Grundtvig, N. F. S. (1817). "Ragna-Roke" i *Danne-Virke: et Tids-Skrift*, red. København: A. Schmidts Forlag.
- (1930a). "Hr. Sandsiger!" i *Udvalgte værker, bind II*, red. P.A. Rosenberg, 77-79. København: Forlaget Danmark.
- (1930b). "Kirkens Gienmæle" i *Udvalgte værker, bind IV*, red. P.A. Rosenberg, 395-429. København: Forlaget Danmark.
- (1930c). "Af Søndags-Bogen" i *Udvalgte værker, bind V*, red. P.A. Rosenberg, 181-226. København: Forlaget Danmark.
- (1982). *Grundtvigs Sang-værk*. Red. Th. Balslev, Ernst J. Borup, Ejnar Skovrup, Magnus Stevns og Uffe Hansen. København: G.E.C. Gad.
- (1983). *N. F. S. Grundtvigs prædikener: 1822-26 og 1832-39*. Red. Christian Thodberg. København: Gad.
- (1988). *Præstø Prædikener*. Red. Christian Thodberg. København: Gad.
- Hagen, Erik Bjerck (2003). *Hva er litteraturvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagen, Laurits Christian (1832). *Historiske Psalmer og Riim til Børne-Lærdom*. København.
- Hansen, Uffe (1937). *Grundtvigs salmedigtning: dens historie og indhold*. København: Det Danske Forlag.
- Heggem, Synnøve (2005). *Kjærlighetens makt, maskerade og mosaikk: en lesning av N.F.S. Grundtvigs Sang-Værk til den Danske Kirke*. Oslo: Unipub.
- Helweg, Lise (1977). "Til Glæde for Graad - Om V-strukturen i Grundtvigs 'håbssalme'" i *For sammenhængens skyld: ord og motiver i Grundtvigs salmer og prædikener*, red. Christian Thodberg. København: Institut for Praktisk Teologi, Aarhus Universitet.

- Henningsen, Hans (1994). "Synet på natur og historie hos Grundtvig og Løgstrup" i *Grundtvig-Studier 1994*: 92-107.
- Henriksen, Jan-Olav (1994). *Tegn, tekst og tolk: Teologisk hermeneutikk i fortid og nåtid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hirsch, E. D. (1967). *Validity in interpretation*. New Haven: Yale University Press.
- Hjortsø, Leo (2005). *Greske guder og helter*. Oslo: Pax.
- Holm-Olsen, Ludvig (2002). *Eldre Edda*. Oslo: Den norske lyrikklubben.
- Härdelin, Alf (1976). *Kyrka, gudstjänst, sakrament: texter från fornkyrka och medeltid*. Stockholm: Katolska Bokförlaget.
- Høirup, Henning (1983). *Fra døden til livet: Grundtvigs tanker om liv og død*. København: G.E.C. Gad.
- (1984). "Om Grundtvigs Sang-Værk I-V" i *Grundtvig-Studier 1984*.
- Johansen, Steen (1948). *Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs skrifter*. København: Gyldendalske Boghandel.
- Jørgensen, Aage (2009). "Finest frugt - om 'den Vartou Kjællingeprest': En guide til Grundtvig-Studier 1948-2008" i *Grundtvig-Studier 2009*: 20-85.
- Jørgensen, Lena Ahrenst (1985). "Dagene stækkes og mørkne i Nord: Et juledigt fra 1837 af Grundtvig" i *Hymnologiske meddelelser 1985*: 90-103.
- Jørgensen, Theodor (2007). "En Grundtvig-salme teologisk fortolket" i *Grundtvig-Studier 2007*.
- Jørgensen, Torstein, Ingun Montgomery og Jan Schumacher (1995). *Gjør døren høy: kirken i Norge 1000 år*. Oslo: Aschehoug : I samarbeid med Kyrkja i Noreg 1000 år.
- Kofoed, Niels (1994). *Grundtræk af en europæisk poetik: religion og æstetik i romantik og modernisme*. København: C.A. Reitzel.
- Kysar, Robert (1986). *John*. Minneapolis, Minn.: Augsburg.
- Lothe, Jakob, Christian Refsum, Unni Solberg og Atle Kittang (2007). *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980). *Det handlende ord: N. F. S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*. København: Selskabet.
- Malling, Anders (1962). *Dansk salmehistorie*. København: Schultz.
- Mikkelsen, Inger Lise (1994). "Hyrdeliv og paradisdrom. Om Grundtvigs syn på hyrder" i *Grundtvig-Studier 1994*.
- Mowinckel, Sigmund (1927). "Salmeboken og gudstjenestosalmen" i *Norsk teologisk tidsskrift 1927*: 145-185.
- Nielsen, Erik A. (1987). "Kingos passion" i *Hymnologiske meddelelser 1*: 3-46.
- (1988). "Sangværk til den danske kirke. Fortællingen om en titel." i *Teologi og tradition. Festskrift til Leif Grane*. , red. Thorkild Grøsbøll, Bent Hahn og Steffen Kjeldgaard-Pedersen. Aarhus: Aros.
- (1994). "Hjerteøjet - Brorsons salmer og emblematikken" i *Brorson. En bog i 300 året for salmedigterens fødsel*, red. Jan Ulrik Dyrkjøb. Frederiksberg: ANIS.
- (1998). *Solens fødsel: seks tekster om kristendommens hemmeligheder*. Frederiksberg: Anis.
- (2007a). *Skrevet af Helligånden: poetisk bibellæsning*. København: Forlaget Alfa.
- (2007b). *Holbergs komik*. Hellerup: Spring.
- (2009). *Kristendommens retorik: den kristne digtnings billedformer*, Billed-sprog. København: Gyldendal.
- (2011). *N.F.S. Grundtvig. I al sin glands nu straalder solen*. København: Kristeligt Dagblads Forlag.

- Nielsen, Jakob Fløe (1990). "Kristologien i Grundtvigs salmer" i *Grundtvig-Studier 1989-1990. Norsk salmebok* (1985). Verbum, Oslo.
- "Ordbog over det danske Sprog." Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, <http://ordnet.dk/ods>.
- Pedersen, Kim Arne (1990). "Grundtvigs natursyn" i *Grundtvig-Studier 1989-1990*: 66-104.
- Prenter, Regin (1983). *Den kirkelige anskuelse: en indførelse i N. F. S. Grundtvigs folkelige og kristelige grundtanker*. Christiansfeld: Savanne.
- Rode, Randi Habersaat (1996). *Barneglad og engleklog: Grundtvigs selvforståelse i Sang-Værk til den danske Kirke*. København: Akademisk Forlag.
- Sandnes, Karl Olav (1996). *-I tidens fylde-: en innføring i Paulus' teologi*. Oslo: Luther.
- Schiøler, Aage (2007). "Sangmotivets funktion i to tekstrettelser hos Grundtvig" i *Grundtvig-Studier 2007*: 108-147.
- (2008). "Spænding, samspil og frisættelse" i *Grundtvig-Studier 2008*.
- (2009). "'Tre store højtider': Et strukturelement i en salme af Grundtvig" i *Grundtvig-Studier 2009*: 120-164.
- Schjørring, Jens Holger (1987). *Grundtvig og påsken*. København: Gad.
- (1990). *Grundtvigs billedsprog- og den kirkelige anskuelse*. København: Selskabet.
- (1993). "Om Fugl Fønix-motivet. Til belysning af forholdet mellem poesi og kirkelære" i *Ordet, kirken og kulturen: Afhandlinger om kristendomshistorie tilegnet Jakob Balling*, red. Carsten Bach-Nielsen, Susanne Gregersen, Per Ingesman og Ninna Jørgensen. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Schumacher, Jan (1993). "Breaking the bread of scripture: on the Medieval interpretation of the Bible" i *Collegium medievale: tværfaglig tidsskrift for middelalderforskning* 6(1993)nr 2: 107-132.
- (2002). *Kirkehistorisk latinleksikon: begreper fra middelalderens kirke- og klosterliv*. Oslo: Spartacus.
- Skarsaune, Oskar (1997a). "Innledning" i *Meliton av Sardes. Om påsken: Den eldste kristne påskepreken*, red. Oslo: Luther forlag.
- (1997b). *Troens ord: de tre oldkirkelige bekvinnelsene*. Oslo: Luther.
- Skei, Hans H. (2006). *Å lese litteratur*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Stevns, Magnus (1950). *Fra Grundtvigs salmeværksted*. Red. Henning Høirup og Steen Johansen. København: Selskabet.
- Sturlason, Snorre (2008). *Edda*. Red. Asbjørn Aarnes og Anne Holtmark. Oslo: Vidarforlaget.
- Sørbo, Jan Inge (1994). *Essay om teologi og litteratur*. Oslo: Samlaget.
- Thestrup Pedersen, E. (1989). *Nattergalen fra Wittenberg*. Frederiksberg: Religionspædagogisk Center.
- Thisted, Susanne Juhl (1999). "Himmelrøsten på jorderig: Om kirkeklokkens metaforiske betydning i Grundtvigs salmer 1999" i *Hymnologiske meddelelser*.
- Thodberg, Christian (1983a). "Grundtvig som prædikant" i *Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys*, red. Christian Thodberg og Anders Pontoppidan Thyssen, 117-162. Århus: Forlaget ANIS.
- (1983b). "Grundtvig som salmedigter" i *Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys*, red. Christian Thodberg og Anders Pontoppidan Thyssen, 163-196. Århus: Forlaget ANIS.
- (1989). "En glemte dimension i Grundtvigs salmer - bundetheden til dåbsritualet" i *Syn og sang: poesi og teologi hos Grundtvig : afhandlinger*, red., 358 s. København: Gad.
- (1997). "Den dårlige samvittighed eller lovsangens klangbund: Hjertet hos Brorson og hos Grundtvig" i *Et kor af stemmer. Tematiske læsninger i salmebogen*, red. Kirsten M. Andersen. Frederiksberg: ANIS.

- (2007). "Grundtvigs bibelsyn" i *Skriftsyn og metode: Om den nytestamentlige hermeneutik*, red. Sigfred Pedersen, 124-143. Århus: Aarhus Universitetsforlag 2007.
- Toldberg, Helge (1950). *Grundtvigs symbolverden*, Skrifter. København: Selskabet.
- Tårup, Kr (1931). *Julen har englelyd: en folkelig redegjørelse for seks af Grundtvigs julesalmer*. Odense: Fyns boghandels forlag.
- (1933). *Kimer i klokker: billeder af Grundtvigs nyere julesalmer*. Odense: Fyns boghandels forlag.
- (1937). *Grundtvigs påskesalmer: en redegørelse for ti salmer*. Kjøbenhavn: Nyt Nordisk Forlag.
- (1941). *Grundtvigs pinsesalmer: en redegørelse for tolv salmer*. Kjøbenhavn: Nyt Nordisk Forlag.
- Vatn, Eli (2001). "Ånden hos Grundtvig: Belyst ved fem pinsesalmer." Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.
- Wigh-Poulsen, Henrik (1993). "'Guds Fred og God-Morgen!': Nyaarsmorgen og traditionen" i *Ordet, kirken og kulturen: Afhandlinger om kristendomshistorie tilegnet Jakob Balling*, red. Carsten Bach-Nielsen, Susanne Gregersen, Per Ingesman og Ninna Jørgensen. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- (1996). "Barnet i haven" i *Grundtvig-Studier 1996*.
- (1997). "Landskaber" i *Et kor af stemmer*, red. Kirsten M. Andersen, 217-248. Fredriksberg: ANIS.